1998-2009 YILLARI ARASINDA AMORİUM ANTİK KENTİ KAZILARINDA BULUNAN GEÇ ROMA-BİZANS CAM BİLEZİKLERİ

Atilla TEKİN

(Doktora Tezi)

Temmuz, 2019

1998-2009 YILLARI ARASINDA AMORİUM ANTİK KENTİ KAZILARINDA BULUNAN GEÇ ROMA-BİZANS CAM BİLEZİKLERİ

Atilla TEKİN

DOKTORA TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2019

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1504E157 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Atilla TEKİN'in "1998-2009 Yılları Arasında Amorium Antik Kenti Kazılarında Bulunan Geç-Roma-Bizans Cam Bilezikler" başlıklı tezi **24 Temmuz 2019** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca **Sanat Tarihi** Anabilim Dalında, **Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

		İmza
Üye (Tez Danışmanı)	**: Prof.Dr.Yelda UÇKAN**	.....
Üye	**: Prof.Dr.Zeliha DEMİREL GÖKALP**	.....
Üye	**: Doç.Dr.Erkan İZNİK**	.....
Üye	**: Doç.Dr.Özgü ÇÖMEZOĞLU ÜZBEK**	.....
Üye	**: Dr.Öğr.Üyesi Seçkin EVCİM**	.....

Prof.Dr.Bülent GÜNSOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

1998-2009 YILLARI ARASINDA AMORİUM ANTİK KENTİ
KAZILARINDA BULUNAN GEÇ ROMA-BİZANS CAM BİLEZİKLERİ

Atilla TEKİN
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2019
Danışman: Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN

Tez çalışmasının konusununu, günümüzde Afyonkarahisar kentine bağlı Emirdağ ilçesi sınırları içinde yer alan ve XI. yüzyıla kadar Bizans için önemini koruyan Amorium Kenti cam bilezik buluntularının değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

1998-2009 yılları arasında 1272 parça cam bilezik parçası ele geçmiştir. Cam bilezik buluntuları farklı renklerde, formlardadır. Parçaların bir kısımının üzerinde boya bezemeleri bulunmaktadır. Parçalar, renk, form, bezeme, bulunduğu tabakaya göre benzer örnekleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amorium, Bizans, Cam, Bilezik, Cam Bilezik

ABSTRACT

The subject of the study is the evaluation of the glass bracelet finds from Amorium, a Byzantium city located in Emirdağ district of Afyonkarahisar. Amorium kept its importance until the 11th century.

1278 pieces of glass bracelets were found between the years 1998 and 2009. Each of glass bracelet finds is in a different color, in a different form. Some of the pieces are decorated with paint. The pieces were evaluated by comparing with similar samples according to the color, form, decoration and layer they were found.

Key words: Amorium, Byzantium, Glass, Bracelet, Glass Bracelets

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım sayın Prof. Dr. B. Yelda Uçkan'a birlikte geçirdiğimiz tüm süre zarfında göstermiş olduğu sabır, ilgi, hoşgörüsü ve verdiği destek için teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Araştırmanın konusunu oluşturan parçaları çalışmam için izin veren aynı zamanda tez jürisinde de bulunarak yol göstericiliğini eksik etmeyen Amorium kazı başkanı sayın hocam Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp'e ve çalışmanın özellikle tarihi coğrafya kısmını defalarca gözden geçirerek düzeltmeleri ile beni yönlendiren sevgili hocam Doç. Dr. Erkan İznik'e katalog kısmının bir Excel dosyası olarak oluşturmam için beni teşvik eden eşim Dilşad Tekin'e teşekkürlerimi sunarım.

Atilla TEKİN

02/07/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Atilla TEKİN

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI……i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI……..ii
ÖZET……..iii
ABSTRACT ……iv
TEŞEKKÜR SAYFASI……v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ……vi
İÇİNDEKİLER ……vii
TABLOLAR DİZİNİ……x
ŞEKİLLER DİZİNİ……xi
GÖRSELLER DİZİNİ……xii

1. GİRİŞ 1
1.1 Konu, Amaç ve Kapsam 1
2. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ..... 3
2.1 Amorium Tarihi Coğrafyası 3
2.2 Amorium Kazı Çalışmaları Tarihi 11
2.3 Ortaçağ Bizans Camcılığı ve Amorium Camları 19
3. AMORİUM CAM BİLEZİK PARÇALARININ SINIFLANDIRILMASI 24
3.1 Amorium Cam Bilezik Parçalarının Sınıflandırma Ölçütleri 24
3.2 Amorium Cam Bilezik Parçalarının Kesitlere Göre Dağılımı 26
3.2.1 Daire kesitli bilezikler (A) 26
3.2.1.1 Düz daire kesitli bilezikler (A1) 27
3.2.1.2 Daire kesitli boya bezemeli bilezikler (A2) 27
3.2.1.3 Daire kesitli cam iplikli bilezikler (A3) 28
3.2.1.4 Daire kesitli burgulu bilezikler (A4) 28
3.2.1.4.1 Daire kesitli sık burgulu bilezikler (A4.1) 28
3.2.1.4.2 Daire kesitli sık burgulu cam ipliği bezemeli bilezikler (A4.2) 28
3.2.1.4.3 Daire kesitli seyrek burgulu cam ipliği bezemeli bilezikler (A4.2.1) . 28
3.2.1.4.4 Daire kesitli seyrek burgulu içten cam ipliği bezemeli bilezikler (A4.2.2) 28
3.2.2 Oval kesitli bilezikler (B) 29
3.2.2.1 Düz oval kesitli bilezikler (B1) 29

3.2.2.2 Oval kesitli bezemeli bilezikler (B2) 29
3.2.2.3 Oval kesitli cam iplikli bilezikler (B3) 29
3.2.2.4 Oval kesitli cam iplikli ve bezemeli bilezikler (B4) 29
3.2.3 Yarım daire kesitli bilezikler (C) 29
3.2.3.1 Düz yarım daire kesitli bilezikler (C1) 30
3.2.3.2 Yarım daire kesitli bezemeli bilezikler (C2) 30
3.2.3.3 Yarım daire kesitli kalıpla şekillendirilmiş bilezikler (C3) 30
3.2.3.4 Yarım daire kesitli cam iplikli bilezikler (C4) 30
3.2.3.5 Yarım daire kesitli cam iplikli ve bezemeli bilezikler (C5) 30
3.2.4 Yassı kesitli bilezikler (D) 31
3.2.4.1 Düz yassı kesitli bilezikler (D1) 31
3.2.4.2 Yassı kesitli bezemeli bilezikler (D2) 31
3.2.4.3 Yassı kesitli baskı bezemeli bilezikler (D3) 31
3.2.4.4 Yassı kesitli cam iplikli bilezikler (D4) 32
3.2.4.5 Yassı kesitli bezemeli ve cam iplikli bilezikler (D5) 32
3.2.5 Üçgen kesitli bilezikler (E) 32
3.2.5.1 Düz üçgen kesitli bilezikler (E1) 32
3.2.5.2 Üçgen kesitli bezemeli bilezikler (E2) 33
3.2.5.3 Üçgen kesitli cam iplikli bilezikler (E3) 33
3.2.6 Oluklu kesitli bilezikleri (F) 33
3.2.6.1 Tek oluklu kesitli bilezikler (F1) 33
3.2.6.2 Tek oluklu kesitli bezemeli bilezikler (F1.1) 33
3.2.6.3 Çift oluklu kesitli bilezikler (F2) 34
3.2.6.3.1 Çift oluklu kesitli bezemeli bilezikler (F2.1) 34
3.2.6.4 Çok oluklu kesitli bilezikler (F3) 34
3.2.6.4.1 Çok oluklu kesitli bezemeli bilezikler (F3.1) 34
3.2.7 Kare kesitli bilezikler (G) 34
3.2.7.1 Düz kare kesitli bilezikler (G1) 34
3.2.7.1.1 Kare kesitli bezemeli bilezikler (G1.1) 34
3.2.7.2 Kare kesitli burgulu bilezikler (G2) 35
4. DEĞERLENDİRME 36
4.1 Yayınlanmış Parçalar 37
4.2 Parçaların Sınıflandırılmasında Karşılaşılan Güçlükler 38
4.3 Açma - Tabaka Değerlendirmesi 40

4.3.1 Amorium'da çıkarılan sikkelere göre tarihlendirme önerileri 40
4.3.2 Bilezik parçalarının bezemelerine göre değerlendirilmesi 59
4.3.2.1 Boya Bezeme 59
4.3.2.1.1 Yılan Derisi 59
4.3.2.1.2 Sarmal 60
4.3.2.1.3 Spiral 63
4.3.2.1.4 Izgara 64
4.3.2.1.5 Çapraz Haç 66
4.3.2.1.6 Malta Haçı 67
4.3.2.1.7 Hayvan Figürlü Bezeme 68
4.3.2.1.8 Eşkenar Dörtgen 73
4.3.2.1.9 Halka 74
4.3.2.1.10 Zikzak 76
4.3.2.1.11 Dörtgen Şerit 77
4.3.2.1.12 Bitkisel Motifler 80
4.3.2.2 Burgulu bilezikler 82
4.3.2.2.1 Sık ve seyrek burgulu tek renkli bilezikler 82
4.3.2.2.2 Cam ipliği bezemeli bilezikler 85
4.3.2.3 Kalıplanmış/aletle şekillendirilmiş 91
4.3.2.3.1 Haç bezemeli bilezikler 91
4.3.2.3.2 Oluklu bilezikler 92
4.3.2.4 Üçgen kesitli bilezikler 95
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER 97
5.1 Sonuç ve Tartışma 97
5.2 Öneriler 99
KAYNAKÇA

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Amorium'a giden yol üzerindeki duraklar ve şehirler üzerindeki simgeler. ……..… 8
Tablo:3.1. Amorium Cam Bilezik Hiyerarşi Tablosu ……..25
Tablo 3.2. Cam bileziklerin kesitlere göre dağılımı. ……26
Tablo 4.1. Aynı kontekste bulunan sikke ve cam bilezikler …..……...….. 41
Tablo 4.2. Aynı kontekste bulunan cam bilezik ve metal parçaları ……..…….……. 42
Tablo 4.3. Aynı konteksten çıkan cam bilezik parçaları ve ok uçları…….…….…… 57

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Amorium Yukarı ve Aşağı Şehir Planı (Amorium Kazı Arşivi) …….……..12
Şekil 1.2. Amorium A Klisesi Planı, parantez içindeki rakamlar numaralandırılmış bölgede bulunan cam bilezik parçası sayısını vermektedir. 15
Şekil 1.3: Amorium 1996-2008 Büyük Mekan Lazı Planı (Parantez içindeki rakamlar alandan çıkan cam bilezik parçası sayısını vermektedir.) 17
Şekil 4.1. Cam bilezikler üzerindeki aşınma örnekleri ……... 39
Şekil 4.2. Yılan derisi bezemeli bilezikler ……. …….60
Şekil 4.3. Sarmal bezemeli bilezikler …..……. 61
Şekil 4.4. Spiral bezemeli bilezikler …….……. .64
Şekil 4.5. Izgara bezemeli bilezikler ……..…….... 65
Şekil 4.6. X bezemeli bilezikler ……...……...…… 67
Şekil 4.7. Malta haçı bezemeli bilezikler ……..……..…… 68
Şekil 4.8. Hayvan bezemeli bilezikler …….……...… 73
Şekil 4.9. Eşkenar dörtgen bezemeli bilezikler..……..…… 74
Şekil 4.10. Halka bezemeli bilezikler ……..……..…… 76
Şekil 4.11. Zikzak bezemeli bilezikler ……...……...…….…… 77
Şekil 4.12. Dörtgen şerit bezemeli bilezikler …...……..…….…… 80
Şekil 4.13. Bitkisel motifi bezemeli bilezikler …….....……...… 81
Şekil 4.14. Yay bezemeli bilezikler…….....…...…82
Şekil 4.15. Cam ipliği bezemeli bilezikler…….....……...…87
Şekil 4.16. Siyah kırmızı üzerine beyaz cam ipliği kullanılmış bilezikler…….....…… 88
Şekil 4.17. Yeşil üzerine kırmızı cam ipliği kullanılmış bilezikler……..... 88
Şekil 4.18. Mavi üzerine beyaz cam ipliği kullanılmış bilezikler……..... 89
Şekil 4.19. Mavi üzerine kırmızı cam ipliği kullanılmış bilezikler…….....… 92
Şekil 4.20. Siyah kırmızı üzerine sarı cam ipliği kullanılmış bilezikler…….....…… 90
Şekil 4.21. Cam ipliği dökülmüş bilezik örneği…….....……90
Şekil 4.22. Yeşil üzerine kırmızı tek-çift cam iplikli bilezik örnekleri….....……91
Şekil 4.23. Haç bezemeli bilezikler…….....…… 91
Şekil 4.24. Oluklu bilezikler…….....….....94
Şekil 4.25. Oluklu bilezik kesitleri……..... 97

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel: 1.1 Amorium'a giden antik yol güzergahının çağdaş haritada gösterilmiş hali ……...9
Görsel: 1.2. Peutinger Tablosu Amorium'a giden yolu gösteren detay ……...10
Görsel 1.3. Atriumun güney revakta yer alan 18 numaralı mezarından çıkan ölü hediyesi bilezikler ……....18
Görsel: 1.4. A27'de yer alan 112 numaralı mezarda in situ olarak bulunan yedi adet cam bilezik ……18
Görsel 4.1. Sık burgulu tek renkli bilezikler…….....……85
Görsel 4.2. Seyrek burgulu tek renkli bilezikler….....……85
Görsel 4.3. Nif Dağı kazısından örnekler….....……86
Görsel 4.4. Gevale ve Amorium kazılarından çıkan parçalar….....……86
Görsel 4.5. Divriği, Oylum ve Amorium kazılarından çıkan parçalar….....……86
Görsel 4.6. Oluklu bilezikler……..... 94
Görsel 4.7: Kataloglama yönetiminden örnek bir Excel sayfası 100

KISALTMALAR DİZİNİ

AÇ	Atık Çukuru
ACBK	Amorium Cam Bilezik Kataloğu
AMR4	Constantina Katsari – Christopher Lightfoot – Adil Özme, (2012) **The Amorium Mint and the Coin Finds**, Adademie Verlag.
AS	Anatolian Studies
AŞKL	Aşağı Şehir Kilise
A.Troas	H. Schwarzer, "*Spätantike und byzantinische Glasfunde aus Alexandreia Troas*", **Late Antique /Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean**, Tubitak, İzmir, s. 74
Bergama	Cenker Atilla – Binnur Gürler, (2008), **Bergama Müzesi Cam Eserleri**, **BERKSAV** Yayınları.
BM	Büyük Mekan
Bodrum	Aynur Özet (1996), **Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserler**, Ankara.
Corinth	Gladys Davidson, **Corinth**, **The Minor Objects**, Vol.XII, 1952.
Divriği	E. Eser – A. Başak Akay, (2013), "Divriği Kalesi 2011", C III, 38. **KST**
Djadovo	Boris Borisov (1991), "*Ikonomikata na Srednovekovnoto Selishte Vŭrkhu Selishtnata Mogila Do S. Dyadovo, Burgasko*", **Izvestiya Na Muzeite ot Yugoiztochna Bŭlgariya**, T. XIV, 66-82.
DOP	Dumbarton Oaks Papers
Erimtan	Melih Arslan - C. Lightfood, (1992), **Anadolu Antik Camlar: Yüksel Erimtan Koleksiyonu**, Ankara.
Erzurum	Nurettin Öztürk, (2012) **Erzurum Müzesi Cam Eserleri**, (Yayınevi Belirtilmemiş)
Gevale	Ahmet Yavuzyılmaz (2016), "*Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)*", **XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu**, 2-5 Kasım 2016, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ss. (Belirtilmemiş)
Harput	İsmail Aytaç, (2017) "*Harput İç Kelesi Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları*", C III, 38. **KST**
İsaccea	R.Bugoi (2015), "*PIXE-PIGE Analyses of Byzantine Glass Bracelets (10.-13. Centuries AD) from Isaccea"*, Romania, s. 1022.

İA	İslam Ansiklopedisi
JGS	Journal of Glass Studies
Kemerhisar	Guido Rosada, (2007), "Tyana/Kemerhisar: Gli Scavi 2005", C II, 28. **KST**, ss. 479-500.
Kinet Höyük	Carolyn Swan vd.(2017), "*High-Boron and High-Alumina Middle Byzantine (10th–12th Century Ce) Glass Bracelets: A Western Anatolian Glass Industry*"
Konya	Konya Arkeoloji Müzesi
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Makedonya	Anastasios Antonaras (2006), Gyalina Mesovyzantina Vrachiolia Symvoli se Themata Diadosis, Paragogis, Typolopas kai Chrisis, **Deltion tes Chistianikes Arkhaiologikes Etaireias**, Athena, s. 423-434.
Mardin	KARPUZ, Gül GeyiK, (2017) "*Mardin Müzesi'nde Bulunan Bezemesiz Cam Bilezikler Üzerine Bir Değerlendirme*", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**,
Metropolitan	URL: http://metmuseum.org/art/collection/search/468722?img=4
Mzr.	Mezar
Naupaktos	Demetra Papanikola-Bakırtzı,(Ed.), (2002), **Everyday Life in Byzantium**, Athens, s.583.
Nkrpl	Nekropol
Novgorad	Oleynikov, (2002), "*Steklyannie Breaslety Velikogo Novgoroda*",
Nrtks	Narteks **Rossiyskoy akademii nauk**, s.73.
Perk	Gülgün Köroğlu, "*Bizans Dönemi Camlarında Emay Tekniği ve Haluk Perk Müzesindeki Örnekleri"*, **Tuliya** II.
Veza	Natalia Ristovska "*Distribution Patterns of Middle Byzantine Painted Glass*", **Byzantine Trade 4.-12. Centuries**, (Ed. Marlie Mundell Mango), Society for the Promotion of Byzantine Studies Publication 14., s. 199-220.
Selanik	A. Antonaras, (2014), "The Production and Uses of Glass in Byzantine Thessaloniki", (Ed.: Chris Entwistle, Liz James), **The Production and Uses of Glass in Byzantine Thessaloniki**
Sagalassos	Veerle Lauwers vd. (2010), "*Middle Byzantine (10-13. Century a.d.)Glass Bracelets at Sagalassos*" (sw Turkey), s. 148.
Şişe ve Cam	Üzlifat Canav (1985), **Türkiye Şişe Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler**

	Koleksiyonu, İstanbul.
Tire	Binnur Gürler, (2000), **Tire Müzesi Cam Kataloğu**, Ankara.
Yumuktepe	Gülgün Köroğlu, (2003), "*Yumuktepe Höyüğünden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri"*, **Ortaçağ'da Anadolu, Aynur Durukan'a Armağan**, Ankara, ss. 355-372.
YŞYB	Yukarı Şehir Yüzey Buluntusu
YZ	Yüzey

1. GİRİŞ

1.1 Konu, Amaç ve Kapsam

Bu tez çalışmasının konusunu 1998-2009 yılları arasında Afyonkarahisar'ın, Emirdağ İlçesi'nde bulunan Amorium Kenti'nde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan cam bilezik parçaları oluşturmaktadır. Toplam 1372 cam bilezik parçası mevcuttur. Parçaların tamamı kırık, büyük çoğunluğu 2 cm'nin altındadır.

Çalışmanın amacı 1998-2009 yılları arasında Amorium kentinde bulunmuş olan 1372 cam bilezik parçasının formlarına, renklerine ve bezemelerine göre tanımlamak, sınıflandırmak, benzer örneklerine, bulundukları tabakalara göre tarihlendirmek, sonrasında elde edilen tüm verilerin bir değerlendirmesini yapmak, estetik bir nesne olarak cam bilezik kullanımına dair bilgiler edinmek, ticari bir nesne olarak cam bilezik kullanımını Bizans imparatorluğunun coğrafi ve tarihsel gelişimi içinde tanımlayabilmek, bileziklerin formlarını ve bezemelerini sınıflandırmak ve sınıflandırmayı mümkün olduğunca tarihi ve coğrafi bir çerçeveye oturtabilmektir. Ayrıca cam bilezik kullanımı ile kentin tarihsel gelişimi arasında bir bağ kurmak ve kentin tarihi hakkında daha geniş bilgi edinmektir.

"1998-2009 Yılları Arasında Amorium Kenti Kazılarında Bulunan Geç Roma-Bizans Cam Bilezikleri" adlı Doktora çalışması kapsamında, 1372 cam bilezik parçası formları, ölçüleri, süslemeleri ile ilgili bilgiler toplanıp değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemini Sanat Tarihi araştıma, belgeleme ve yazım teknikleri oluşturmaktadır. 2015 yılı kazı sezonunda Amorium kazı evi depolarında çalışma yapılmıştır. Depo çalışması sonrası 1998-2009 yılları arasında yapılan kazılara ait bilezik parçaları bir araya getirilip her bir parça ayrı ayrı fişlenerek ayrı poşetlere koyulmuştur. Daha sonra her bir parçanın ölçüleri alınmış, tek tek kazı buluntu fişleri ile birlikte fotoğrafları çekilmiş, elde edilen cam bilezik fotoğrafları önce Photoshop programı kullanılarak daha net görülebilecek hale getirilmiş ve ardından Adobe İllustrator programı kullanılarak her bir parçanın çizimleri yapılmış, elde edilen veriler Microsoft Excel programına aktarılmış ve bir katalog oluşturulmuştur. Katalogun Excel programında oluşturulmasının ana nedeni parçaların bir bütün olarak bilgisayar ortamında değerlendirilmelerinin yapılmasına olanak sağlamasıdır. Excel programı sayesinde buluntu yılı, açma, konteks gibi farklı parametreler ile arama ve süzme işlemi yapılabilmesi sayesinde parçalar arasında karşılaştırma yapmak daha kolay ve hızlı bir hale gelmiştir. Benzer örneklerin de tamamı hem daha ayrıntılı ve eksiksiz görünmeleri hem de çizimde bir birlik oluşturmaları için çizimleri olsa dahi resimleri ya da çizimleri üzerinden tekrar çizilmiştir. Çalışma kütüphane çalışması ile desteklenerek tez çalışması oluşturulmuştur.

Yapılan çalışma giriş bölümü ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konu, amaç ve kapsam ve Amorium kentinin tarihi coğrafyası ile ilgili bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Amorium kentinin başlangıçtan günümüze kadar kazı tarihçesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Orta Çağ Bizans cam üretimi, kullanımı ve Amorium kenti cam buluntuları ile ilgili bilgi verilmiştir. Dördüncü bölüm Amorium cam bilezik parçalarının sınıflandırma ölçütleridir. Cam bilezik parçaları kesitlerine göre ayrılmış ve her bir kesite alfabetik numara verilmiştir (A, B, C, D, E, F, G). Sınıflandırma Amorium'dan çıkan cam bilezik kesitleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu nedenle sınıflandırma cam bilezikleri konu edinen çalışmalardaki kesit sınıflandırmalarından farklılık gösterebilir. Her bir kesit kendi içinde alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. Alt başlıklar ise rakamlar ile gösterilmişlerdir. Alt başlıkların altında yapılan başlıklar da rakamla belirtilmişlerdir. Her bir başlık altında kaç parçanın olduğu katalog numaraları ile birlikte belirtilmiştir.

Beşinci bölüm çalışmanın değerlendirme kısmıdır. Bu bölümde Amorium kentinde bulunan cam bileziklerin genel bir değerlendirmesi yapılmış, tezin kapsamında olan fakat daha önceden yayınlanmış parçaların hangileri olduğu ACBK numaraları ile yayınlandıkları makale veya kitapların künyeleri verilmiştir. Parçaları sınıflandırırken karşılaşılan güçlüklere değinilmiştir. Daha sonra tezin konusunu oluşturan parçaların açma tabaka bilgileri göz önünde bulundurularak değerlendirmeleri yapılmış, cam bilezik parçaları ile aynı tabakadan gelen sikkeler, ok uçları ve gene olarak Büyük Mekan adı verilen yerden ele geçmiş metal parçalar tablolar halinde gösterilmiş ve tarihlendirme önerilerinden bulunulmuştur. Bu bölümde cam bilezik parçalarının bezeme özelliklerine göre de değerlendirme yapılmıştır. Her bir bezeme kendi içinde gruplandırılmış, daha önceki dönemlerde Amorium'da yapılan çalışmalardaki benzer bezemeler de dahil olmak üzere Bizans coğrafyasında ele geçen benzer örneker ile birlikte yapılan değerlendirme sonucunda tarih önerileri yapılmıştır.

Sonuç kısmında ise yapılan tüm tasnif ve değerlendirme işleminden sonra cam bilezik buluntuları ile bağlantılı olarak Amorium kentinin tarihi ve coğrafi yapısı ile ilgili, düşüncelere, cam bileziklerin Bizans coğrafyasında kullanımına, sık kullanıldıkları dönemlere ait sonuçlara yer verilmiştir.

2. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

2.1 Amorium Tarihi Coğrafyası

Amorium kenti, (Ἀμ[μ]όρι[ο]ν, Ἀμ[μ]ώρι[ο]ν, Ἀμούώριον)[1] günümüzde Afyonkarahisar ili sınırları içinde, Emirdağ'ın 12 km. doğusundadır. Sakarya ırmağı kaynağına yakın bir yerde bulunan Emirdağ'ın kuzey eteğinde bir yerleşim olan Hisarköy içerisine lokalize edilmektedir[2].

Şehrin ismi muhtemelen Hint-Avrupa kökenli eski bir form olan ve anne anlamına gelen "ma"dan türemiş olup, bölgenin erken dönemlerden itibaren Anadolu'nun Ana Tanrıça kültüyle bağlantılı olduğunu akla getirir[3]. Bazı bilim adamları tarafından M.Ö. 13. yüzyılda Aura olarak adlandırılan Hitit şehrinin burası olduğuna dair görüşler vardır[4]. Bu durumu kanıtlar nitelikte Yukarı şehir olarak adlandırılan yerde de MÖ. II. bine tarihlenen bir Hitit yerleşimi bulunmaktadır[5]. Amorium'a çok yakın prehistorik bir tepe olan Tezköy Höyük'te de Hitit ve Demir çağına ait kanıtlar bulunmuştur. Bunların yanında Hisarköy'ün hemen kuzeyindeki bir köy olan Dalyalı'da 1970 li yıllarda M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen bir Geç-Hitit kabartması bulunmuştur. Bu taşın Erken ve Orta Bizans dönemlerine ait kesme taşlarla birlikte Amorium'dan getirilmiş olması muhtemeldir.[6] Amorium'da erken malzemenin azlığı, Prehistorik ve Klasik dönemlerde bu bölgenin önemi ya da burada herhangi bir yerleşim olup olmadığı konusunda sorular akla getirmektedir. Buna rağmen, bölgedeki höyüklerin en büyüğü olan Yukarı Şehir höyüğü boyutları ile Prehistorik Dönem'de de burada büyük bir yerleşim olabileceğine işaret eder. Kazılar, Amorium'un Anadolu'da bulunan pek çok antik bölgeden çok daha uzun süreyle ve daha yoğun bir şekilde yerleşim gördüğünü göstermiştir[7]. Klasik ve Hellenistik dönemlerde de Susa'dan başlayan ve Sardis'e uzanan kral yolu büyük olasılıkla Emirdağı'nın güneyinden geçmektedir. Büyük İskender (III. Alexandros) ordusu ile

---

[1] K. Belke, (1984). Tabula Imperii Byzantini: Galatien und Lykaonien. Vol. 4 Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften. 122.

[2] R. M. Harriison (1988). Amorium 1987: A Preliminary Survey, Anatolian Studies, Vol.:38, s.175; C. Lightfoot (1994). Amorium. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 7.; Hirschfeld (1998). Amorion, RE, Vol: 1, s.

[3] Lightfoot ve Lightfoot (2007), **a.g.k.**, s. 33.

[4] M. Harrison (1988). Mountaion and Plain: From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantie Period. Michigan: s 69.

[5] C. Lightfoot – M. Lightfoot (2007). Amorium, Homer Yayınları, İstanbul s. 28; Bölgede 1959 yılında yapılan bir define arama sondajında M.Ö. 2. bine tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur. Doğu Mermerci (1977). Afyon Bölgesi ve Hinterlandında M.Ö. II. Bin Yerleşme Birimleri VII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976), C.I, Ankara, s.162.

[6] Lightfoot ve Lightfoot (2007), **a.g.k.**, s. 29.

[7] Lightfoot ve Lightfoot (2007), **a.g.k.**, s. 30.

Apameia'dan Gordion'a giderken Amorium'un ya içinden ya da çok yakınından geçmiş olmalıdır[8].

Bazı araştırmacılara göre şehir bir Makedon kolonisi olarak kurulmuştur, çünkü Augustus (MÖ 27 – MS 14) dönemi paralarında III. Aleksandros isminin görülmesi, Makedon isimli biri tarafından dikilmiş Amorium yakınındaki bir yazıt ve Amorium'da Makedon ay isimlerinin kullanılması kanıt olarak gösterilir. Bunlara rağmen G. Cohen, Alexander ile Büyük İskender'in (Alexandros) kastedilmesinin çok uzak bir ihtilmal olduğunu yazıtta Makedon isminin özel isim olarak kullanıldığını bu da o kişinin Makedonya orijinli olduğunu göstermediğini, Makedon ay isimlerinin ise sadece Makedon kolonilerinde değil Küçük Asya'da her yerinde kullanıldığını dile getirerek Amorium'un bir Makedon kolonisi olarak kurulduğu savını reddeder[9].

Ballıhisar'da bulunan bir yazıtta Amorium'un varlığından MÖ III. yüzyılda bahsedildiğine göre şehrin kuruluşunun MÖ 133 yılında Roma'nın Asya eyaletinin kuruluşundan daha erken bir tarihe dayandığı söylenebilir. Şehrin adı antik kaynaklarda ilk olarak, imparator Augustus'un hükümdarlığı döneminde (MÖ 27 – MS 14) yaşamış coğrafyacı Strabon'un eserinde belirtilmiştir[10].

Roma döneminde Amorium Asya eyaletinin doğu ucunda Merkezi ve Doğu Frigya'da MÖ I. yüzyıl gibi erken bir tarihten itibaren para basma hakkına sahip olan iki kentten biridir. Para basma hakkına sahip diğer kent ise Synnada'dır. Ayrıca Amorium Roma döneminde Synnada birliği (conventus) içinde yer alan kentlerden biridir[11]. Bu da MÖ I. yüzyılda şehrin Doğu Frigya'da önemli bir pozisyonda olduğunu gösterir. Darphane, Caracalla (198-217) dönemine kadar sikke basımına devam etmiştir. Caracalla döneminden itibaren paralar üzerindeki neredeyse tüm magistrat isimler de Romalı isimleridir[12]. Caracalla'dan önce ise basılan sikkelerin arka yüzlerinde bir nehir tanrısı, içinden su akan bir kabı tutar vaziyette, tokalaşan bir çift el ve bir kartal tasvir edilmiştir[13]. Ayrıca bir yazıtta şehir kendisini "η

[8] Lightfoot ve Lightfoot (2007), **a.g.k.**, s. 32.
[9] Getzel Cohen (1996). The Hellenistik Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor. California: s 277.
[10] Strabon, XII, 8, 13: "τὰ περὶ Ἀμόριον καὶ Εὐμένειαν καὶ Σύνναδα, εἶτα Ἀπάμεια ἡ Κιβωτὸς λεγομένη καὶ Λαοδίκεια, αἵπερ εἰσὶ μέγισται τῶν κατὰ τὴν Φρυγίαν πόλεων", "... Frigya'nın Pisidia boyunca uzanan parçasıyla Amorion dolaylarındaki kısımları ve Eumeneia ve Synnada ve ondan sonra Frigya kentlerinin en büyükleri olan Laodikeia kentiyle Apameia Kybotos olarak adlandırılan bir kent bulunur ..."
[11] A.H.M. Jones (1971). Cities of the Eastern Roman Provinces. Oxford: s. 65.
[12] W. M. Ramsay (1897). The Cities and Bishoprich of Phrygia. Vol.I: Oxford: s 597.; Melih Arslan (1989). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan Phrygia ve Galatia Bölgesi Şehir Sikkeleri. Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı: s. 153 vd.; B. V. Head (1906). Catalogue of the Greek Coins of Phrygia. BMC, XXVII-XXXIX, Oxford: s. xxix
[13] Barclay (1906). **a.g.k.**, s. xxix

λαμπροτατη και συμμαχοσ Ρωμαιων" olarak nitelendirmektedir. Bu da şehirdeki Roma nüfuzunun etkisini göstermek açısından önemlidir[14].

Amorium Geç Antik dönemde hızla önem kazanmıştır. İmparator Theodosius (379-395) döneminde Frigya Salutaris'ten ayırdığı Amorium, Orkistos, Klaneos ve Troknades piskoposluklarını birleştirmiş ve Galatia Salutaris eyaletini kurmuştur. Pessinus[15] kenti ise yeni kurulan eyaletin metropolisi haline getirilmiştir[16]. Kentteki önemli yapı evrelerinden biri İsauralı Bizans İmparatoru Zenon (479-491) yönetiminde oluşturulmuştur. Surların Zenon döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Şehrin surları hakkında İbn Hurdazbih yüksek duvarları ile kırkdört burçlu olduğundan bahseder[17]. Halkın Hergan Kale olarak adlandırdığı Amorium kalesinin ise ilk defa kimin tarafından inşa ettirildiği hakkında farklı görüşler vardır. Kale Zenon (447-491), ya da Anastasius (491-518) döneminde kurulmuştur[18]. V. yüzyıl'ın son çeyreğinde yapılaşma konusunda bir gelişim olduğu bilinmekle birlikte nedeni açıklanamamıştır[19].

VII. yüzyıl ortalarında Mısır ve Suriye'nin Arapların eline geçmesi ile Anadolu, Bizans İmparatorluğunun sınırları içindeki tek bölge olmuştur. Amorium bu değişikliklerden büyük ölçüde istifade etmiş ve Anadolu'da uzanan başlıca yollar üzerindeki konumu sayesinde daha büyük askeri ve idari görevler üstlenmiştir. 640 yılından itibaren kent Anadolu ordusunun askeri karargahı ve sonradan Bizans Anadolusunun en büyük ve en önemli ili olarak Anadolu Thema'sının başkenti olmuştur[20]. Bizans döneminde yaşanan Karanlık Çağ boyunca (VII. yüzyıl ortasından IX. yüzyılın ortasına kadar) Amorium Arap akınlarına karşı Bizans topraklarının korunmasında güçlü bir kale vazifesi görmüştür[21]. Bu nedenle Amorium, Anatolikon Teması'nın karargahını barındıran başkent olarak Bizans İmparatorluğu'nun en güçlü ve önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir[22]. Bölgedeki themanın verdiği askeri güç ile de III. Leo (717) ve V. Leo (813) Anatolikon teması strategosu iken imparatora karşı ayaklanmalarının başarıyla sonuçlanması neticesinde imparator olmuşlardır[23].

Hassa alayı kumandanı "kekeme" lakaplı II. Mikhail (820-829) imparator V. Leo'yu öldürerek yerine geçmiş ve Amorium doğumlu olması nedeniyle üç imparator tarafından

---

[14] Barclay(1906). **a.g.k.**, s. xxix
[15] "*Pessinus*", (1991). Oxford Dictionary of Byzantium. Oxford: s.1636.
[16] A.H.M. Jones (1971). **a.g.k.**, s. 65.
[17] İbn Hurdazbih (2008). Yollar ve Ülkeler Kitabı. İstanbul: s . 92.
[18] Ammuriye. İA: s.79.
[19] Lightfoot (1994), **a.g.k.**, s. 9.
[20] Harrison (1988), **a.g.k.**, s. 176.
[21] Lightfoot ve Lightfoot (2007), **a.g.k.**, s. 48-49.
[22] Lightfoot ve Eric A. Ivısıon (1997). The Amorium Project: The 1995 Excavation Seaso. DOP: Vol.: 51, s. 291vd.
[23] Eric A. Ivıson(2007). Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries). Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium: Vol.2, (Ed. Joachim Henning), Walter de Gruyter, s. 25-26.

temsil Amorium veya Frigya adı da verilen imparatorluk sülalesinin de kurucusu olmuştur. Ardından gelen imparatorlar, sırası ile Theophilos (829-842) ve III. Mikhail (842-867) de Amorium doğumludurlar[24].

VII. yüzyıldan itibaren Amorium, Araplar tarafından sık sık saldırıya uğramıştır. Bunların ilki Halife Muaviye döneminde 646'da gerçekleşmiştir[25]. Daha sonra 666, 669, 708, 716 ve 779'da Arap akınlarına maruz kaldığını kalmıştır[26]. Tüm bu saldırılara karşın 787 yılında, Amorium bir başpiskoposluk, IX. yüzyılda metropolis olmuştur[27].

837 yılında halife Mu'tasım o zamana kadar sadece sınır bölgelerine değil Anadolu'nun en önemli merkezlerine yönelen ve kendinden önceki halifelerin hiç birinin yapamadığı kadar büyük bir askeri sefere başlamıştır[28]. Önce Dazimon (Dazmana) yakınlarıda bizzat imparator Theophilos'un komuta ettiği orduyu yendi ve günümüzde Ankara olarak bilinen yeri işgal etmiştir. 12 Ağustos 838'de de Amorium'u işgal etmiştir. Bu durum Bizans'ta oldukça moral bozucu bir etki yapmıştır, çünkü Amorium, Anatolikon themasının en önemli kalesi ve ayrıca hakim Bizans hanedanlığının yurt şehridir[29]. Harrison'a göre de Konstantinapolis ve Selanik'ten sonra imparatorluk coğrafyasında Küçük Asya'nın en büyük, imparatorluğun ise üçüncü büyük kentidir[30].

837'deki yenilgisinde Bizans'ın Sicilya'da savaşmak zorunda olması ve tüm gücünü Anadolu'da toplayamamasının da etkisi vardır[31]. İşgalden sonra Konstantinapolis'e yürümek istemesine rağmen kendi memleketinde çıkan askeri bir ayaklanma nedeniyle Suriye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır[32].

IX. yüzyılın sonunda Tarsus emiri tarafından şehir yakılmıştır. IX. yüzyıl sonunda Bizans tekrar güçlenmiştir. Anadolu'da güney ve doğu sınırı hariç bulunduğu bölgeyi daha iyi savunduğu için eskiden taşıdığı askeri ve stratejik önemini yeniden kazanmıştır. Sınırı Doğu Anadolu içlerine, Suriye ve Mezopotamya'ya doğru itmek için yapılan seferler sırasında bir içtima ve malzeme tedarik noktası olmuştur. Kazılardan elde edilen bilgilere göre Arap akınlarından sonra şehirde yaşamın VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar sürdüğü ve X. ve XI. yüzyıllarda şehrin dışına doğru yeni evler inşa edildiği, yerel endüstrinin yeniden kurulduğu sonucunu çıkarabiliriz. Orta Bizans döneminde X. ve XI. yüzyıllarda yukarı şehirde

---

[24] Vasiliev (1943). **a.g.k.**, s. 340.
[25] Tabari, XIV, 2798.
[26] Harrison (1988). **a.g.k.**, s. 176: Tabari, XXIII, 1198.
[27] W. M. Ramsay(1890), The Historical Geography of Asia Minor. London: s. 92.
[28] Tabari, XXXIII, 1237.
[29] Vasiliev (1943). **a.g.k.**, s. 347.
[30] Harrison, (1989), **a.g.k.**, s. 167; Lightfoot (1998). The Survival of Cities in Byzantine Anatolia the Case of Amorium Byzantion. s.56.
[31] Ostrogorsky (2011) **a.g.k.**, s.195.
[32] Vasiliev (1943). **a.g.k.**, s. 347.

güçlendirme yapıldığı bilinmektedir[33]. Bu durum Selçukluların bölgeye gelişine kadar devam etmiştir. Şehir üzerine ilk Selçuklu akınları 1068-69 yılları arasında olmuştur[34].

XII. yüzyılın büyük kısmında ise Amorium ve çevresi bir savaş bölgesi olur. Çünkü Bizans Anadolu'nun kuzey ve batısına, Selçuklular ise güney ve güneydoğusuna sahip idi. Amorium iki güç arasındaki sınırda yer aldığından Amorium'da yaşayan halkın bozulan huzur ortamı neticesinde bölgeyi terk ettiklerini varsayabiliriz. Bu da şehrin nüfusunun azalmasına neden olmuş olmalıdır[35].

İmparator I. Aleksios'un Bizans ordusunun başında çıktığı keşif seferinde, Dorylaion'dan Polybotus istikametine ve oradan Philomelium'a geçtiği tarih olan 1116 yılında Amorium'un Selçuklular elinde olduğu bilinmektedir[36]. Arap tarih ve coğrafyacıları tarafından uzunca bir süredir bilinmesine rağmen Amorium ismine Amurriye olarak son referans XII. yüzyılda Suriyeli yazar Ebul'l Fida tarafından yazılmıştır.[37].

Bizans kaynaklarında ise şehrin ismi en son George Pachymeres'in (1242- 1310) çalışmalarında geçer[38]. XIV yüzyılda resmi belgelerde kentin isminin Hisarcık olarak geçmesi nedeniyle, yerel nüfus tarafından şehrin eski isminin unutulduğunu düşünebiliriz. O dönemde bölge çoktan Osmanlı kontrolü altına girmiştir. Kazılar Yukarı Şehir höyüğü üzerinde, höyüğün tam ortasında 18. yüzyıla kadar devam eden küçük bir Türk yerleşimi olduğunu bize gösterir[39].

Amorium başkent Konstantinapolis'ten çıkıp Dorylaion ve Iconium istikametinden Mut Vadisi'ne ve oradan da Kilikya Vadisi'ne doğru giden yol üzerindedir. Bu yol imparatorluk memurları, tüccarlar ve kutsal topraklara giden hacıların da kullandığı yoldur. Kazılar sonucunda Geç Antik Dönem'den büyük ölçüde yeniden yapılanmanın görülmesi bu dönemde şehrin gelişimi ve refahı hakkında fikir vermektedir[40].

Peutinger Haritası'nda da Pessinus'tan Laodicea'ya giden yol üzerinde Amorium'da gösterilmiştir[41]. Pronetios (Karamürsel)'den başlayan yol güzergahı üzerindedir. Bu yol

---

[33] Lightfoot (2007). Trade and Industry in Byzantine Anatolia: The Evidence from Amorium. DOP: Vol.: 61, s. 269.
[34] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 63.
[35] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 62.
[36] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 63.
[37] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 64; P. K. Hitti (1916). The Origins of the Islamic State, Kitab Futuh Al-Buldan. Vol. I, New York: paragraf:, 146, 164, 167, 192.
[38] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 65.
[39] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 65.
[40] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 44-45.
[41] William J. Hamilton (1842).Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia. London: s. 452.

Pronetios'tan sonra Nicea Agrillo, Dorylaion, Mideo, Pessinus, Abrostola ve oradan Amorium'a ulaşır. Oradan da Laodiceia üzerinden devam eder[42].

Table 1.1. *Amorium'a giden yol üzerindeki duraklar ve şehirler üzerindeki simgeler*

	PRONEİTOS
	NICEA (İZNIK)
	AGRILLO (BILECIK)
	DORI LEO (ESKIŞEHIR)
	MIDEO
	TRICOMIA
	PESINVNTE (BALLIHISAR, SIVRIHISAR)
	ABROSTOLA
	AMVRIO (EMIRDAĞ)

Kaynak: *Peutinger tablosunda Amorium'a giden yol üzerindeki şehirler ve bu şehirlerin üzerinde yer alan şekiller kullanılmıştır. Yazar tarafından oluşturulmuştur.*

[42] David Magie (1950). Roman Rule in Asia Minor. Vol.: I, London: s. 800.; Peutinger tablosu göz önüne alındığında Amorium, Pessinus'a göre daha doğuda görünür. Oysa ki dünya haritası üzerinde durum tam tersidir. Bunun nedeni de Peutinger tablosunda yönlerin değil de öncelikli olarak yolların dikkate alınması ve her bir durağın bir öncekine göre daha ileride gösterilmesidir.

Görsel 1.1. *Amorium'a giden antik yol güzergahının çağdaş harita üzerinde gösterilmiş hali*

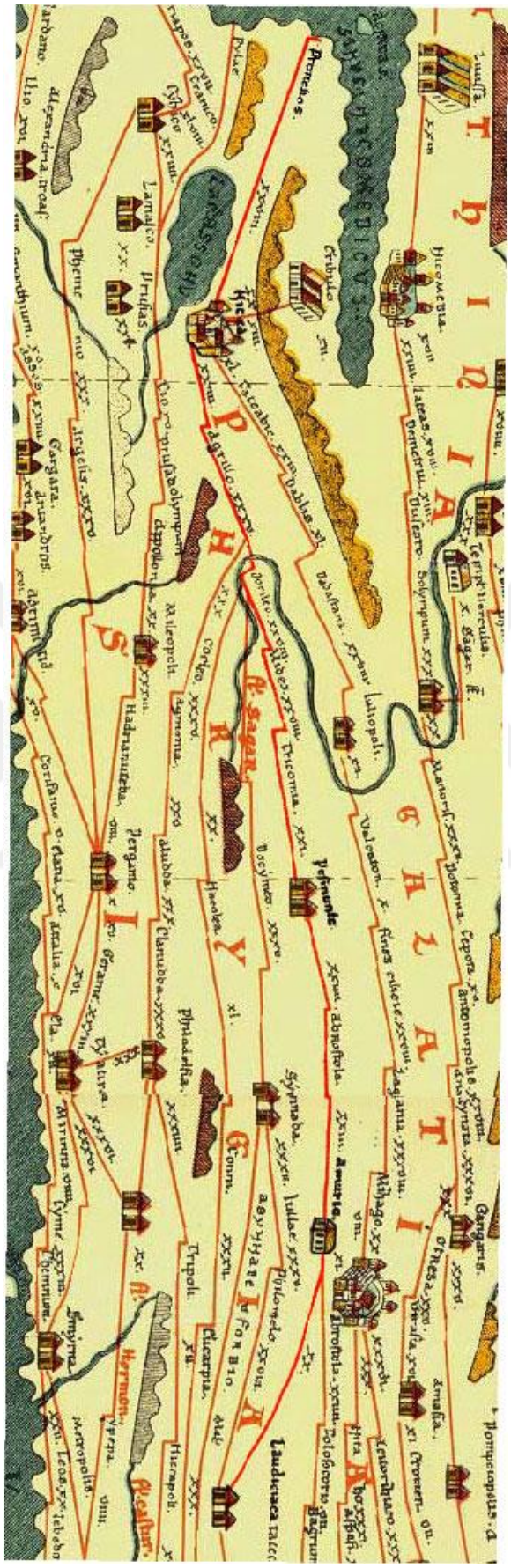

Görsel 1.2: *Peutinger Tablosu Amorium'a giden yolu gösteren detay*

2.2 Amorium Kazı Çalışmaları Tarihi

Amorium'da bulunan kalıntıların antik kente ait olduğu 1836 yılında William Hamilton tarafından saptanmıştır. XIX. ve XX. yüzyıllarda az sayıda bilim insanı Amorium'a ilgi göstermiştir. A. A. Vassiliev 20. yüzyılın başlarında Amorium'u ziyaret etmiştir. Arkeolojik kazılar yapılması için çalışmalar ise Cyril Mango tarafından başlatılmıştır. Arazi çalışmaları 1987'de bir yüzey araştırması olarak, ilk kazılar ise 1988'de Prof. Dr. M. Harrison başkanlığında yürütülmüştür[43]. 1987'de başlanan yüzey araştırması kuzey-güney doğrultusunda 1400 metre, doğu-batı doğrultusunda ise 1100 metrelik oval bir alanda yapılmıştır. Yukarı şehir yaklaşık olarak 300 metre genişliğinde ve zeminden 20 metre yüksekliktedir[44]. İlk yüzey araştırmasından itibaren şehrin prehistorik dönemden beri yerleşim gördüğü anlaşılmıştır[45]. 1988 yılında üç yazıt, mimari parçalar ve Roma ve Erken Bizans dönemi ait sivil ve askeri buluntular ele geçirilmiştir[46].

1990 yılında Aşağı şehir kilisesi kazılmaya başlanmıştır. Ele geçen buluntulardan kilise V. yüzyıl sonu, VI. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir. Çalışmalar yapının bazilikadan dört destek üzerinde yükselen merkezi kubbeli bir kiliseye dönüştürüldüğünü göstermektedir. 1991 yılında da kazı çalışmaları ağırlıklı olarak Aşağı Şehir kilisesinde sürdürülmüştür ve Aşağı Şehir duvarlarında V. ve VII. yüzyıllara tarihlenen kaplar ele geçirilmiştir[47]. 1992 yılına kadar kazılar kentin güneybatısındaki şehir surlarında, ana sur duvarında, "Büyük Bina" olarak adlandırılan kentin güneyinde Geç-Roma Erken Bizans dönemine tarihlenen yapıda, Aşağı Şehir Bazilikası ve Yukarı şehirde ve L açmasında kazılar sürdürülmüştür[48].

---

[43] Harrison(1989). The First Preliminary Exavation. AS: Vol.: 39, s. 167-174.
[44] Harrison(1987), **a.g.k**, s. 176.
[45] Harrison(1987), **a.g.k**, s. 182.
[46] Harrison (1989), **a.g.k**, s. 168.
[47] R. Harrison (1992), Amorium Excavations 1991: The Forth Preliminary Report. AS: Vol.:42, s. 215 vd.
[48] Harrison-Chiristie (1993), Excavations at Amorium: 1992. AS: Vol.: 43, s. 147-162.

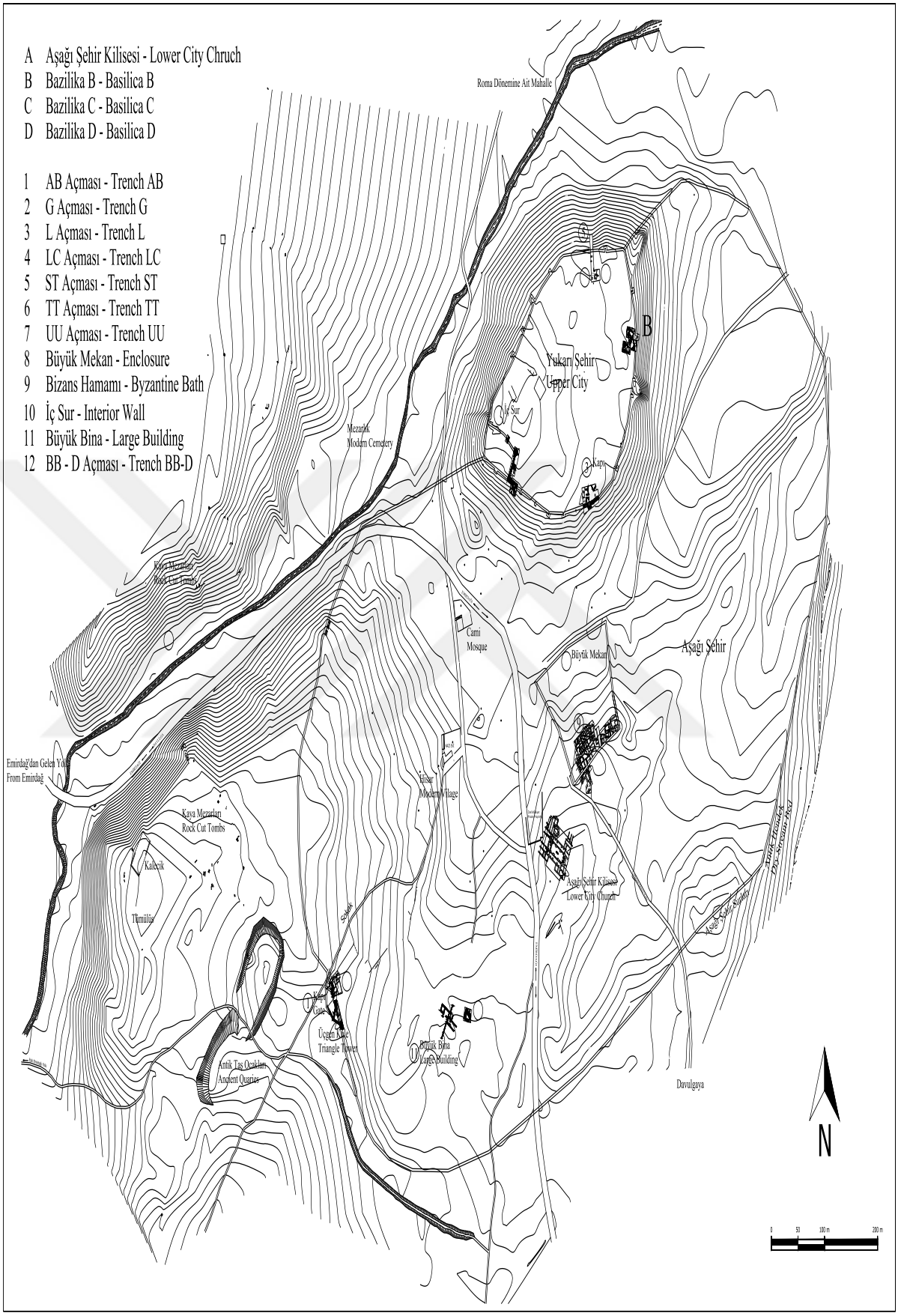

Şekil 1.1.: *Amorium Yukarı ve Aşağı Şehir Planı (Amorium Kazı Arşivi)*

1993 yılından itibaren kentteki çalışmalar Chris Lightfoot tarafından devam ettirilmiş[49] Aşağı Şehir'de bir Yukarı Şehir'de ise iki tane olmak üzere şehir savunmasında üç aşama olduğu görülmüştür. Çalışmalar genel olarak Aşağı Şehir Kilisesinde yapılmıştır[50]. 1994 yılında Kilisede orta nefin zemin döşemesinin ortaya çıkarlıması üzerine yoğunlaşılmış ve kilisenin Geç Antik Dönem bazilikasından haç planlı kiliseye çevrildiği iki inşa evresine sahip olduğu anlaşılmıştır. Yukarı Şehir'de bulunan höyük üzerindeki çalışmalarda elde edilen erken dönem Osmanlı evlerine ait yapı kalıntıları bize bu katmanların Amorium'daki en geç iskan evreleri olduğunu göstermektedir[51]. 1996 yılında Aşağı Şehir Kilisesi güneyinde yan nef duvarında günümüze yarısı gelmiş olan bir fresk parçası bulunmuştur[52]. 1998 yılında Aşağı Şehir Kilisesi zeminindeki cam mozaik alan ve güney yan nef duvarında bulunan freskin korunması çalışmaları gerçekleştirilmiş, orta ve yan neflerin döşeme planları detaylı olarak çizilmiştir. 1993-1997 yıllarına ait cam buluntular da yayınlanmak üzere M. Gill tarafından çalışılmıştır[53].

1999 yılında kazı çalışması yapılmamıştır. 2000 yılında ise Aşağı Şehir'de bulunan Büyük Mekan olarak adlandırılan geniş alan içinde kazı yapılmış ve Aşağı Şehir kilisesinde bulunan fresko parçalarının ayrıntılı incelemesi yapılmıştır[54]. 2001 kazı sezonunda 1998'den beri kazılan Büyük Mekan'daki XC açmasında VIII. ve IX. yüzyıllara tarihlenen bir hamam yapısı tespit edilmiştir. 2002 yılında ise hamam kompleksi ve kilise üzerine yoğunlaşılmış ve Kilise narteksinde çalışmalar yapılmış X. ve XI. yüzyıllara tarihlenen 8 adet mezar içinde en az 29 adet gömü bulunmuştur[55]. 2004 yılında Bizans hamam yapısı ve çevre duvarları arasındaki alanın Karanlık Dönemdeki kullanım amacısının saptanması hedeflenmiştir. Arap saldırısından önceki dönemlere işaret eden hamam alanında karşılaşılan yangın katmanı Karanlık Döneme tarihlendirilmiştir. Mezar, lahit ve steller sistemli bir şekilde kaydedilmeye başlanmıştır[56]. 2006 yılı çalışmalara Aşağı Şehir kilisesi ve Büyük Mekan'da yoğunlaştırılmıştır. Büyük Mekan'da bir fırın yapısı ile karşılaşılmıştır. Fırının etrafında tanımlayıcı buluntular ele geçmediği için buranın bir ekmek fırını olduğu düşünülmüştür[57]. 2006 yılı kazı sezonunun bu tez çalışması açısından da en önemli olayı Aşağı Kilise güney portikoda geniş tuğla tonozlu bir mezar olan 18 numaralı, üçüncü mezarın, kapalı ve sağlam

[49] Lightfoot ve Lightfoot (2007). **a.g.k.**, s. 66.
[50] C. Lightfoot – P. I. Kuniholm (1994). Amorium Excavations 1993: The Sixth Preliminary Report. AS: Vol.: 44. s. 105 vd.
[51] C. Lightfoot, (1996). Amorium Kazısı 1994. XVII. KST, Ankara: s. 361-373.
[52] C. Lightfoot – Y. Mergen (1998). 1996 Yılı Amorium Kazısı. XIX. KST Ankara: s. 343-366.
[53] C. Lightfoot-Y. Mergen (2000). Amorium 1998 yılı Kazı Çalışmaları. 21. KST, C. 2, Ankara: s. 143-152.
[54] C. Lightfoot – Y. Mergen (2002). Amorium Kazısı 2000. 23. KST, Ankara: s. 243-256.
[55] C. Lightfoot – Y. Arbel (2004). Amorium Kazısı 2002. C. I, 25. KST, Ankara: s. 1-12.
[56] C. Lightfoot – O. Koçyiğit – H. Yaman (2007). Amorium Kazısı 200. 28. KST, Ankara: s. 271-294.
[57] C. Lightfoot – O. Koçyiğit – H. Yaman (2008). Amorium Kazıları 2006. C. I, 29 KST, Ankara: s, 443-466.

olarak bulunmasıdır. Mezardaki bir kaç gömü ile birlikte XI. yüzyıla tarihlenen güzel bir çift altın küpe, bir bronz haç, iki cam yüzük ve üç tam bilezik, kilisenin kuzeyinde A20 açmasında bulunan çocuk mezarlarından birinde de iki adet tam cam bilezik bulunmuştur[58].

[58] Lightfoot C. – Oğuz Koçyiğit – Hüseyin Yaman (2007). Amorium Kazısı, 2006. C1, KST No:29, Ankara: s.446-448.

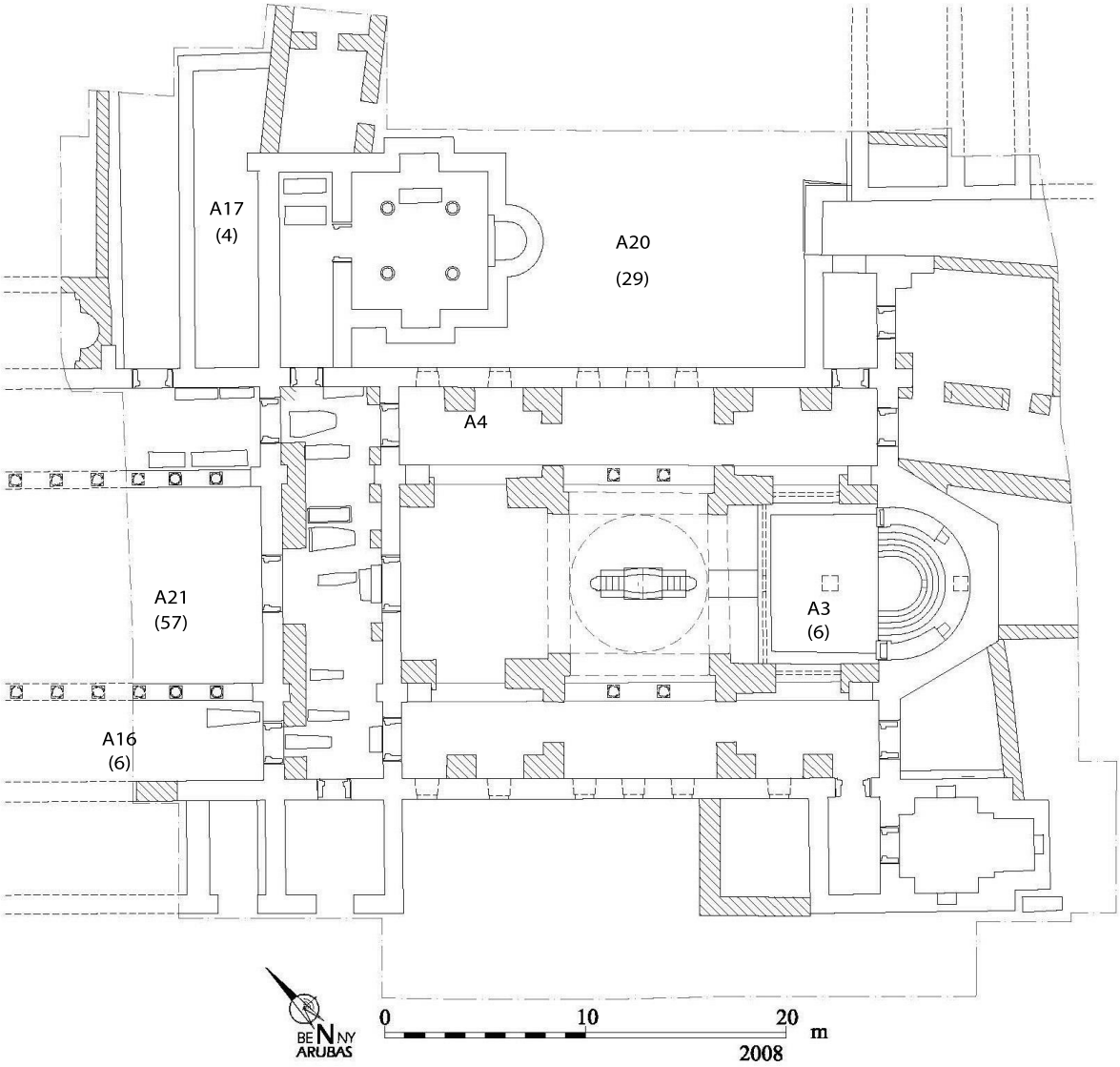

1.2.: *Amorium A Klisesi Planı, parantez içindeki rakamlar numaralandırılmış bölgede bulunan cam bilezik parçası sayısını vermektedir.*

2007 yılı kazı sezonunda açılan çocuk mezarlarında in situ cam bilezikler bulunmuştur[59]. 2009 yılı kazılarında da açılan 29 mezarların bir kaçında, A27 alanında bulunan 112 numaralı mezarda gömülen kişinin kolunda yedi adet ve 116 numaralı çocuk mezarından da biri bakır diğeri cam iki adet bilezik bulunmuştur[60]. 2009 yılından sonra Amorium kazı çalışmalarına 3 yıl ara verilmiş, 2010, 2011 ve 2012 yılı kazı sezonlarında kentte ve kazı evinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

2014'ten itibaren ise Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp başkanlığında devam etmiştir. Yapılan çalışmalarda Roma ve Bizans dönemine tarihlenen cam şişe, sürahi, kadeh, kandil parçaları ile birlikte cam bilezikler de ele geçmiştir[61]

2015 yılı kazılarında Aşağı Şehir, Aşağı Şehir Kilisesi, Büyük Mekan ve Büyük Bina'da, Yukarı Şehir Bazilika B'de ve Güney Batı Kule'de genel bir yüzey ve bitki temizliği yapılmıştır[62]. 2016 yılında Kule ve yakın çevresinde kazı çalışmaları yapılmıştır. İç sur alanında 166 profilde jeoradar ölçümleri yapılmış ve GPR verilerinden iki boyutlu ve üç boyutlu yer altı görüntüleri elde edilmiştir. Arkeojeofizik amaçlı jeoradar ölçümlerinde araştırma sahasında 1 m. derinlikten itibaren mimari yapı temelleri olduğu anlaşılmıştır[63]. 107 parça cam etütlük malzeme içinde değerlendirilmiştir. 2016 yılı cam buluntuları arasında en yoğun grup bilezikler olmuştur[64].

2017 yılı kazı sezonunda iç sur duvarında bir giriş kapısının varlığı anlaşılmış, kapının açıklığının boyutlarından iç sura ait ikinci bir kapı olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. İç surun kuzey doğu köşesindeki yuvarlak kule ilk defa bu kazı sezonu çalışmaları ile tespit edilmiştir[65]. Yukarı Şehir Bazilika B, Yukarı Şehir iç sur ve Aşağı Şehir BB-D açmalarında toplam 126 adet cam parça ele geçirilmiştir. Bu parçalar arasında Orta Bizans dönemine ait cam bilezik parçaları da mevcuttur[66]. Örnekleri, Görsel 2.1. ve Görsel 2.2.'de görülmektedir.

---

[59] Lightfoot vd., (2009). Amorium Kazısı, 2007. C I, 30. KST Ankara: s. 203.
[60] Lightfoot, (2011). Amorium Kazıları, 2009. C I, 32. KST, Ankara: s. 47.
[61] Gökalp vd., (2016). 2014 Yılı Amorium Kazısı. C III, 37. KST, Ankara: s. 206.
[62] Zeliha Demirel Gökalp – A. Ceren Erel – N. Tsivikis – Selda Uygun Yazıcı, (2016). 2015 Yılı Amorium Kazısı. C. III., KST, Ankara, s. 452.
[63] Z. Demirel Gökalp – A. Ceren Erel – Hasan Yılmazyaşar, (2017). 2016 Yılı Amorium Kazısı. C. II., 39. KST, Ankara: s. 561.
[64] Z. Demirel Gökalp – A. Ceren Erel – Hasan Yılmazyaşar, (2017). **a.g.k**., s. 563.
[65] Z. Demirel Gökalp – N. Tsivikis – H. Yılmazyaşar, (2018). Amorium Kazıları 2017. C. III. 40. KST, Ankara: s. 716.
[66] Z. Demirel Gökalp – N. Tsivikis – H. Yılmazyaşar, (2018). **a.g.k.**, s. 718.

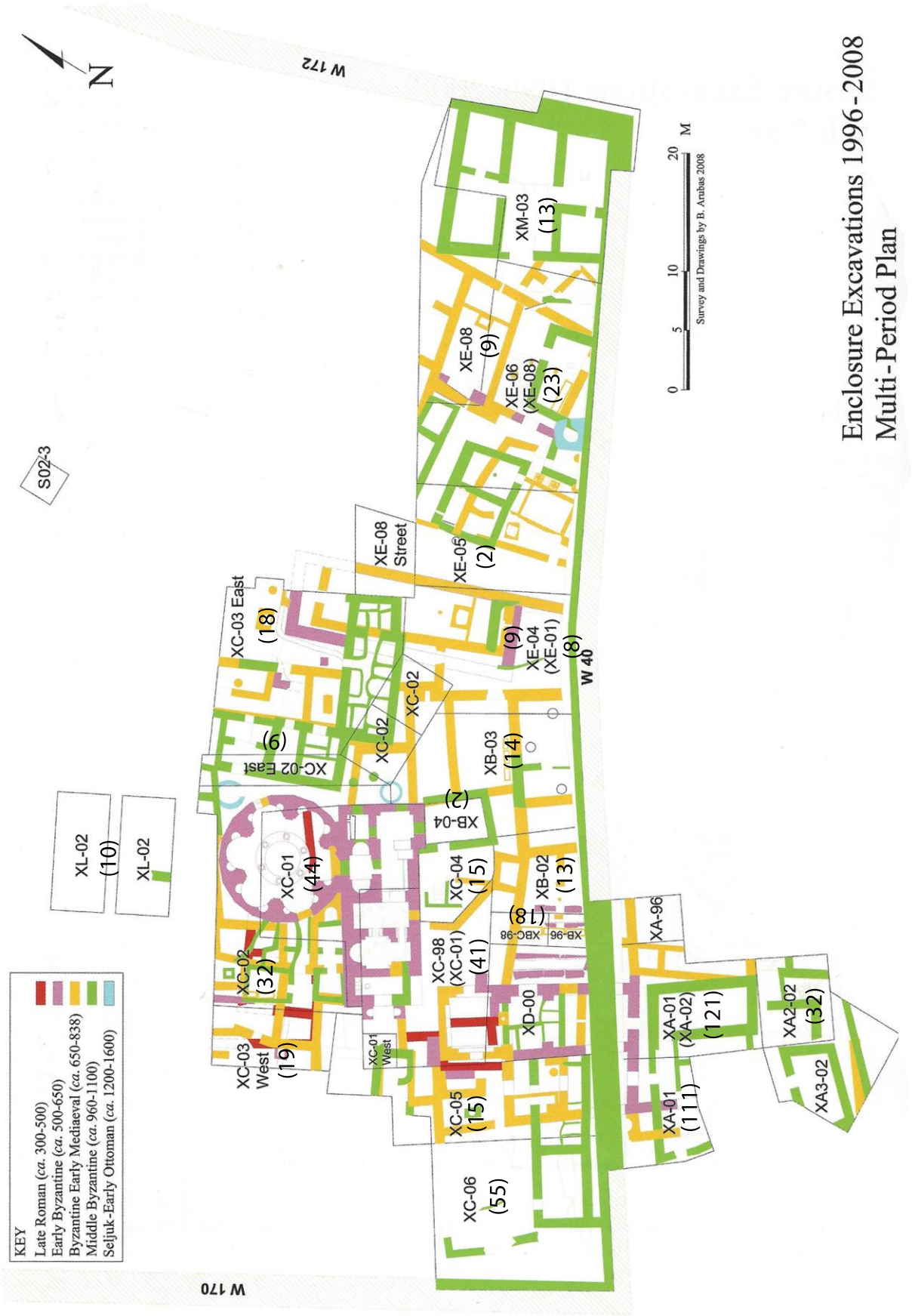

1.3: *Amorium 1996-2008 Büyük Mekan Lazı Planı (Parantez içindeki rakamlar alandan çıkan cam bilezik parçası sayısını vermektedir.)*

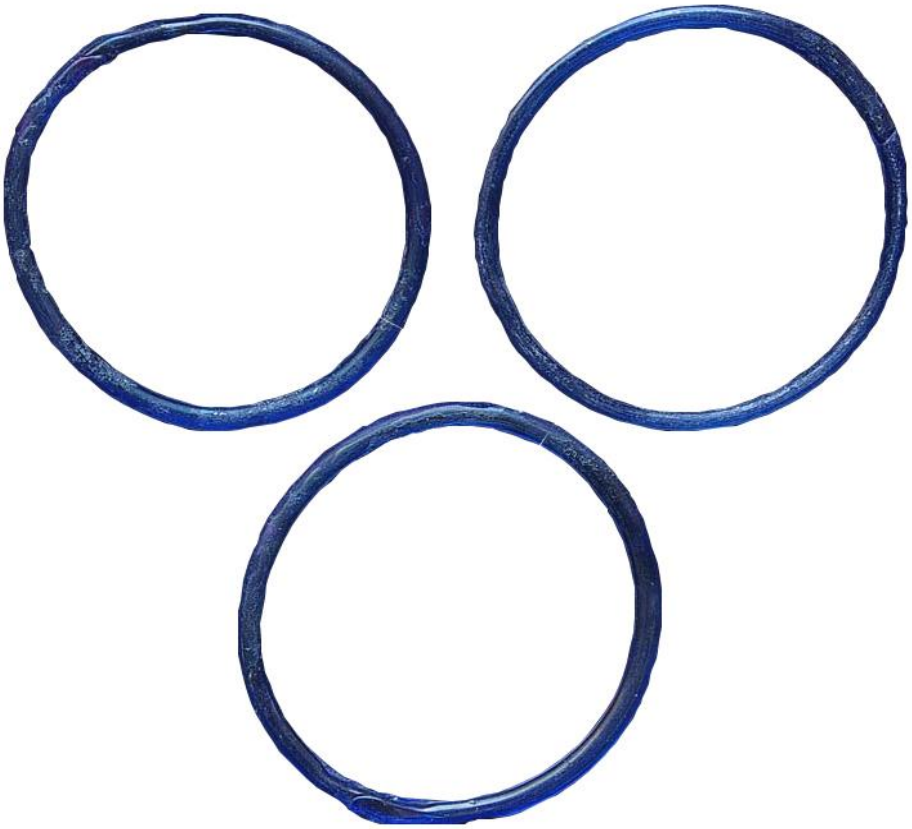

***Görsel** 1.3. Atriumun güney revakta yer alan 18 numaralı mezarından çıkan ölü hediyesi bilezikler*

***Görsel**: 1.4. A27'de yer alan 112 numaralı mezarda in sitü olarak bulunan yedi adet cam bilezik*

2.3 Ortaçağ Bizans Camcılığı ve Amorium Camları

Yapılan araştırmalar Bizans'ın Ortaçağ'da cam üretiminde önemli bir rol oynadığını gösterir. Buna rağmen cam üretimi ile ilgili fırın buluntuları yaygın değildir. Korint kentinde Bizans dönemine ait, XIII. ve XIV. yüzyılda da Franklar tarafından kullanılan cam fırınları ortaya çıkarılmıştır. Diğer taraftan başkent Konstantinopolis'te ise bu tip bir atölye ya da fırına ilişkin arkeolojik bir kanıt yoktur. Öte yandan yazılı kaynaklar, kentte cam üretimin varlığına işaret eden dikkate değer bilgiler sunar[67].

Bizans döneminde cam kullanımı ile ilgi bilgi veren en erken kaynak Paulus Silentarius'un yazdığı 563'te İstanbul'daki Ayasofya'nın açılışının tasvir edildiği "Descriptio S. Sophiae" adlı eseridir. Silentarius, açılış töreninde kubbede asılı duran gümüş bir disk üzerinde cam kandillerden bahseder[68]. Başkentte cam üretimine dair en erken kanıt ise XI. yüzyıla ait bir kaynaktır. Kaynakta, Rahip Didier'in Monte Casino'dan Konstantinapolis'e rahiplerini cam yapım tekniklerini öğrenmeleri için gönderdiği anlatılır[69]. Rahip Theophilos Diversium Artrum Schedula adlı eserinde imparatorluk sınırları içinde yapılan camlar ile ilgili bilgi verir. Özellikle Konstantinapolis ve diğer eyaletlerdeki cam üretimini anlatır[70].

Konstantinapolis'teki cam üretimi ile ilgili kanıtlardan bir diğeri İmparator I. Constantinus'un (337) cam dekoratörlerini ve cam yapımcılarını kişisel vergilerden ve sivil sorumluluklardan muaf tutmasıdır. Bu durum camın imparatorlar tarafından önemsenen bir endüstri olduğuna işaret eder[71].

Ortaçağ boyunca Bizansın cam sanatındaki üslubunu belirlemek zordur. Bu dönemdeki cam üretimini dönemin siyaseti ve ekonomisinden soyutlamak mümkün değildir. Ortaçağ imparatorluğun sınırlarının değiştiği ve bazı kültürel atılımların yaşandığı bir dönem olmuştur. Dönemi aydınlatacak kadar eserin bilinmemesi önemli bir sorundur. Öte yandan IX. ve XI. yüzyıllarda imparatorluk sınırları içinde yer alan merkezlerde cam endüstrisine ait izlerin bulunması dönemi biraz olsun aydınlatır. Bu merkezler: Saraçhane, Sardis ve Korint'tir. Orta Bizans döneminde Antakya'nın da önemli bir cam üretim merkezi olduğu anlaşılır. 1160-1173 yılları arasında Antakya'yı dolaşan Benjamin de Tudela'dan bölgede cam imalatı yapıldığını öğreniriz. 1163 tarihli seyahatnamesinde Yahudi on cam ustasının adı geçer[72].

---

[67] Uçkan, Bulgurlu ve Çömezoğlu (2007). Lüks Tüketimde ve Günlük Kullanımda Cam Sanatı. Kalanlar 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans: s.42.
[68] B. Y. Uçkan (1998). Cam Sanatı Tarihi İçinde Bizans Dönemin Yeri. Anadolu Sanat: s.152.
[69] J. Philippe (1999). Reflections on Byzantine Glass, I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, İstanbul: s. 41.
[70] C. Dodwlee, (1961). Theophilus The Various Arts: De Diversis Aritbus, Oxford: Clarendon Press, s.
[71] Uçkan (1998). **a.g.k**, s.152.
[72] T. Wright (1848). Early Travels in Palastine. London: s.78.

1204'deki Latin istilası sırasında başkentten Venedik'e götürülen bir kâse klasik etkili bezeme karakteri açısından olduğu kadar dışa dönük ağız kenarında yer alan kufi yazı taklidi emaye teknikli bezemesiyle de dikkat çekicidir. Başkentte üretildiği düşünülen ve X. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen bu eserin dekorasyonunda yer alan İslam etkili bu unsur, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de giderek kök salan Türk-İslam kültürünün Bizans sanatına etkisinin erken örneklerinden biridir. Altın emay XII. ve XIII. yüzyıllarda İslam dünyasında Suriye ve Mısır üretimi benzer teknikli cam objelere sıkça rastlanır[73].

XII. ve XIII. yüzyıllarda Bizans'ın ekonomik durumu Venedik ve Ceneviz ile onu yakınlaştırır. Bu yakınlaşma ticari imtiyazları da beraberinde getirir. Doğu Akdeniz ticaretini tekelinde bulunduran İtalyan şehir devletleri kanalıyla saray atölyelerinde üretilen lüks cam objeler Avrupa'ya taşınır. Özellikle 1204'de IV Haçlı Seferleri ile Konstantinapolis'in ele geçirilmesi sonucu başlayan Latin yönetimi ve yağmalar sonrası cam üretimine dair bilginin Venedik'e taşınması hızlanır. Latinlerin kontrolünde olan bölgeler cam üretimi ve bezeme teknikleri açısından değerli birikime sahip usta ve atölyeleri ile de tanınmaktaydılar. Ortaya çıkan eserler ikonografik açıdan batılı bir forma sahip, bezeme tekniği açısından ise İslami tarzdadır. Haçlıların kendi tüccar kolonilerini bulunduran Venedikliler tarafından ülkelerine götürülen bu camların buradaki atölyelerde taklitlerinin yapıldığı mevcut eserler belgelenmiştir. Suriye ve Mısır'da hüküm süren İslam devletlerinin de dönemin cam üretim ve ticaretinde önemli bir rol oynadığı ve özellikle Suriye'nin Hama, Rakka ve Şam gibi yerleşimlerinde üretilen cam objelerin Anadolu'ya ihraç edildiği kazı buluntularıyla anlaşılmaktadır. İslami tarzdaki bu eserlerin çok benzerlerinin Bizans topraklarının Ortaçağ tabaklarında ele geçmesi bu dönemde İslam devletleri ve Bizans arasında süre gelen kültürel alışverişin sonucu olarak değerlendirilmelidir[74]. XII. ve XIII. yüzyılda Selçukluların yazlık sarayı Kubadabad'da emay dekorlu kadeh parçaları ile cam bir tabak Anadolu'da bulunmuş önemli örneklerdir. Adıyaman'ın Samsat ilçesinde bulunan kadehler İslami tarzdaki kufi ve nesih yazılı geniş bordürler, balık figürleri ve girift rumi desenleri Suriye üretimlerinin adeta birer kopyası gibidir XII ve XIII. yüzyıl silindirik formlu Bizans cam şişelerini akla getiren emay teknikli şişe parçası üzerindeki dairesel madalyonlar İslam ile Bizans medeniyetleri arasındaki yakın ilişki ve etkileşimi bir arada yansıtan önemli örneklerden biridir.

Emay ve yaldız dekorlu bu eserlerin bazıları üzerindeki Hristiyan ikonografisinden alınma sahneler ise dikkat çekicidir. Bunlar arasında XIII. yy ortasına ait Suriye üretimi şişkin

[73] Çamakçı Z. (2012). Kültürlerarası İletişim ve Etkileşim Açısından Ortaçağ Bizans Camcılığına Bakış. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.1, s.5
[74] Çakmakçı (2012), **a.g.k.**, s.3.

karınlı ve uzun boyunlu bir şişe Manastır günlük yaşamına ilişkin sahneler içerir[75]. Baltimore bardakları olarak bilinen parçalarda ise uzun konik formlu iki kadehte, her ikisi de ağız kenarlarına yakın, sultana övgü içeren Arapça bir kitabeyle kuşatılmıştır. Küçük kadehin üzerinde İsa'nın Kudüs'e girişi büyük olanında ise Anastasis Kilisesi ile Kubbet-üs Sahra Camisi gibi Kudüs'ten yapılar konu edilmiştir. Arapça yazı bordürü ve Hıristiyan temalı sahneler içeren bu objelerin üzerindeki karma ikonografi dikkat çekicidir. Üretimin Müslüman ustalarca yapıldığı düşünülmektedir[76].

Memlükler tarafından XIII. yy. ortalarında aşamalı olarak kutsal topraklar fethedilir. 1291'de Akra düşer. Haçlıların en önemli liman kentlerinden biri Akra'nın düşmesi ile Papalık, Avrupa'nın, Memlüklerin elinde bulunan Mısır ve Suriye ile ticaret yapmasını yasaklar. 1345 yılına kadar bu ambargo ciddi biçimde devam eder[77]. Fakat tüm bunlara karşın İslam ülkeleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki ticaret sürer. Malın başlangıç ve son varış noktalarını gizlemek için Kıbrıs'ı bir ara istasyon olarak kullanırlar[78].

Venedik Dukası Giacomo Contarini ve Antakya Prensi VII. Bohemond arasında 1277'de kırık camlarla ilgili bir gümrük anlaşması yapıldığı bilinmektedir. Antlaşmaya göre Venedik hammadde olarak Trablus limanından yüklenen kırık camlar için gümrük vergisi ödemekten muaf tutulmaktadır[79]. Ticari ilişkiler sonucunda Venedik 13. yüzyılın sonlarından itibaren cam endüstrisinde aktif rol oynar. Venedik meclisi 1291'de kentte faaliyet gösteren cam atölyelerini yangın tehlikesi nedeniyle Murano adasına taşır. Teknik sırları da korumak için cam ustalarının göç etmesini yasaklar[80].

Bu tarihsel süreçte cam bileziklerin gelişim sürecine bakarsak eğer en erken örnekleri MÖ II. bine ait Mısır'da II. Amenophis'in (MÖ. 1450-1425) mezarında ele geçmiştir[81]. Fakat geniş ölçekli üretim ve kullanımları MÖ. 1600'lerin sonu ile 1500'lerin başıdır. Hem Mezopotamya hem de Mısır'da kullanıldığı bilinmektedir. Demir çağının başlarında ise hem Batı Avrupa hem de Orta Avrupa'da az sayıda da olsa kullanıldıkları bilinmektedir. Avrupa'daki La Tene kültüründe cam bileziklerin oldukça popüler olduğunu görmekteyiz. Bunlar sayı ve çeşit bakımından zengin buluntular olmanın yanı sıra, yapım ve süsleme anlayışı açısından da özenli bir işçilik sergilemektedirler. Bu görkemli bileziklerin benzer

[75] Thelma K. Thomas (2004). Art of Christian Communities in the Medieval Middle East in Byzantium: Faith and Power. 1261-1557, (ed. C. Evans), Metropolitna Museum of Art and Yale University Press, s., 426.
[76] Çakmakçı (2012), **a.g.k.**, s.7
[77] R.E. Mack. Doğu Malı Batı Sanatı İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600. İstanbul: s.
[78] Mack, (2005). **a.g.k.**, s.35.
[79] Mack, (2005). **a.g.k.**, s.188.
[80] Çakmakçı (2012). **a.g.k.**, s.9.
[81] M. Spaer (1988). The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine. JGS, s. 51.

örneklerine camcılık merkezleri olarak bilinen Doğu Akdeniz'in önemli yerleşimlerinde rastlanmıştır[82].

Cam bilezikler imal edildikleri dönemde diğer değerli metallerden yapılan bileziklerden etkilenmiş olmalılar. En erken tarihli bilezikler opak siyah renkte karşımıza çıkmaktadır. Camı değerli bir taş gibi gösterme, örneğin oltu taşı gibi gösterme amacıyla yapıldığını düşünebiliriz. Oltu taşı özellikle geç Roma döneminde oldukça popüler bir malzemeydi. Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'da cam bileziklerin ortaya çıkışı ve yaygınlık kazanması ancak Geç Roma Dönemi'nde mümkün olmuştur. Yakın Doğu'da III. yüzyıla ait mezarlarda bulunan cam bilezikler en erken kanıtlar olarak görülür[83]. Bunların IV. ve V. yüzyıllar ve sonrasında yeni formlar aldığı ve özellikle VII. yüzyılda bölgeyi etkisi altına alan İslam kültürüyle birlikte hem çeşit hem de sayı bakımından zengin buluntular haline geldiği anlaşılmaktadır. Doğu Akdeniz'de özellikle İslam Dönemi'nde kimliğini kazanan cam bilezikler, Spaer'in gözlemine göre form ve bezeme açısından Geç Roma Dönemi üretimlerinden farklı olmalarına rağmen, Erken Dönem'in yalın bezeme anlayışından tamamen uzaklaşmamış ve bir kısım İslam bileziği erken dönem geleneklerini sürdürmeye devam etmiştir[84].

Parani'nin çalışmasında kullanım amaçları farklı pek çok cam obje arasında cam bileziklerden söz edilmektedir. Parani Bizans tasvir sanatına dayalı gözlemlerinde XI-XII. yüzyıla ait Bizans resimlerinin bazılarında kadın figürlerinin bileklerinin koyu renkli bileziklerle resimlendiğine hatta bazı tasvirlerde dirseğin biraz yukarısında da benzer bilezik betimlemelerinin görüldüğüne dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte tasvirlerde bileziğin ne tür bir malzemeden yapıldığını belirlenmenin kolay olmadığı belirtilmiştir. Resimlerde, çoğunlukla ikili gruplar halinde görülen bileziklerin bu şekilde kullanılmasına ilişkin bir gözlem Amorium kazıları bilezik buluntuları için yapılmıştır. Yerleşimde ele geçen bileziklerin tek renkli olanlarının kenarlarında aşınma izlerinin tespit edilmesi, gruplar halinde kullanıldığının bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Öte yandan aynı yerleşimin bezemeli örneklerinin ise bilezik yuvarlağını kapsayan dekorasyonları nedeniyle tek olarak kullanıldığı ancak bazılarında görülen aşınmalar nedeniyle bunların da gruplar halinde kullanılmış olabileceği kabul edilmektedir. Bilezik ustasının bunları tasarlamaktaki amacı ne olursa olsun sonuç olarak bilezik kullanıcısının arzusuna ve alışkanlığına göre işlevini sürdürmektedir[85].

---

[82] Spaer, (1988). **a.g.k.**, s. 51.
[83] Spaer,(1988). **a.g.k.**, s. 52.
[84] Spaer, (1988). **a.g.k.**, s. 52.
[85] Gill, (2002). **a.g.k.**, s. 184.

Parani'nin bileziklerle ilgili bir diğer gözlemi, Orta ve Geç Bizans dönemi tasvirleri dikkatle incelendiğinde bileziklerin özellikle hizmetçi ya da görevliler ile ebe gibi daha alt sınıftan kadınların kollarında yer aldığıdır. Bilezikler genellikle elleriyle çeşitli işler yapan alt sınıftan kadın figürlerinde gözlemlenmiş[86] olmalarına rağmen bunun aksi örneklerini de görmekteyiz. Psellos asil bir kadının bileklerinin her ikisinde de yılan formundaki (bileziğin yapıldığı madde hakkında bir bilgi vermez) bileziklerden bahseder

Bizans İmparatorluğu'ndaki camcılar yüzyılların getirdiği birikimle kendilerine has bir cam içeriği hazırladıklarını ve bu cam içeriği ile ürettikleri malzemeleri dünyaya pazarladıklarını söyleyebiliriz. Çünkü M. Oleynikov makalesinde Novgorad kazılarında bulunan cam bilezikler üzerinde yapılan kimyasal analizlerden yola çıkarak XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Novgorod'a ithal edilen cam bileziklerin içeriğinin değiştiğini bunun da asıl nedeninin 1204'deki IV Haçlı seferi sonrası Avrupa güçlerinin Bizans'ı ele geçirip yağmalamaları sonrası Bizans cam üretimi ile ilgili teknik bilgi ve usulün yok olmasına bağlar. Bizans ele geçirildikten sonra üretim tekelinin Venediğe geçtiğini savunur[87]. Yazar bir başka makalesinde de Novgorod kazılarında ele geçirilen bir çok bileziğin XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendiğini, Orta Doğu ve Bizans üretimi olduğunu belirtir[88]. ACBK parçalarının tarih önerileri ile benzerlik gösterir. Amorium Cam Bilezik Kataloğun'da bulunan cam bileziklerin benzer örnekler ile karşılaştırılması sonucu X.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. XIII. yüzyıl ortalarından itibaren bu modanın kaybolduğunu görürüz[89].

Emay ya da boya bezemeli olarak adlandırılan bu bilezikler aslında tümüyle Bizans'a özgüdürler ve IX. ve XIII. yüzyıllar arasında üretilip Bizans imparatorluğunda yaygın olarak kullanılmışlardır[90]. Bileziklerin üzeri ya da tüm yüzeyleri boyanır. Boya için yağ, reçine Arap zamkı, renk pigmetleri kullanılarak yapılan boyalar fırça ile bileziklere sürülür ve bilezik üzerindeki boya sağlam bir şekilde kalsın diye bir kez daha fırınlanır[91]. X. ve XII. yüzyıllarda emay tekniğiyle üretilen özel ve lüks cam şişelerin olduğuda bilinmektedir. Silindirik gövdeli koyu mavi şeffaf cam şişelerin üzerinde özellikle yatay şeritler halinde kuş ve efsanevi hayvan figürleri ile madalyonlar içinde çeşitli kuş tasvirleri işlendiğini biliyoruz. Aralardaki boşluklar ise spiraller, stilize kıvrık dallar, taramalar ve haç şeklindeki desenlerle

---

[86] M. G. Parani, (2005). Representations of Glass Objects as a Source on Byzantine Glass: How Useful Are They?. DOP, V.59, s.152-153.

[87] O.M. Oleynikov, (2015), **a.g.k.**, s. 207.

[88] Oleynikov, (2002). Steklyannie Breaslety Velikogo Novgoroda. Rossiyskoy akademii nauk, s.73.

[89] Bakırtzi, (2002) **a.g.k.**, s. 420.

[90] Lightfoot (2005). Glass Find at Amorium. DOP, Vol.: 59, s.179; Ristovska. Distribution Patterns of middle Byzantine Painted Glass. (Ed. M.Mango) Byzantine Trade, 4. -12. Centuries: The Archaeology of Local, Regional and International Exchange: Papers of the Thirtyeighty Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, 2004, s.203.

[91] G. Köroğlu, (2002). Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri. Ankara: s. 364.

doldurulmuştur. Bu teknikte işlenen bilezikler ile aralarında benzerlikler olduğu da açıktır. Bu figür ve kompozisyonların benzerlerini Bizans dokumalarında da görmek mümkündür[92].

Örneklerden de anlaşılacağı gibi Bizans cam bilezik üretimi tanımlanabildiği ölçüde Bizans cam eserlerinin dışında olmayacak şekilde değerlendirilmelidir. Örneğin emay tekniğinin kullanımı vazolar da görüldüğü dönemde cam bilezikler üzerinde de görülmektedir. Boyama ile şişelerin olduğu kadar bileziklerin de süslendiğini, cam ipliğinin her hangi bir cam kap üzerine uygulandığı gibi bilezikler üzerine de uygulandı görülmektedir. Bizans cam endüstrisi içinde bilenen süsleme teknikleri kullanılırken cam bilezikler de bunun dışında tutulmamıştır. Bizans cam üretimine bir bütün olarak bakarsak, Bizans camının tarihsel ilerleyişi içinde bilezik üretimini diğer cam üretimlerinden soyutlamak zordur.

3. AMORİUM CAM BİLEZİK PARÇALARININ SINIFLANDIRILMASI

3.1 Amorium Cam Bilezik Parçalarının Sınıflandırma Ölçütleri

Çalışmada yer alan parçalar, 7 farklı ana kesit altında incelenmişlerdir (bkz. Tablo 3.1). Her bir ana kesitin altında alt gruplar oluşturulmuştur. Her bir başlık altında kaç adet parça olduğu da belirtilmiş ve ACBK (Amorium Cam Bilezik Kataloğu) numaraları ile birlikte verilmiştir. Yedi ana kesitin her biri bir harf ile adlandırılmış, alt başlıklar ise rakamlar ile numaralandırılmışlardır.

[92] Köroğlu, (2002), **a.g.k.**, s.362.

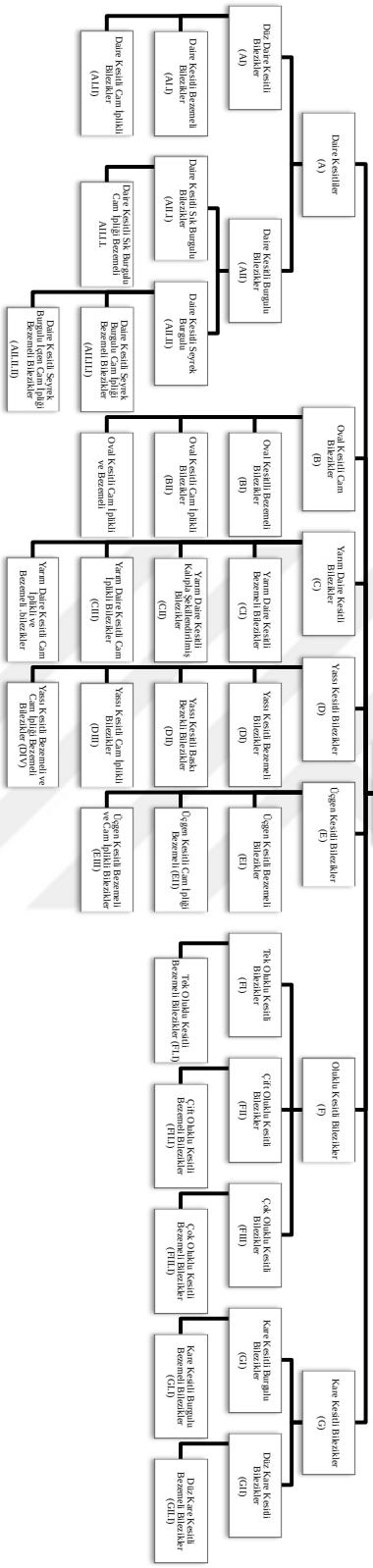

Tablo: 3.1. Amorium Cam Bilezik Hiyerarşi Tablosu

Bazı resim ve kesitlere bakarak parçaların farklı başlıklar altında değerlendirilmesi gerektiği düşünülebilir, örneğin üçgen bir parça yarım daire, daire bir parça ovale daha çok benzediği düşünülebilir fakat bir parçanın üçgen mi yoksa yarım daire mi olduğu belirlenirken sadece parçanın tek bir yerden alınan kesiti değil genel görünüşü de dikkate alınmıştır. Bu sorunun asıl ortaya çıkma nedeni parçanın orijinalinin (üç boyutlu hali) farklı bakış açılarından incelenememesi ve diğer orijinaller ile karşılaştırma olanağının olmamasıdır. Bazen bir parça yarım daireler içinde ele alınmasına rağmen kesitinden üçgene daha yakınmış gibi görünebilmesinin asıl nedeni budur.

Bazı parçaların farklı açılardan iki fotoğrafı ve iki çizimi vardır. Bunun nedeni bezemelerin tek bir açıdan çizildiğinde tam olarak görülememesi ya da kare parçalarda olduğu gibi bileziğin iç kısmında da bezemenin olması ya da şeklin daha rahat anlaşılmasıdır

Tablo 3.2. *Cam bileziklerin kesitlere göre dağılımı*

No	**Kesit Adı**	**Harf Karşılığı**	**Kesit**	**Adet**
1	Daire	A		545
2.	Oval	B		180
3.	Yarım Daire	C		113
4.	Yassı	D		270
5.	Üçgen	E		153
6.	Oluklu	F		82
7.	Kare	G		29
TOPLAM				**1372**

3.2 Amorium Cam Bilezik Parçalarının Kesitlere Göre Dağılımı

3.2.1 Daire kesitli bilezikler (A)

ACBK'da 545 tane daire kesitli bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin hiç biri tam değildir. Büyük çoğunluğu 2 cm'nin altında uzunluğa sahip küçük parçalardır. 545 parça bileziğin 383 tanesi mavi renktedir. 26 tanesi yeşil, 2 tane sarı, 7 kırmızı, 18 siyah, 3 şeffaftır. 106 parçanın ise rengi belirlenememiştir.

3.2.1.1 *Düz daire kesitli bilezikler (A1)*

Büyük çoğunluğu Mavi renklidir. Katalogda 420 adet Düz Daire Kesitli Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları şöyledir: 63, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 1345, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 504, 505,506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545.

3.2.1.2 *Daire kesitli boya bezemeli bilezikler (A2)*

Çeşitli oksitler kullanılarak boyanmış bileziklerdir. Üzerlerinde daireye benzer dalgalı motifler olduğu gibi üsluplaştırılmış hayvan figürleri ve haç, dairesel motifler bulunmaktadır. Bezemelerin büyük çoğunluğu sarıdır. Kırmızı da görülür. Katalogda toplam 15 adet Daire Kesitli Bezemeli Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları şöyledir: 126, 167, 198, 222, 229, 233, 276, 278, 286, 321, 348, 426, 438, 503, 541.

3.2.1.3 *Daire kesitli cam iplikli bilezikler (A3)*

Daire kesitli küçük bir grup bilezik ise cam ipliği bezemelidir. Katalogda toplam 3 adet Daire Kesitli Cam İplikli Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları: 244, 261, 299.

3.2.1.4 *Daire kesitli burgulu bilezikler (A4)*

Bu bilezikler burgulu olarak imal edilmişlerdir. Ya tek renk bir cam çubuğunun kendi etrafında burulması ile ya da farklı renkteki cam ipliklerin bilezik hamurunun etrafına çeşitli şekillerde sarılması ile imal edilmişlerdir. Kendi içlerinde ise iki ayrı alt başlık altında incelenirler.

3.2.1.4.1 Daire kesitli sık burgulu bilezikler (A4.1)

Bu gruptaki bileziklerin hiç biri boya bezemeli ya da kalıpla şekillendirilmiş bilezikler değillerdir. Çoğunlukla mavi renklilerdir. Küçük bir kısmı ise cam ipliği bezemelidir. Katalogda 48 adet Daire Kesitli Sık Burgulu Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları şöyledir: 1, 3, 4, 5, 11, 16, 20, 21, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 37, 44, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 59, 65, 69, 72, 74, 75, 77, 78, 82, 84, 86, 91, 93, 94, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107.

3.2.1.4.2 Daire kesitli sık burgulu cam ipliği bezemeli bilezikler (A4.2)

Bu gruptaki bilezikler iki alt grup altında incelenirler. Hiçbiri boya bezemeli ya da kalıpla şekillendirilmiş değillerdir. Katalogda toplam 24 adet Daire Kesitli Seyrek Burgulu Bilezik bulunmaktadır. Bileziklerin katalog numaraları şöyledir: 8, 9, 10, 13, 19, 22, 35, 39, 40, 42, 43, 45, 54, 57, 60, 61, 64, 70, 85, 88, 89, 90, 95, 108.

3.2.1.4.3 Daire kesitli seyrek burgulu cam ipliği bezemeli bilezikler (A4.2.1)

Bu gruptaki bilezikleri hiç biri boya bezemeli ya da kalıpla şekillendirilmiş değillerdir. Katalogda toplam 15 adet Daire Kesitli Seyrek Burgulu Cam İpliği Bezemeli Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları şöyledir: 2, 6, 7, 14, 15, 17, 18, 29, 48, 51,58, 62, 80, 81, 96.

3.2.1.4.4 Daire kesitli seyrek burgulu içten cam ipliği bezemeli bilezikler (A4.2.2)

Bu grupta bulunan iki bilezik parçası vardır. Birinin cam ipliği mavi diğerinin ki ise sarıdır. Amorium Cam Bilezik Kataloğu içinde içten cam ipliği bezemeli farklı bir keşide sahip başka bir bilezik yoktur. Katalogda Daire Kesitli Seyrek Burgulu İçten Cam İpliği Bezemeli Bilezikler iki adettir. Bu bileziklerin katalog numaraları ise şöyledir: 76, 87.

3.2.2 Oval kesitli bilezikler (B)

Oval kesitli bilezikler kabaca yuvarlak olsalar da görünür biçimde genişlikleri kalınlıklarından fazladır. Daire kesitli olmadıkları rahatlıkla anlaşılabilmektedir.

3.2.2.1 *Düz oval kesitli bilezikler (B1)*

Katalogda 164 adet Düz Oval Kesitli Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları ise şöyledir: 546, 548, 549, 550, 551, 552, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 580, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 652, 653, 654, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725.

3.2.2.2 *Oval kesitli bezemeli bilezikler (B2)*

Daire kesitli bileziklere oldukça benzerler. En yaygın renk mavidir. Üzerlerinde geometrik şekiller, stilize edilmiş kuş, geometrik şekiller ve haç bezemeleri bulunur. Katalogda 14 adet Oval Kesitli Bezemeli Bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları şöyledir: 547, 553, 554, 567, 579, 581, 582, 590, 592, 613, 650, 651, 655, 699.

3.2.2.3 *Oval kesitli cam iplikli bilezikler (B3)*

Daire kesitli bileziklere oldukça benzerler. En yaygın renk mavidir. Katalogda bir adet Oval Kesitli Cam İplikli Bilezik bulunmaktadır. 668 Katalog numaralı bileziktir.

3.2.2.4 *Oval kesitli cam iplikli ve bezemeli bilezikler (B4)*

Oldukça az sayıdadırlar. Hem cam ipliği hem de boya bezemelidirler. Katalogda Oval Kesitli Cam İplik ve Bezemeli bir adet bilezik bulunmaktadır. Katalog numarası, 563'tür.

3.2.3 Yarım daire kesitli bilezikler (C)

İç yüzeyleri düz dış yüzeyleri yarım daire olan bilezik parçalarıdır. Yuvarlak cam çubuklarının ısıtıldıktan sonar koni şeklinde bir kalıbın etrafına sarılarak birleştirilmek suretiyle ya da erimiş halde bulunan camın bir çubuk ile alınıp dairesel hareketler ile çevrilerek imal edilmiş olması muhtemeldir. Üretim şekilleri nedeniyle iç tarafları düz ya da düze yakın dış yüzleri ise yarım daireye benzer şekildedirler.

3.2.3.1 *Düz yarım daire kesitli bilezikler (C1)*

Katalogda bu gruba dahil 86 adet bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları ise: 726, 727, 728, 729, 730, 732, 734, 736, 738, 740, 741, 742, 743, 745, 747, 750, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 785, 786, 788, 789, 791, 792, 793, 794, 796, 797, 798, 799, 800, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 815, 916, 817, 818, 819, 822, 823, 824, 825, 827, 728, 729, 830, 831, 832, 834, 835, 837, 838.

3.2.3.2 *Yarım daire kesitli bezemeli bilezikler (C2)*

ACBK'da bu grupta bilezikler üzerinde haç ve dairesel motifler bulunur. Katalogda Yarım Daire Kesitli Bezemeli 19 adet bilezik bulunmaktadır. Bu bilezikler: 731, 733, 737, 746, 748, 752, 753, 755, 756, 763, 770, 784, 787, 795, 814, 820, 821, 826, 836 katalog numaralı bileziklerdir.

3.2.3.3 *Yarım daire kesitli kalıpla şekillendirilmiş bilezikler (C3)*

ACBK'da bu gruba giren sadece bir örnek vardır. Amorium Cam Bilezik Kataloğunda: 735 Katalog numaralı yeşil bilezik ön yüzünde çok küçük girinti çıkıntılar bulunur. Katalogda bir adet Yarım Daire Kesitli Kalıpla Şekillendirilmiş bilezik bulunmaktadır. Katalog numarası 735'tir.

3.2.3.4 *Yarım daire kesitli cam iplikli bilezikler (C4)*

Bu grupta 5 adet bilezik bulunmaktadır. Amorium Cam Bilezik Kataloğunda: 739, 749, 754, 790, 833 katalog numaralı bileziklerdir. Tamamı yeşil renktedirler. Üzerlerindeki cam iplikleri ise sarı renklidir. Katalogda 5 adet Yarım Daire Kesitli Cam İplikli bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları ise şöyledir: 739, 749, 754, 790, 833.

3.2.3.5 *Yarım daire kesitli cam iplikli ve bezemeli bilezikler (C5)*

ACBK'da: 744, 751 Katalog numaralı bileziklerdir. İki bileziğin de ACBK'da farklı kesitlerde başka örnekleri de vardır. Yeşil bilezik hamuru üzerine sarı iki tarafta sarı yay bezeme, ortasında ise kırmızı cam ipliği bulunur. Katalogda 2 adet Yarım Daire Kesitli Cam İplikli ve Bezemeli bilezik bulunmaktadır. Bu bileziklerin katalog numaraları ise şöyledir: 744 ve 751.

3.2.4 Yassı kesitli bilezikler (D)

3.2.4.1 *Düz yassı kesitli bilezikler (D1)*

Hem içten hem de dıştan düz olan kabaca dikdörtgene benzer parçalardır. ACBK'da üzerinde hiç bir bezemesi olmayan 192 parça yassı kesitli bilezik vardır. Bu bileziklerin 122 tanesi Düz Yassı Kesitli Bilezikler'dir. Çoğunlukla mavi renklidirler. Bileziklerin katalog numaraları: 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 847, 848, 849, 851, 852, 854, 855, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 865, 866, 869, 870, 874, 875, 879, 880, 881, 882, 885, 886, 887, 888, 890, 894, 896, 898, 899, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 908, 909, 910, 911, 912, 914, 917, 918, 919, 920, 921, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 931, 933, 934, 935, 938, 939, 942, 943, 944, 945, 947, 948, 950, 951, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 959, 962, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 981, 983, 984, 987, 988, 989, 990, 993, 994, 995, 996, 997, 999, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1011, 1012, 1013, 1015, 1016, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1027, 1028, 1029, 1030, 1032, 1034, 1036, 1037 1038, 1039, 1041, 1042, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1058, 1059, 1060, 1061, 1063, 1064, 1065, 1067, 1069, 1072, 1073, 1074, 1077, 1078, 1080, 1081, 1082, 1084, 1085, 1086, 1088, 1091, 1092, 1093, 1095, 1096, 1098, 1099, 1100, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1319'dur.

3.2.4.2 *Yassı kesitli bezemeli bilezikler (D2)*

ACBK'da 57 tane yassı kesitli bezemeli bilezik parçası vardır. Bunlar: ACBK'da: 850, 853, 856, 864, 867, 868, 872, 873, 876, 877, 878, 883, 884, 891, 892, 893, 897, 900, 913, 916, 922, 929, 930, 932, 936, 937, 941, 946, 949, 952, 960, 961, 963, 964, 965, 980, 982, 985, 986, 991, 998, 1017, 1025, 1026, 1031, 1050, 1033, 1051, 1057, 1062, 1068, 1070, 1079, 1087, 1089, 1090, 1101 Katalog numaralı bileziklerdir. Mavi ve yeşil renkte olanlar vardır. Mavi çoğunluktadır.

3.2.4.3 *Yassı kesitli baskı bezemeli bilezikler (D3)*

ACBK'da beş adet yassı kesitli baskı bezemeli bilezik bulunmaktadır. Bunlar Amorium Cam Bilezik Kataloğunda: 915, 1014, 1066, 1071, 1094 Katalog numaralı bileziklerdir. 1014 numaralı mavi bilezik eşkenar dörtgen şerit deseni, 1066, 1071, 1094 ve 915 katalog numaralı bilezikler ise haç desenlidirler. Sadece 1094 katalog numaralı parça yeşil renkli diğerleri mavi renklidirler.

3.2.4.4 *Yassı kesitli cam iplikli bilezikler (D4)*

ACBK'da: 846, 871, 895, 907, 940, 992, 1000, 1040, 1043, 1075, 1076, 1097 katalog numaralı bileziklerdir. Çoğunluğu mavi renkli parçaların hepsinin ortasından bir ya da iki tane kırmızı cam ipliği geçmektedir. 871 ve 1076 katalog numaralı bilezikler çift cam ipliği bezemeye sahiplerdir.

3.2.4.5 *Yassı kesitli bezemeli ve cam iplikli bilezikler (D5)*

ACBK'da, 863, 889, 1035, 1083 katalog numaralı parçalardır. 863, 889, katalog numaralı bilezikler ortasından kırmızı cam ipliği geçen yeşil renkli sarı yay bezemeye sahip bileziklerdir. 1035 katalog numaralı bilezik kırmızı cam ipliği, sarı renkli sarmal bezemeye sahiptir. 1083 numaralı parça ise kırmızı çift cam ipliği zik zak ve "G" harfi bezemesi bir arada kullanılmıştır.

3.2.5 Üçgen kesitli bilezikler (E)

İç yüzeyleri düzdür. Kesitleri üçgendir. Bir parça hariç diğerleri üzerinde bezeme tespit edilmemiştir. Bunun asıl nedeni üçgen parçaları bezemenin zorluğu olmalıdır. Sadece üçgen kesite sahip ve üzerinde hiç bir bezeme barındırmayan bilezikler; ACBK'da: 1108, 1109, 1110, 1112, 1113 ,1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1137, 1138, 1140, 1141, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184,1185, 1186, 1187, 1189, 1190, 1192, 1193, 1194, 1195, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202,1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1215, 1216, 1217, 1219 1220, 1221, 1223,1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1256, 1257, 1258, 1260 katalog numaralı bileziklerdir.

3.2.5.1 *Düz üçgen kesitli bilezikler (E1)*

Katalog'da toplam 136 adet Düz Üçgen Kesitli Bilezik bulunmaktadır. Bileziklerin katalog numaraları: 1108, 1109, 1110, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1137, 1138, 1140, 1141, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1184, 1185,

1186, 1187, 1189, 1190, 1192, 1193, 1194, 1195, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1215, 1216, 1217, 1219, 1220, 1221, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260'tır.

3.2.5.2 *Üçgen kesitli bezemeli bilezikler (E2)*

ACBK'da: 1142 Katalog numaralı bileziktir. Yeşilimsi mavi bilezik parçasının üzerinde çapraz haça benzeyen sarı bezeme bulunmaktadır.

3.2.5.3 *Üçgen kesitli cam iplikli bilezikler (E3)*

Katalog'da toplam 16 adet Üçgen Kesitli Cam İplikli Bilezik bulunmaktadır. Bileziklerin katalog numaraları: 1111, 1120, 1136, 1139, 1173, 1183, 1188, 1191, 1196, 1203, 1214, 1218, 1222, 1229, 1235, 1255 katalog numarasına sahip parçalardır. Üçgen kesitli cam iplik bezemeli bileziklerin çoğunluğu yeşildir. Tüm bileziklerin üzerindeki cam ipliği bezemeleri bir örnek hariç kırmızıdır. 1214 ve 1218 numaralı parçalar mavi renktedir. 1173 numaralı parçada ise çift sıra cam ipliğinden biri yeşil diğeri ise kırmızıdır. 1183 katalog numaralı parça ise koyu mavi üzerine kırmızı cam ipliği olan tek parçadır.

3.2.6 Oluklu kesitli bilezikleri (F)

İçten düz dıştan ise yarım daireye yakın bir şekle sahiptirler. Bileziklerin dış yüzlerinde ise oluklar bulunur.

3.2.6.1 *Tek oluklu kesitli bilezikler (F1)*

ACBK'da toplam 27 tane vardır. Bunlar: Amorium Cam Bilezik Kataloğunda: 1261, 1262, 1270, 1271, 1272, 1284, 1285, 1286, 1296, 1297, 1298, 1301, 1305, 1306, 1307, 1308, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317,1318, 1329, 1330, 1335, 1337, 1341, katalog numaralı bileziklerdir. Bu gruptaki bileziklerin tümünün ön yüzünde bir oluk bulunur.

3.2.6.2 Tek oluklu kesitli bezemeli bilezikler (F1.1)

ACBK'da Katalog'da toplam 6 adet tek oluklu kesitli bezemeli bilezik bulunur. Bu bilezik parçaları ACBK'da: 1263, 1287, 1302, 1320, 1328, 1336 katalog numaralı parçalardır. 1263 Katalog numaralı bileziğin üzerinde zik zak motif oldukça açık bir şekilde bellidir. 1287 numaralı parçada ise bitki motifi olduğu tahmin edilen bezemeler vardır. Bileziklerin tümü mavi renklidir. Parçalar üzerindeki aşınmanın fazlalığı yüzünden bezemeler hakkında geniş bir fikir edinmek oldukça zordur.

3.2.6.3 *Çift oluklu kesitli bilezikler (F2)*

Bileziğin ön yüzünde iki adet oluk bulunur. Bunlar Amorium Cam Bilezik Kataloğunda: 1264, 1265, 1265, 1268, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1288, 1289, 1290, 1292, 1293, 1294, 1295, 1303, 1310, 1311, 1312, 1321, 1322, 1323, 1324, 1331, 1332, 1333, 1334, 1338, 1339, 1340, 1342 katalog numaralı parçalardır. Parçaların çoğunluğu mavi renklidir.

3.2.6.3.1 Çift oluklu kesitli bezemeli bilezikler (F2.1)

ACBK'da beş adet bilezik bulunmaktadır. Bunlar: 1266, 1267, 1269, 1291, 1309 katalog numaralı parçalardır. Bileziklerin rengi belirlenemeyen 1266 Katalog numaralı parça hariç diğeri mavi renklidir. Hepsinin üzerindeki ortak şekil bilezik hamuruna dik açı oluşturacak şekilde yapılan çizgilerdir. Bu çizgilerin yanında X harfine benzer, sarmal şekilleri de görülmektedir. 1291 katalog numaralı şekilde hem X harfine benzer bezeme hem de dikine çizgiler açıkça görülmektedir.

3.2.6.4 *Çok oluklu kesitli bilezikler (F3)*

Bu gruptaki bileziklerin ön yüzlerinde birbirine paralel çizgiler halinde oluklar bulunur. ACBK'da altı adet çok oluklu kesitli bezemeli bilezik bulunmaktadır. Bu parçalar: 1283, 1300, 1304, 1325, 1326 katalog numaralı bilezik paçalarıdır.

3.2.6.4.1 Çok oluklu kesitli bezemeli bilezikler (F3.1)

ACBK'da: 1327 ve 1343 numaralı bilezik parçalarıdır. Özellikle 1343 katalog numaralı parça üzerindeki bezeme Arapça yazı taklidine benzemektedir.

3.2.7 Kare kesitli bilezikler (G)

Bu grupta bulunan bileziklerin kesitleri kare olmakla beraber iki ayrı başlık altında incelenirler.

3.2.7.1 *Düz kare kesitli bilezikler (G1)*

Bu gruptaki ACBK'da:1347, 1352, 1364, 1369 katalog numaralı bileziklerdir. Bileziklerin üzerinde bezemeye rastlanmaz. Fakat hemen belirtmeliyiz ki bileziklerin üzerindeki aşınma çok yoğundur. Yani bileziklerin bezemelerinin bu aşınma sonucunda tamamen yok olup gitmeleri de muhtemeldir.

3.2.7.1.1 Kare kesitli bezemeli bilezikler (G1.1)

ACBK'da:1346, 1350, 1351, 1353, 1354, 1355, 1356, 1361, 1362, 1363, 1365, 1367, 1370 katalog numaralı bileziklerdir. Bilezikler üzerindeki yoğun aşınmadan dolayı bir

kısmının rengini belirlemek mümkün olmamıştır. Ama renkleri belirlenebilenlerin 1350 katalog numaralı bileziğin rengi sarıdır. Diğerlerinin ise mavidir. Bileziklerin bezemeleri ise 1355 Katalog numaralı bilezik hariç diğerleri bileziğin bir yüzünün tamamını kapsayacak şekilde şekilsiz halka motiflerinden oluştur. 1355 numaralı parça ise küçük yuvarlaklar ile süslüdür. Bilezikler üzerindeki aşınmaya rağmen 1353 katalog numaralı parçanın iç kısmında da bezeme izi vardır.

3.2.7.2 *Kare kesitli burgulu bilezikler (G2)*

Kesitleri kare şekilleri burguludur. ACBK'da:1344, 1345, 1348, 1349, 1357, 1358, 1359, 1360, 1366, 1368, 1371, 1372 Katalog numaralı bileziklerdir. Hiç biri bezemeli değildir.

4. DEĞERLENDİRME

Eldeki parçaların değerlendirmesine başlanmadan önce parçalar sınıflandırılırken karşılaşılan güçlüklere işaret edilmiştir. Değerlendirme kısmında ise bahsedilen güçlükler göz önünde bulundurularak bezeme ve form benzerliğine göre ACBK parçaları hem kendi içlerinde hem de benzer buluntular ile karşılaştırılarak tarihsel bir tabana oturtulmaya çalışılmıştır. Yapılan tarih önerileri sadece bezeme ve form benzerlikleri ile sınırlı değildir. Ayrıca birçok parçanın bulunduğu açma ve tabaka kayıtları yanı sıra Amorium kazılarında bulunan bazı metal ve sikke buluntularının da açma tabaka verileri bellidir. Eldeki veriler tablolar haline getirilmiş verilerin karşılaştırması yoluyla tarih önerileri yapılmıştır. Bezemeli parçalar üzerinde tarih önerisinde bulunmak diğer parçlara göre daha kolay olmuştur. ACBK'daki bezemeler kendi içlerinde gruplanmış ve bir başlık altında açma tabaka, bezeme ve form benzerliklerine göre incelenmiştir.

Bileziklerin kimyasal içeriği, nasıl bir cam fırınında üretildikleri bu çalışmanın konusunu oluşturmamaktadır. Fakat incelemelerimizde boya bezemeli bileziklerin üretimi ile ilgili bazı bilgilere ulaşmaktayız. Bazı boya bezemeli bileziklerin üst üste binen birleşim yerlerinde boya bezemelerin de üst üste bindiği açıkça görülmekte. Buradan yola çıkarak bezemelerin camın çubuk halindeyken yapıldığı sonucuna varabiliriz. Fakat bu durum çubuk halindeki bezemeli camın üretim yerinde mi hazırlandığı yoksa farklı üretim yerlerinden mi geldiğini göstermez ama belli bir merkezde üretilip boyandıktan sonra cam çubuklarını bilezik halinde taşımaktan daha kolay olduğu için farklı ve uzak coğrafyalara ticaretinin yapılabileceğini düşünmek uzak bir ihtimal değildir. Lightfoot'da makalesinde bu duruma dikkat çekmiş ve çubukları üretenler ile bilezik ustalarının farklı kişiler olabileceğini dile getirmiştir[93]. Aynı şekilde Marret Gill'de çubuk halinde boyandıktan sonra yeniden ısıtılıp bükülerek şekillendirilen Amorium cam bilezik buluntularından bahseder[94]. Bu tezi destekleyecek bazı kanıtlar vardır. Bunların başında bazı bezemeli bilezik parçalarının üst üste bindirilerek yapılmış birleşim yerlerinde birbiri üstüne binmiş bezeme kalıntıları bu bileziklerin imal edilmeden önce boyandıklarının önemli bir kanıtıdır. Fakat bunlara rağmen Amorium kazılarında henüz bilezik haline getirilmemiş cam çubuklarına rastlanmamıştır. Anaia 2009 yılı kazılarında ise henüz kıvrılmamış düz halde cam çubukları bulunmuştur. Bulunan bu düz çubuklar Kadıkalesi bilezikleri ile benzer cam yapısına sahiptir. Düz

[93] Lightfoot (2005), **a.g.k.**, s. 180.
[94] Lightfoot (1999). The Amorium Profject: The 1997 Study Season: (M. Gill, 'Glass Finds). DOP, Vol.: 53, s. 340.

çubuklardan biri ise oluklu bir yapıdadır. Bu da çubukların bilezik haline getirilmeden önce süslemelerinin yapıldığını kanıtlar niteliktedir[95].

Bizans dönemi bilezikleri kendinden önceki dönemler ile karşılaştırıldığında Roma örneklerine göre hem sayıca hem de bezeme ve form olarak daha fazladır. Tek renkten oluşan basit cam bileziklerin yanında birbirine zıt iki rengin birbirleri etrafında dönerek oluşturduğu burgulu bilezikler, boya bezemeli bilezikler karşımıza çıkar. Üzerinde hayvan ve bitki motifleri, zigzaglar, yuvarlaklar ve çeşitli formlarda haç, şekilleri görmeye başlarız. Bunların yanında yine bir yenilik olarak üzerinde dinsel yazıların olduğu bilezikler ile de Bizans döneminde karşılaşırız.[96].

4.1 Yayınlanmış Parçalar

Sadece ACBK'da bulunan ve daha önce çeşitli makalelerde yayımlanmış olan parçalar makalelerin başlıkları altında belirtilmişlerdir. İlk önce makalede ne şekilde belirtilmişlerse o rakam ya da numara "=" işareti ve ardından Amorium Cam Bilezik Kataloğunda Katalog'da karşılık gelen numarası verilmiştir.

Lightfoot (2005), "*Glass Find at Amorium Lightfoot*", **DOP**, s., 177, 178;

b= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 563,

c= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 744,

c= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 864,

f= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 863,

n= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 877,

d= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 883,

a= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 897,

Fig.12= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 936,

q= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 554,

r= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 873,

o= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 893

Fig 10-11a, l= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 1346,

f= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 167,

e= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 752, 922,

a= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 937,

h= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 960,

[95] Tümay Hazinedar Coşkun, (2017) **a.g.k.**, s.149.

[96] Gladys R. Davidson, (1952). Corinth, C. XII. The Minor Objects. Princeton, s.162-163.

g= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 964,

g= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 946,

c= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 321

Lightfoot C.-E.A. Ivison(2001), "*The Amorium Project: The 1998 Excavation Season*", **DOP**, Vol.:55, ss.371-399

FigM; 9= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 126,

13= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 547,

12= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 553,

6= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 731,

11= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 853,

5= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 856,

8= Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 1263

4.2 Parçaların Sınıflandırılmasında Karşılaşılan Güçlükler

Amorium'da 1998-2009 yılları arasında yapılan kazılarda bulunan 1373 cam bilezik parçasının renkleri belirlenmeye çalışılmış fakat parçaların bir bölümündeki bozulma yüzyılların verdiği aşınma nedeniyle tüm parçaların renklerini belirlemek mümkün olmamıştır. Koyu gibi görünen bir renk aslında göründüğünden çok daha açık olduğu dikkatli bakıldığında ya da güçlü bir ışık altında bakıldığında anlaşılmakta veya opak siyah olarak görülen bir parça ışık altında çok koyu bir yeşil ya da siyaha yakın kırmızı çıkabilmektedir. Farklı kalınlıklardaki parçaların renklerinin birbirlerinden farklı görülmeleri de olasıdır. Çünkü cam kalınlaştıkça rengi de koyulaşmaktadır. Genelde yüzyıllar geçtikçe bileziklerin üzerinde pul pul dökülme, soğan kabuğu gibi soyulma, ya da tamamen matlaşma veya tümden süt rengine benzer bir renk alma, farklı renklerden oluşan cam ipliği bezemeli bileziklerde ise bunlara ilaveten cam ipliği olarak kullanılan renkli camın tamamen aşınıp yok olması gibi durumlar görülmektedir. Yani yüzyıllar geçtikçe bileziklerin orijinal renkleri de değişmektedir. Bu nedenle bileziklerin üretildikleri dönemdeki renklerini tam olarak bilebilmemiz zordur.

Kimyasal olarak da cam uzun süre toprak altında kaldığı zaman içeriğinde bulunan alkali bileşikler üretim şartları, aşırı nem, sıcaklık gibi durumlar ile kaybolmaya başlar ve içeriğinde silikat oranı gittikçe artar. Camın yüzeyinde hidratlanmış ince katmanlar oluşacağı için cam opak bir hale gelir. Devam eden süreçte ise cam hidroliz ve kristalleşmenin

sonucunda çözünür[97]. Tüm bunlara rağmen birçok parça için üretildikleri günkü renklerine dair tahminler yapabiliriz. Tahminlerimiz çok ayrıntılı değildir. Bir bilezik parçası, mavi mi, açık mavi mi, yoksa koyu mavi mi diye sorulduğunda buna çoğu zaman bir cevabımız vardır. Fakat daha ayrıntılı tahminler yanlış riskini artırır. Katalog hazırlanırken bileziklerin görülen renkleri elden geldiğince basit ve anlaşılır bir şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Şekil 4.1.'e bakıldığında ACBK'da 982, 491, 518, 525 numaralı örneklerde pul pul, katman halinde dökülmeye dair örnekler görülmektedir. Özellikle 982 numaralı örnek üzerinde bir soğan kabuğu gibi katman halinde soyulma açıkça izlenebilir. Bilezik parçasının üzerinde kalan katman parçası üzerindeki bezeme kalıntısı da katman olarak soyulmayı gösteren bir başka kanıttır. Aynı şekilde ACBK'da 491, 582 numaralı parçalarda da bu durum açıkça görülmektedir. ACBK'da 525 numaralı örnek ise soğan kabuğu şeklinde soyulmayı açık bir şekilde göstermektedir. Hangi bileziğin katman halinde soyulduğunu belirlemek, soğan kabuğu şeklinde soyulanların da ne derece ya da kaç katman soyulduklarını belirlemek mümkün değildir. Bu nedenle bileziklerin çapları konusunda yapılan ölçümler bize ortalama bir sonuç vermektedir.

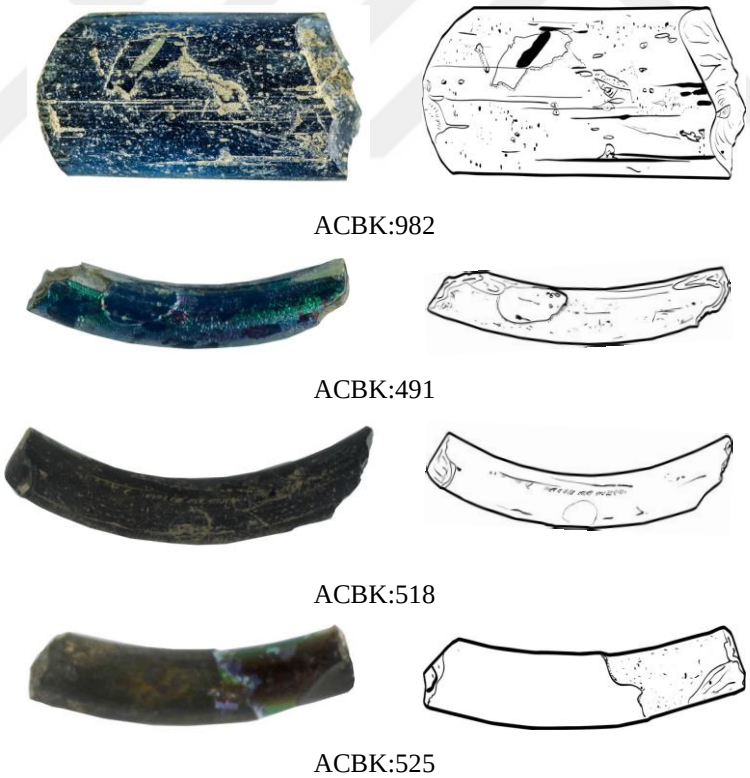

Şekil 4.1. *Cam bilezikler üzerindeki aşınma örnekleri*

[97]R. Bugoi vd. (2011). İon Beam Analysis Studies of Ancient Glass Bracelets Discovered in Bucharest. Romanian Reports in Physics, Vol. 63, No. 4, s. 912–913.

4.3 Açma - Tabaka Değerlendirmesi

4.3.1 Amorium'da çıkarılan sikkelere göre tarihlendirme önerileri

Amorium'da yapılan kazılarda bulunan cam bilezik parçaları dışında birbirinden farklı bir çok işleve sahip metal parça, sikke ve seramik parçaları da bulunmuştur. Bu parçalardan bazıları için gerek bulundukları tabaka ve gerekse benzer örneklerine göre değerlendirilerek tarih önerilerinde bulunulmuştur. Aşağıdaki 4.1. numaralı tabloda Amorium kazılarında bulunan sikkeler ile aynı konteksten gelen cam bilezik parçaları bir arada gösterilmektedir. 4.2. numaralı tabloda ise Berna Yıldırım'ın "Amorium Büyük Mekan Maden Buluntuları" adlı Yüksek Lisans tezindeki maden buluntuları ile aynı konteksten bulunan cam bilezik parçaları gösterilmiştir. 4.3. numaralı tabloda Mehmet Kurt'un "Bizans Askeri Teçhizatı: Amorium'da Bulunan Savaş Malzemeleri" adlı tezinde cam bilezik parçaları ile aynı kontekste bulunan metal ok uçları bir arada verilmiştir.

Tablo 4.1'de cam bilezik parçaları ile aynı kontekste bulunan sikkeler, Tablo 4.2.'de ise metal parçalar bir arada verilmiş, 4.3. nolu tabloda ise cam bilezik parçaları ile aynı kontekste bulunan metal ok uçları gösterilmiştir.

Tablo 4.1.'in ilk sütununda cam bilezik parçaları ve birlikte bulundukları açmalar, ikinci sütunda konteksler, üçüncü sütunda hangi bilezik parçaları bulundu ise o parçaların katalog numaraları, dördüncü sütunda ise aynı konteksten bulunan sikkeler yer almaktadır. Aynı zamanda hem cam bilezik parçası hem de sikke bulunan 35 adet konteks mevcuttur. Bu 35 adet konteksten toplam 40 adet sikke bulunmuştur.

XA 94 numaralı kontekste hem II. Konstans (641-668) hem de X. Konstans (1059-1067) dönemine ait iki adet sikke yanında 12 adet cam bilezik parçası bulunmuştur. sikkelerden biri VII. yüzyıla tarihlense de ikincisi XI. yüzyıla tarihlenmektedir.

XC 324 numaralı kontekste ise 6-8. yüzyıllar aralığına tarihlenen bir ve XI. yüzyıla tarihlenen iki adet sikke ile birlikte 1139 numaralı cam bilezik parçası, XC 511 numaralı konteksten 62 numaralı cam bilezik parçası ile Tiberius (578-582), IV Leo (775-780) dönemine ait iki sikke, XC 1024 numaralı konteksten hem Tiberius (698-705) hem de Konstantin (953-969) dönemine ait sikke bulunmuştur.

Genel olarak sikkeler Orta Bizans dönemine tarihlenmektedir ki bu durum ACBK parçalarının tarihlendirme önerileri ile uyumludur. Sadece XA 94 (1 sikke), XC 1024 (1 sikke), XC 324 (1 sikke), XC 511, (2 sikke), olmak üzere 40 sikkenin 5 tanesi Orta Bizans dönemine ait değildir. Geriye kalan 35 tanesi Orta Bizans dönemine aittirler.

Tablo 4.1. *Aynı kontekste bulunan sikke ve cam bilezikler*

	Açma	Konteks	Bilezik No	Sikke
1	XA	94	144, 147, 176, 559, 570, 575, 576, 864, 868, 893, 1133, 1278.	II. Konstans (641-668) X. Konstans (1059-1067)
2	XA01-2	10	1152, 1155	I. Romanos Lakapenos (920-944)
3	XA02-2	6	244, 277, 918, 928, 941	I. Romanos Lakapenos (922-944)
4	XA02-2	48	960	I. Leo (457-474)
5	XA02-2	52	752	II. Nikephoros Phokas
6	XB	106	762, 776, 970, 1177	Ulpia Severina (270-275)
7	XB	115	342	I. Justinianus (527-565)
8	XB	114	1175	XI. yüzyıla ait sikke
9	XBC	2	120, 125, 133, 1113	X-XI. yüzyıla tarihlenen sikke
10	XBC	3	2, 128, 129, 546, 842, 845, 849, 1109, 1344.	XI ve XII. yüzyıllara tarihlenen sikke
11	XC	11	552, 553.	XI. yüzyıla tarihlen sikke
12	XC	12	1264, 1266	Tephilos (829-842)
13	XC	114	142, 1274	XI. yüzyıla tarihlenen sikke
14	XC	139	6	XI. yüzyıla tarihlenen sikke
15	XC	152	169, 902	XI. yüzyıla tarihlenen sikke
16	XC	185	1121	XI. yüzyıla tarihlenen sikke
17	XC	216	565	II. Tiberius (578-582)
18	XC	302	282, 954	XI. yüzyıla tarihlenen sikke
19	XC	304	20	XI. yüzyıla tarihlenen sikke
20	XC	321	1144	II. Mikhail (820-829)
21	XC	324	1139	6-8 yüzyıl aralığına tarihlenen bir sikke ve XI. yüzyıla tarihlenen iki sikke
22	XC	438	337	VI.-VIII. yüzyıl aralığına tarihlenen bir sikke
23	XC	446	1183	VI.-VIII. yüzyıl aralığına tarihlenen bir sikke
24	XC	511	62	Tiberius (578-582) ve IV Leo (775-780)
25	XC	539	328	Theophilos (829-842)
26	XC	906	630	II. Valentian (375-392)
27	XC	1004	706	VII. Konstantin (913-959)
28	XC	1008	422, 1213, 1221	VIII. Konstantin (913-959)

29	XC	1024	413, 436, 638, 662, 664, 1036, 1217, 1313, 1324.	Tiberius (698-705), VII. Konstantin (953-959)
30	XE	84	1193	II. Nikephoros (963-969)
31	XE	205	1034, 1227	10-11. yüzyıllara tarihlenen sikke
32	XE	209	802	II. Nikephoros (963-969)
33	XE	225	425	Thephilos (829-842)
34	XM	10	343	VII. Konstantin (913-959)
35	XM	31	774, 1299	XI. yüzyıla tarihlenen sikke

Tablo 4.2, Amorium Büyük Mekan adı verilen kazı alanından çıkan maden eserleri konu alan bir yüksek lisans çalışmasının verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Büyük Mekan kazılarında 53 farklı kontekste metal eser ve cam bilezik parçaları bir arada bulunmuşlardır. 52 metal parçanın 18'inin bir tarih önerisi yoktur. Tarih önerisi olan 34 parçanın 27 tanesi Orta Bizans dönemine tarihlenebilir.

Tablo 4.2. *Aynı kontekste bulunan cam bilezik ve metal parçaları*

	Açma	Konteks	Bilezik No	Aynı Konteksten Bulunan Metal Parça:	Resim
1	XA	1	875	No: 71 Orak ucu Tarih Önerisi:	
2	XA-2	32	30 39 40 232 241	No: 154 Aplik Tarih Önerisi: Orta Bizans	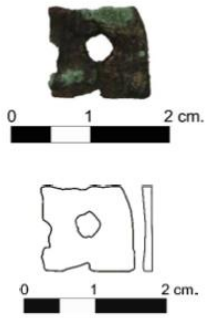

3	XA	41	572 573 878	No: 36 Süs iğnesi Tarih Önerisi: IV-V. yy.	
4	XA	47	175 208 219 228 265 882 1129 1271	No: 135 Kelepçe Tarih Önerisi: yok	
5	XA	52	137	No: 3 Bronz Yoğun korozyonlu Tarih önerisi yok	

6	XA	52	137 172 206 211	No: 6 Yuvarlak formlu, Zincir kısmı birleşme yaptığı yerden kırılmış, yoğun korozyonlu. Tarih önerisi: Geç Roma – Erken Bizans	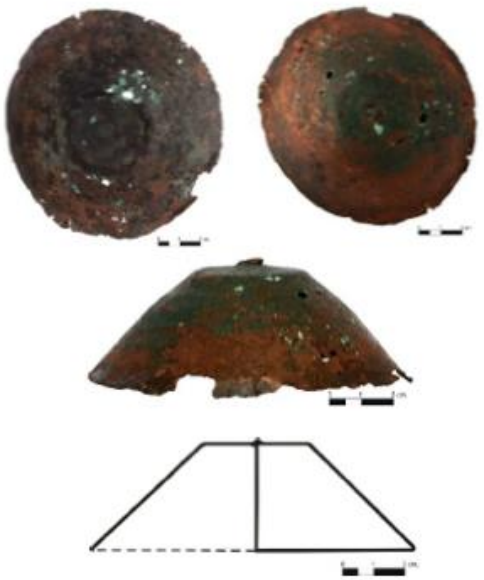
7	XA	89	14 17 178 213 217 556 557 558 569 743 881 885 891	No:34 Basit, yuvarlak halka tipli bronz yüzük Tarih Önerisi: Erken Bizans	
8	XA	94	144 147 176 205	No: 149 Aplik Tarih Önerisi: VII-XI. yy	

9	XA	94	144 147 176 205 1133 1278	No: 91 Kilit Tarih Önerisi: VII-XI. yy	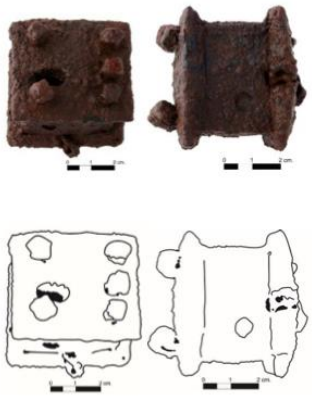
10	XA	94		No: 110 Kilit mekanizması kutusu Tarih Önerisi: VII-XI. yy	
11	XA	94	144 147 176 205 559 570 574 575 576 864 868 893 903	No: 111 Filise Tarih Önerisi: VII-XI. yy	
12	XA	100	12 141 157 162 187 204 212 215 220 225	No: 5 Geniş, düz tabanlı, süslemesiz silindirik gövdeli. kırık, yoğun korozyonlu Tarih önerisi: VII-XI. yy	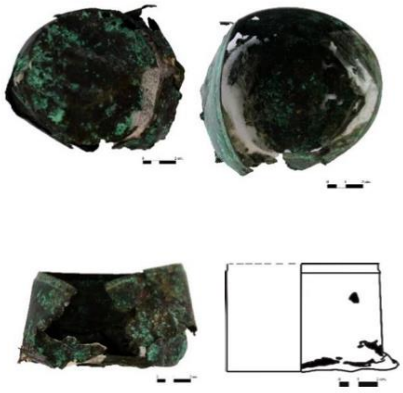

			226 554 563 571 737 742 744 863 873 876 877 883 889 895 910 1281		
13	XA	100		No: 138 Kelepçe Tarih Önerisi: VII-XI. yy	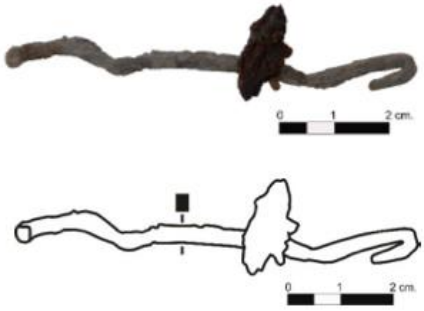
14	XA	100		No: 170 Kaplama parçası Tarih Önerisi: VII-XI. yy	
15	XA	100		No: 186 Zincir Tarih Önerisi: VII-XI. yy	

16	XA	100		No: 112 Filise Tarih Önerisi: 7-11	
17	XA-1	34	47	No: 107 Kilit aksam parçası Tarih Önerisi: yok	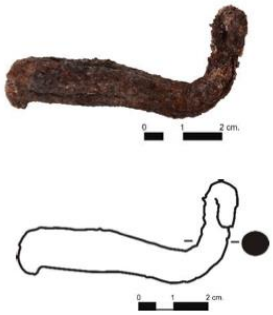
18	XA-2	24	964	No: 79 Yüksük Tarih Önerisi: Orta Bizans	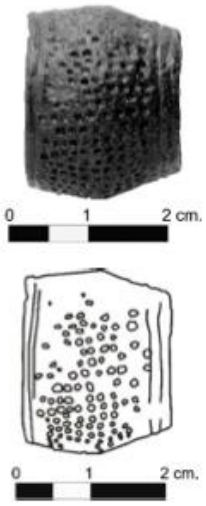
19	XA-2	32	590 946 1156 1348 1349	No:154 Aplik Tarih Önerisi: Orta Bizans	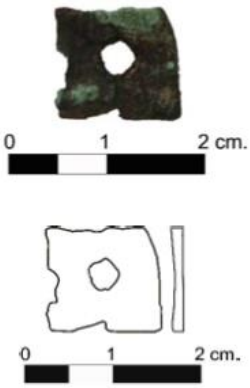

20	XB	106	762 776 970 972 1177	No: 72 Orak ucu Tarih Önerisi: Geç Roma, Erken Bizans	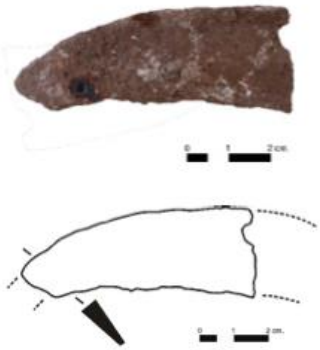
21	XB	106		No: 130 Kelepçe Tarih Önerisi: III. yy sonu VII. yy	
22	XE	4	199	No: 12 Üçgen formlu baş kısmından orta kısmına genişliyor. Tarih önerisi: yok	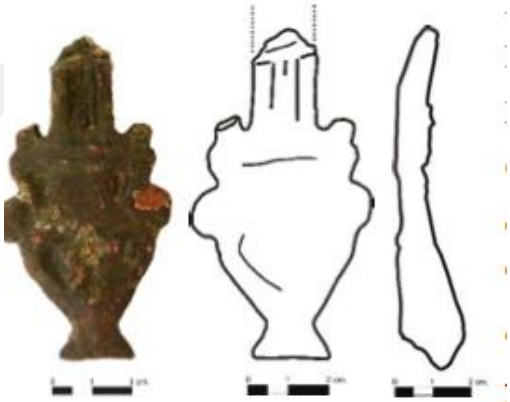
23	XE	8	11	No: 10 Yarım daire kıvrımlı. Tarih önerisi: yok	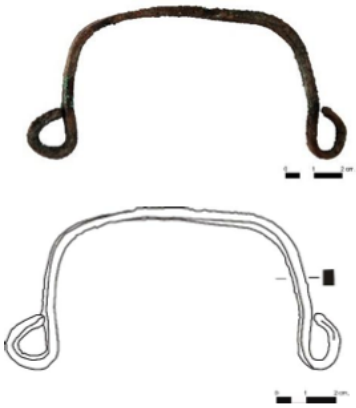

24	XE	8	“	No: 136 Kelepçe Tarih önerisi: yok	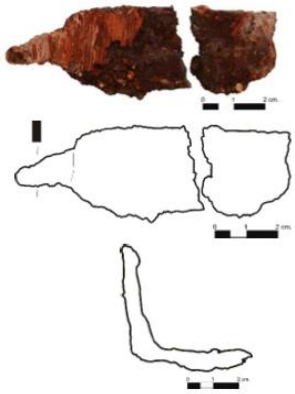
25	XE	08	“	No: 60 Bıçak Tarih Önerisi: yok	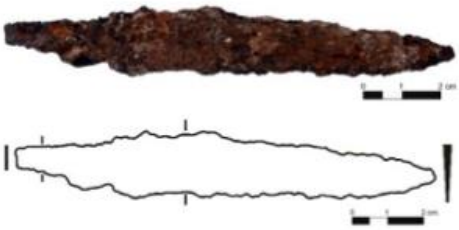
26	XE	10	65 66 604 984 1301	No: 176 İğne parçası Tarih Önerisi: X-XI. yy (bilezikten yola çıkarak)	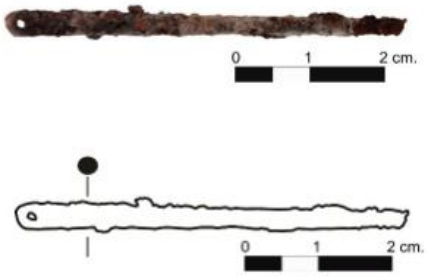
27	XE	15	354	Kanca No: 183 Tarih Önerisi: IX. yy Ok ucu No: 39 Tarih Önerisi: IX.yy	

28	XE	203	1316	Kolye ucu No: 27 Tarih Önerisi: yok	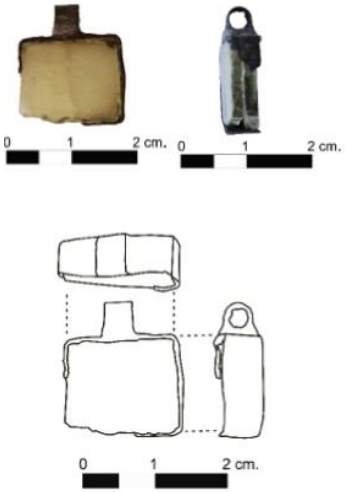
29	XE	211	427	No:28 Kolye Ucu Tarih Önerisi: Orta Bizans	
30	XE	314	1241	No: 90 Bağlama bileziği Tarih Önerisi: IX. yy	

31	XC	114	142 861 887 1274	No: 131 Kelepçe Tarih Önerisi: XI. yy	
32	XC	114		No: 210 Halka Tarih Önerisi: XI. yy	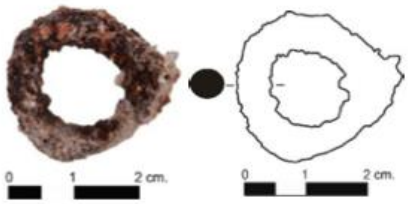
33	XC	157	735 738 870 1122	No: 174 Çıngırak Tarih Önerisi: IX. yy	
34	XC	205	200	No: 208 Halka Tarih Önerisi: yok (IX yy sonrası bileziğe göre)	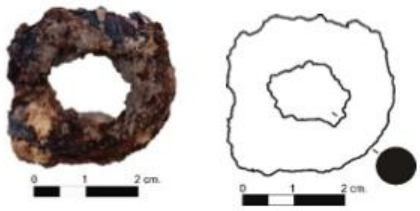
35	XC	233	209 869	No: 134 Kelepçe Tarih Önerisi: yok	

36	XC	928	368	No: 55 Bıçak Tarih Önerisi: yok	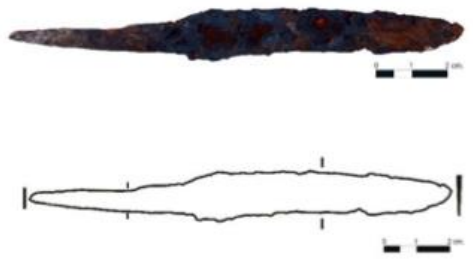
37	XC	305	745	No: 156 Aplik Tarih Önerisi: Orta Bizans	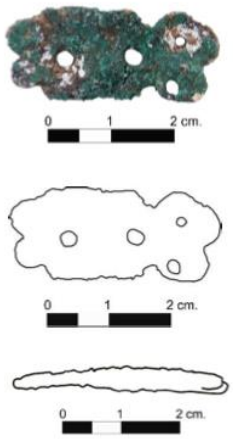
38	XC	311	1149	No: 179 İğne parçası Tarih Önerisi: X yy	
39	XC	312	19	Bıçak No:59 Tarih Önerisi: yok	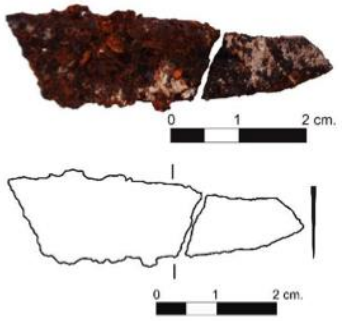

40	XC	360	758	No: 197 Halka Tarih Önerisi: yok	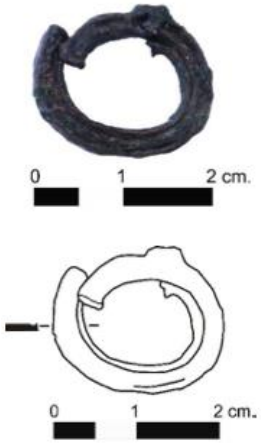
41	XC	412	336 761 967 969 973 1171 1300	NO: 126 Bağlantı laması Tarih Önerisi: Orta Bizans (10-11?)	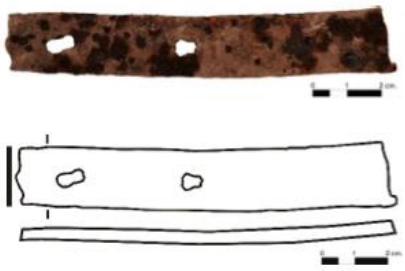
42	XC	425	975	No: 145 Halka yuvası / Filise Tarih Önerisi: yok	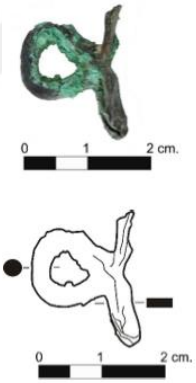
43	XC	425	“	No: 165 Aplik Tarih Önerisi: Orta Bizans	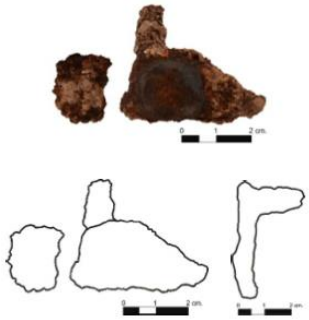

44	XC	487	764	No: 67 Bıçak Tarih Önerisi: IX. yy	
45	XC	487	“	No: 85 Ağırlık Tarih Önerisi: IX. yy	
46	XC	487	“	No: 81 Stilus Tarih Önerisi: IX. yy	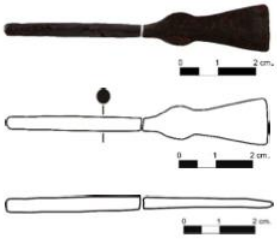
47	XC	501	324 341 345 777 966 971, 1179 1361	No: 168 Kaplama parçası Tarih Önerisi: Erken Bizans	

48	XC	530	328	No: 180 Kanca Tarih Önerisi:	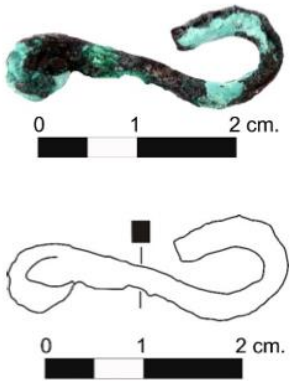
49	XC	1000	75 403 405 408 446 657 658 660 799 1041 1216 1220 1259 1320 1321	No: 127 Bağlantı laması Tarih Önerisi: VI. yy sonu VII. yy başı	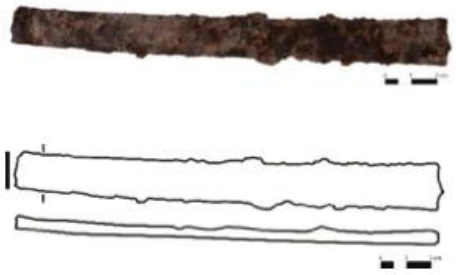
50	XC	1000	“	No: 137 Kelepçe Tarih Önerisi: VI. yy sonu VII. yy başı	

51	XC	139	6	No: 88 Kenet Tarih Önerisi: yok	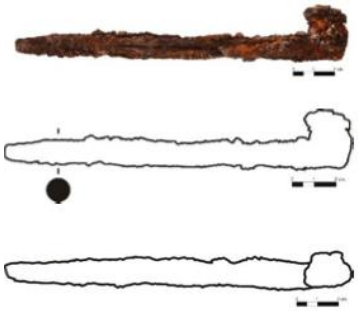
52	XM	20	1298	No: 20 Düğme Tarih Önerisi: Orta Bizans	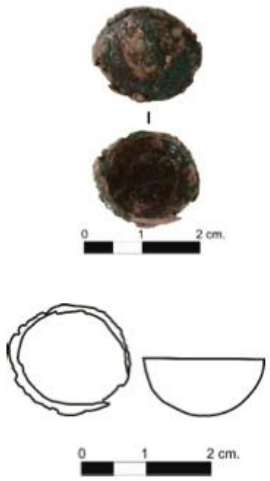
53	XM	22	57 344 57 tarihli zaten	No:66 Bıçak Tarih Önerisi: yok	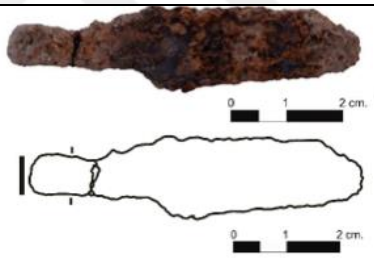

Tablo 4.3'te her biri 9-11. yüzyıl arasına tarihlenen ok uçları bulunmaktadır. Her üç tabloda da tarihlenebilir parçaların çoğunluğu Orta Bizans dönemine tarihlenmektedir. Bu tarih önerileri ACMK tarih önerileri ile uyumludur.

Tablo 4.3. *Aynı konteksten çıkan cam bilezik parçaları ve ok uçları*

No	Açma	Konteks	Bilezik No	Aynı Konteksten Bulunan Ok Ucu	Resim
1	XE	203	1316	Ok ucu Kat. No: 22 Tarih Önerisi: IX-XI yy.	
2	XC	152	169	No: 36 Ok ucu Tarih Önerisi: IX-XI yy.	
3	XC	312	19	Ok ucu No: 48 Tarih Önerisi: IX. yy.	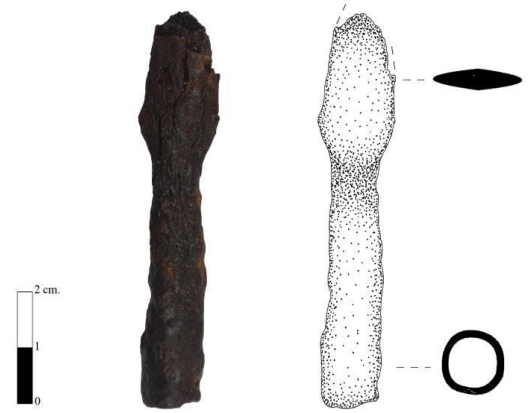

4	XC	1011	527	No: 33 Ok ucu Tarih Önerisi: IX-XI yy.	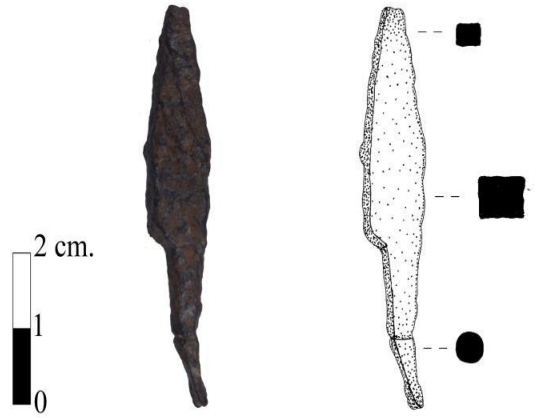
5	A20	208	409 417 432 439 441	No:49 Ok Ucu Tarih Önerisi: XII-XIII yy.	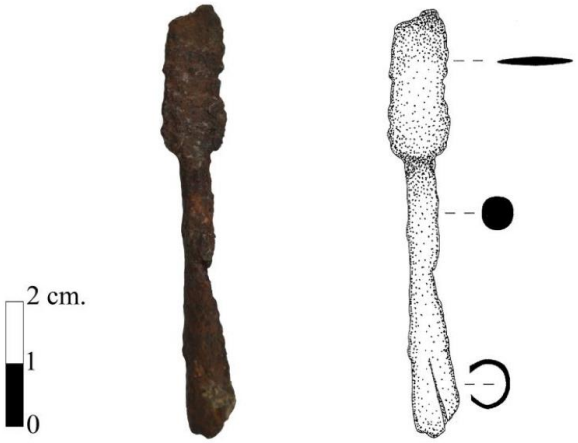
6	A16	502	463	No:37 Ok Ucu Tarih Önerisi:	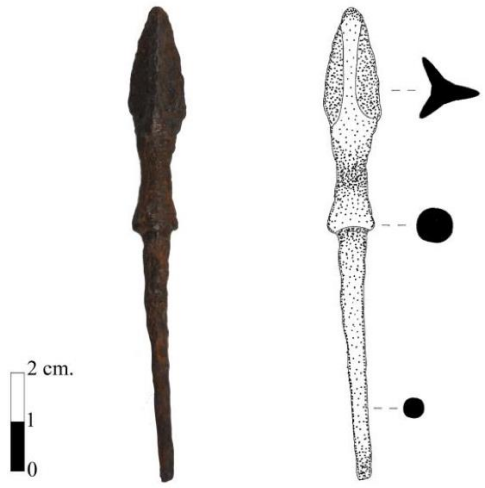

4.3.2 Bilezik parçalarının bezemelerine göre değerlendirilmesi

4.3.2.1 *Boya Bezeme*

Amorium kenti 1998-2009 yılları arasındaki kazılarda bulunan boya bezemeli ve kalıpta şekillendirilmiş parçalar farklı kazılarda bulunmuş benzerleri bir arada verilerek; parçalar arasındaki benzerlikler ile küçük farklılıklar belirlenmeye ve tarihlendirilmeye çalışılmıştır.

4.3.2.1.1 Yılan Derisi

Özellikle ACBK'da: 897, 922, 986, 581 katalog numaralı bilezikler (Bkz. Şekil 4.2) X.-XII. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir. ACBK'da bulunan dört örnekten ACBK: 581 numaralı bilezik parçasındaki bezeme, Haluk Perk Müzesinde bulunan ve X.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlenen 5 numaralı örnek ile çok benzerdir. İki örnekte de pulların içi boştur. Fakat diğer örneklerde görüldüğü gibi pulların içlerinde de küçük daire motifleri bulunmaktadır. Örneklerin birbirlerine oldukça benzemesi, bezemelerde asıl motifin yılan derisi olması nedeniyle hepsi bir arada değerlendirilmişlerdir.[98].

Şişe ve Cam Fabrikaları koleksiyonunda da bu gruba giren iki bilezik (Şişe ve Cam:165 ve 171 numaralı parçalar) bulunmaktadır. Bileziklere herhangi bir tarih önerisi verilmemiştir. Amorium'da daha önceki sezonlarda yapılan kazılarda da ele geçen Amorium:515 numaralı bilezik de benzer bir örnektir. Gevale:7[99] numaralı buluntu da ACBK'da buluntuları ile benzerlik gösterir.

Sonuç olarak örneklere baktığımızda tamamını X.-XIII. yy. aralığına tarihlendirebiliriz.

---

[98] Köroğlu, (2011). **a.g.k.**, s.

[99] Yavuzyılmaz, **a.g.k.**; Ahmet Çaycı – Zekeriya Şimşir, Gevale Kalesi 2015 Yılı Arkeolojik Kazı Çalışmaları. XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 2-5 Kasım, 2016.

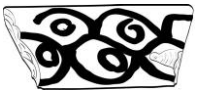

ACBK 986

ACBK 897

ACBK: 922

ACBK 581

Şişe ve Cam:165

Şişe ve Cam:171

Gevale:7

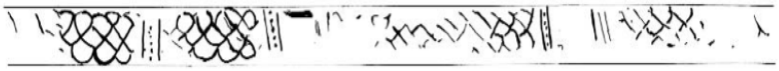

Perk:5

Şekil 4.2. *Yılan derisi bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.2 Sarmal

Bezemeler tek başlarına ya da başka şekillerle bir arada görülmektedirler. ACBK'da en çok kullanılan bezemedir. Tek başına olduğu gibi başka bezemeler ile bir arada ya da ACBK: 1051'de olduğu gibi iç içe geçmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilezik üzerinde boş yer bırakmamak, yüzeyin daha hareketli olmasını sağlamak amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz. Yumuktepe kazılarında ele geçen Yumuktepe:10, 14 ve 22 numaralı parçalar ACBK parçaları ile benzerdir[100]. Nufaru kazılarında da özellikle 1989/18 numaralı parça ile ACBK: 222 numaralı parçalar arasındaki büyük benzerlik açıkça görülür. İki parça da daire kesitli mavi renkli ve iç taraflarında bezeme vardır. Üstelik bu bezemeler neredeyse aynıdır. Nufaru: 1989/18 numaralı parça yapılan kimyasal analizler sonucunda X.-XIII. yüzyıllar arasında tarihlendirilmiştir[101]. Bu iki parçaya benzer bir başka parça ise Nufaru'nun yakınlarında bulunan Tuna kıyısında kurulmuş bir kent olan Pacuiul lui Suare'de yapılan kazılarda bulunmuştur. 1956'dan beri yapılan kazılarla 971 yılı sonrası inşa edildiği anlaşılmıştır. I. Tzimiskes döneminde ele geçirilmiş bir bölgedir ve imparatorluk donanmasının bulunduğu limana da oldukça yakındır. XI. yüzyılda bölge askeri önemini yitirse de bölgedeki Bizans yerleşimi devam etmiştir. XII. yüzyılda ise Kuman atakları nedeniyle bir süre yerleşim görmemiş ama XV. yüzyılda da Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Bir kısmı ölü hediyesi olan ve çoğunluğu XI. yüzyıla tarihlenen katmanlardan çıkarılan 350 cam bilezik parçası bulunmuştur[102]. Kuşadası-Kadıkalesi kazılarında yassı kesitli çok benzer

[100] Köroğlu, (2002). **a.g.k.**, s. 366.
[101] R Bugoi vd. (2013). **a.g.k.**, s. 2882.
[102] R. Bugoi, I. Poll, Gh. Mănucu-Adameşteanu, C. Pacheco, P. Lehuédé (2017). Compositional study of

bir örnek bulunmuştur. Bileziğin tarih önerisi yoktur[103]. Gevale 7[104] numaralı parça ise yılan derisi motifi ile birlikte sarmal motif bir arada kullanılmıştır ve bu açıdan Amorium Cam Bilezik Kataloğunda: 1267 numaralı parçaya benzerlik gösterir.[105] Tokat müzesinde sergilenen Tokat:2 numaralı parça da Roma dönemine tarihlenmesine rağmen, hem Roma döneminde benzer bir örneğine rastlanmaması hem de Amorium'da Orta Bizans dönemine tarihlenebilecek örneklerinin olması nedeniyle Tokat örneğinin Orta Bizans dönemine ait olması daha uygun görülmektedir. Komana 1, 2 ve 3 numaralı parçalar da XI. ve XIII. yüzyıllar arasında tarihlenmektedirler[106]. Kureyşler Barajı kurtarma kazısında nekropol alanından ele geçirilen sarmal motifli Kureyşler: 2 numaralı bilezik ele geçen sikkelere ve kurşun mühüre dayanılarak X. yüzyılın sonu ve XII. yüzyıl arasında tarihlendirilmektedir[107].

Amorium 1998 yılı öncesinde yapılan kazılarda ACBK'da parçalara çok benzer örnekler bulunmuştur. M. Gill tarafından incelenen bu parçaların Amorium Report: I kitabındaki katalog numaraları:517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 528, 529, 530535, 536, 539, 694, 696, 698, 702, 703, 704, 705, 706, 709, 710, 713, 716, 725, 737'dir.

Tarih önerisi verilen spiral bezemeli parçalara baktığımızda X. ve XIII. yüzyıl aralığında olduklarını görürüz. Bu durum Amorium buluntuları için yapılan tarihlendirme önerileri ile uygunluk gösterirler (bkz. Şekil 4.3)

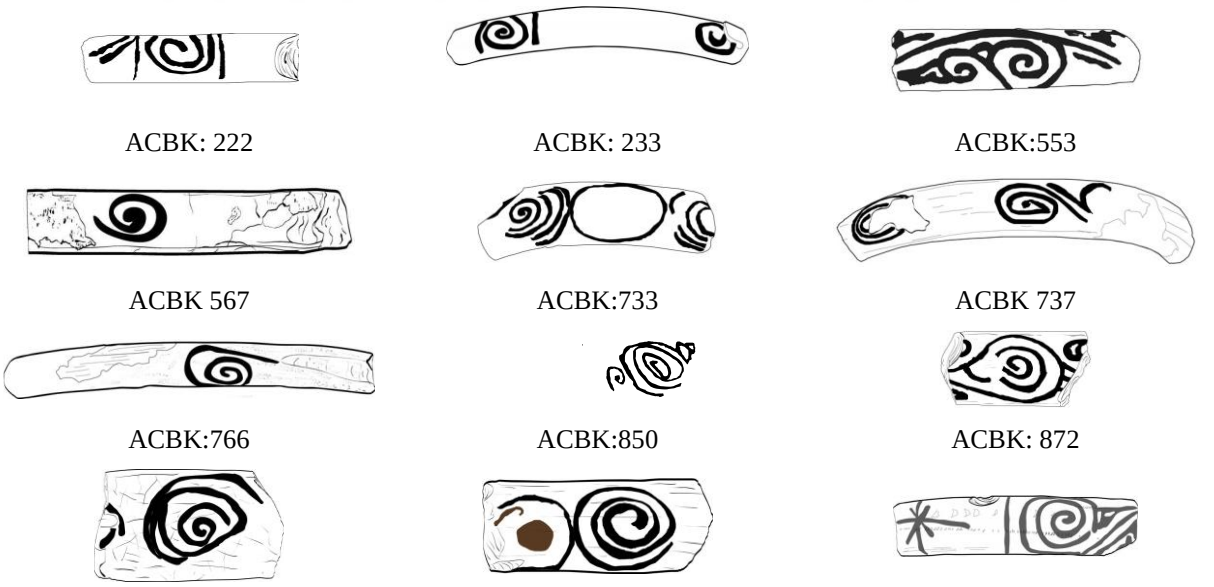

Byzantine glass bracelets discovered at the Lower Danube. Microchemical Journal, s. 3-4.

[103] T.H. Coşkun(2012). **a.g.k.**, Katalog No:253.

[104] Çizim sarmal parçalar başlığı altındadır.

[105] Yavuzcan, **a.g.k.**,

[106] Ö. Bakırer (2007). Komana Glass Bracelets, Preliminary Report. (Ed.: D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), Komana Small Finds, Ege Yayınları, İstanbul: s. 295.

[107] Hakan Bilgiç (2015). Höyüktepe ve Attepe Yerleşimi 2014 Yılı Cam Bilezikleri. (Ed.: Metin Türktüzün – Serdar Ünan) Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014, Ankara: s. 675.

ACBK 873

ACBK 878

ACBK:941

ACBK: 998

ACBK:1050

ACBK:1051

ACBK:1079

ACBK:1090

ACBK:1302

ACBK:1320

ACBK:1328

ACBK: 426

Yumuktepe:14

Yumuktepe: 22

Yumuktepe: 10

ACBK:1267

Nufaru 1989/18

Paculi:8

Kadıkalesi: 253

ACBK: 582

ACBK: 209

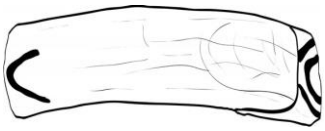

ACBK: 876

ACBK:913.

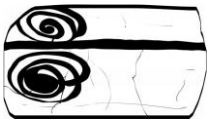

ACBK: 930

ACBK: 1035

Tokat:2

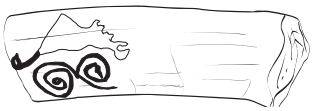

Komana:1

Komana:3

Komana2

Kureyşler:2

Şekil **4.3.** *Sarmal bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.3 Spiral

Sarmal motifler gibi büyük “G” harfine benzeyen bu şekil oldukça popüler bir motiftir. Balkanlardaki Djadovo’da yapılan kazılarda ACBK’da bulunan örneklere benzer bir bilezik parçası bulunmuştur. Fakat özellikle Şişe ve Cam koleksiyonundaki parça ile büyük benzerlik gösterir. Djadovo’da bulunan bilezik X.-XII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir[108]. Bulgaristan’daki kazılardan bulunan diğer örnekler de IX.-XI. yüzyıllar arasına tarihlendirilir[109]. Makedonya Orizavi’de[110] bulunan benzer örnek de G harfine benzer motifi ile Djadovo:2, Bulgaristan:12 ve Şişe ve Cam:160 örneklerine çok benzer. Bezemeler arasında bulunan çizgiler ile özellikle Bulgaristan:12 ve Djadovo:2 ve Amorium’da bulunan parçalar birbirlerine oldukça benzerlik gösterirler (bkz. Şekil 4.4).

Makedonya Orizari, Bulgaristan Djadovo ve Amorium’a kadar uzanan geniş bir coğrafyada Orta Bizans dönemine tarihlendirilen, birbirine oldukça benzer bezemelere rastlanmaktadır.

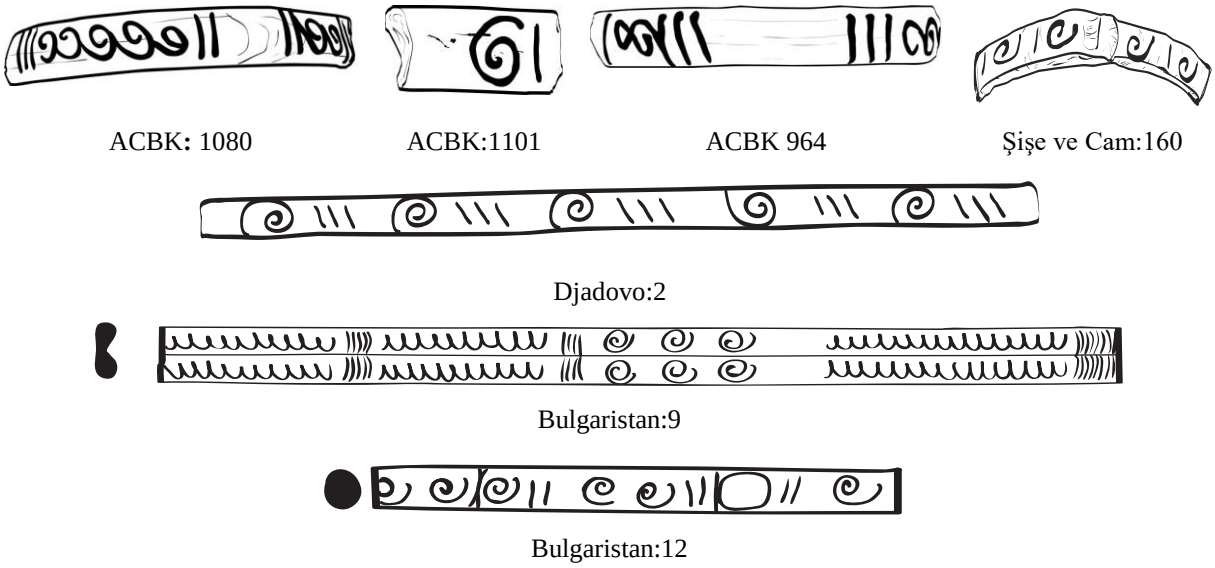

[108] Borisov, (1980). **a.g.k.**, Tablo:6
[109] Anastasios Antonaras, (2006). **a.g.k.**, s. 430.
[110] Ristovska. **a.g.k.**, s. 212.

Orizari (Makedonya) :1

Şekil 4.4. *Spiral bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.4 Izgara

Temelde birbirini dik kesen eşit aralıklardaki çizgilerler ile ızgara şeklinde bezemeler ortaya çıkar. Çizgilerin birbirlerini kesmeleri ile içlerinde eşkenar dörtgen şekilleri de kendiliğinden oluşmuş olur. ACBK'da sadece bir örnekte karşımıza çıkar (bkz. Şekil 4.5). 1031 numaralı parça üzerindeki yoğun aşınma nedeniyle sadece ızgara motifi seçilebilmektedir. Parçanın etrafında başka şekiller olup olmadığı belli değildir. Şişe ve Cam koleksiyonunda bulunan Şişe ve Cam:161 numaralı şekilde de çok benzer şekilde madalyon içindeki ızgara motifi rahatlıkla seçilebilmektedir. Fakat bilezikteki aşınma ve resimdeki baskı kalitesi bilezikteki ayrıntıları görmeyi engellediği için bilezikteki devam eden motifin ne şekilde olduğunu bilmiyoruz.

Yumuktepe:2 ve 3 birbirlerine çok benzerdirler. Bu nedenle sadece 3 numaralı bileziğin çizimi vardır. ACBK'da: 731 numaralı parçayı Yumuktepe:3 numaralı parça ile karşılaştırdığımızda çok daha rahat anlayabiliriz. Amorium Cam Bilezik Kataloğu:731 numaralı parçada büyük ihtimalle aşınmadan dolayı çok az bir kısmı görünen, haç bezemesinin hemen yanında madalyon içinde ızgara şekli bulunur. Yine aynı bezemeleri Yumuktepe: 8 numaralı parçada bu sefer şeritlerin arasında kalan boşluklar eşkenar dörtgen değil de kare oluşturacak şekilde çizilmiştir. Yumuktepe: 29, 31, 47 numaralı şekiller ise aynı Yumuktepe: 3 ve ACBK'da: 1031 numaralı parçalar gibidir. Yumuktepede bulunan parçaların ait olduğu yerleşim XI. ve XII. yüzyıla tarihlendiğinden parçaları da XI. ve XII. yüzyıl aralığında tarihlendirilmesi mantıklı görünmektedir. Ayrıca Amorium'da daha önceki kazılarda elegeçen buluntulardan 504, 505, 506, 507 numaralı parçalarda ızgara şeklinde

bezemeye sahiplerdir[111]. Amorium: 501 numaralı parçanın görünen kısmının tamamı ızgara bezemelidir. Kilise Tepe:2155[112] numaralı parça Nufaru'da bulunan Nufaru:1981/70 ile benzerlik gösterir. Kilise Tepe'deki parça da X.-XIV. yüzyıl arasına Nufaru'daki parça da yapılan kimyasal analizler sonucunda X.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir[113]. Bergama:70 ise ızgara motifli tarafı ile diğer parçalara benzer bir bezemeye sahiptir ve X.-XIII yüzyıl arasında tarihlendirilmiştir[114]. Djadovo'da bulunan yassı kesitli ızgara motifli parça da XI.-XII. yüzyıllar arasında tarihlendirilmektedir[115]. Makedonya Varoş bölgesinde bulunan ızgara motifleri ile süslenmiş benzer bir parça da IX.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir[116].

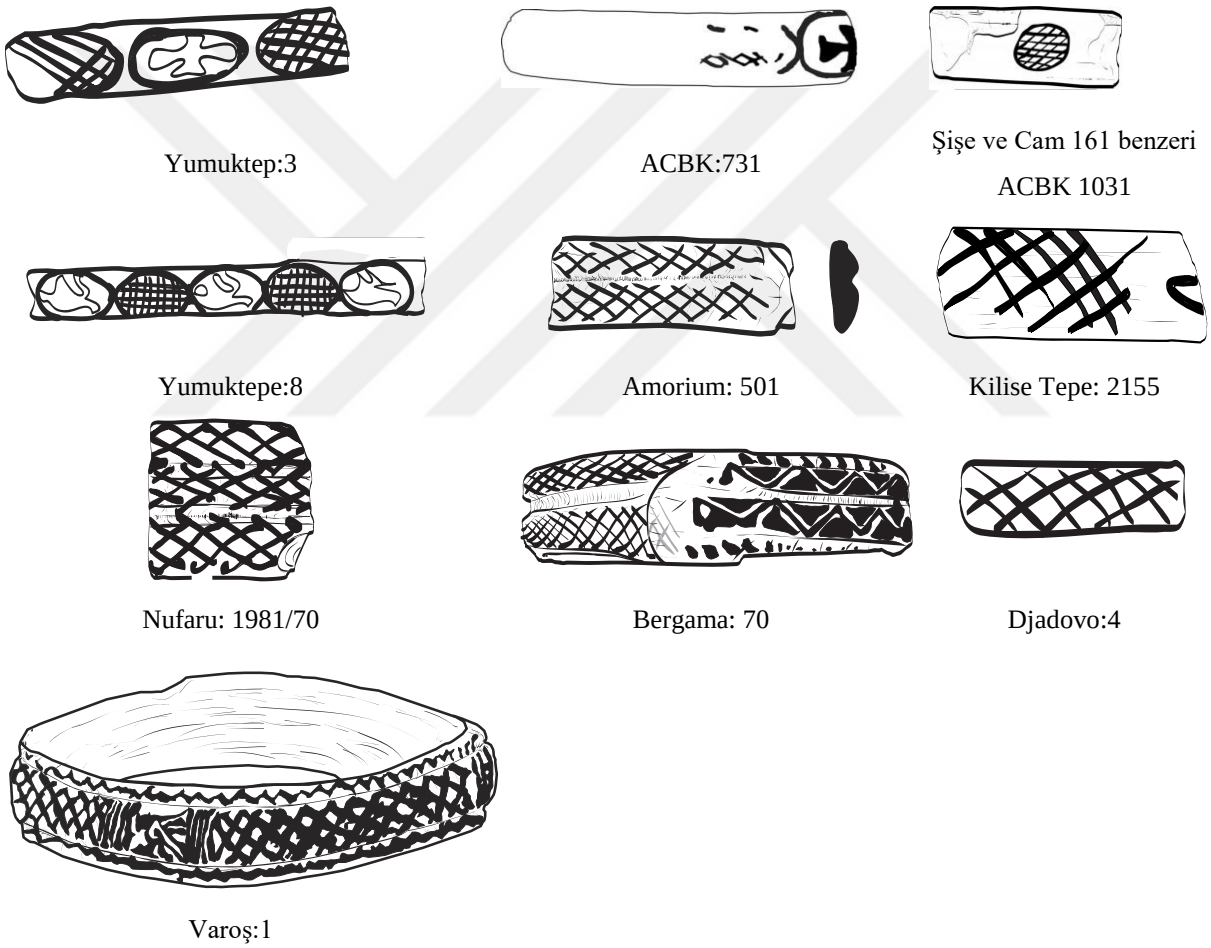

Şekil 4.5. *Izgara bezemeli bilezikler*

[111] Gill, (2002). **a.g.k.**., s.109.
[112] Dominique Collon (2007). Glass",Excavations at Kilise Tepe 1994-98. C.I, BIAA No:30, s. 508.
[113] R Bugoi vd. (2013). **a.g.k.**, s. 2882.
[114] H. Schwarzer, (2009). Spätantike, byzantinische und islamische Glasfunde aus Pergamon. TUBITAK Yayınları, İzmir: s.97
[115] Borisov (1991). Ikonomikata na Srednovekovnoto Selishte Vŭrkhu Selishtnata Mogila Do S. Dyadovo, Burgasko. Izvestiya Na Muzeite ot Yugoiztochna Bŭlgariya, T. XIV, Figur:14.
[116] Ristovska, a.g.k, s. 212.

4.3.2.1.5 Çapraz Haç

X harfine benzer bir şekil ve bu şeklin iç tarafından kalan taraflarda ise birer tane yuvarlak "V", ya da hızlı bir şekilde yuvarlak yapılmak istenirken yuvarlağın uçları kapanmadığı için C harfine benzer şekiller bulunmaktadır. Bu gruptaki ACBK'da örnekleri (Şekil 4.6) Davidson'un Corint XII. Ciltteki 2153 ve 2154 numaralı parçalar ve Bergama 300 numaralı bilezik ile büyük benzerlik göstermektedir. ACBK:752 numaralı parça II. Nikephoros'a ait bir sikke ile birlikte bulunduğu için X yüzyıl başlarına tarihlendirilmesi olasıdır. Davidson Korinth buluntusu 2153 numaralı parçayı XI. veya XII. yüzyıl, 2154 numaralı parçayı ise XI. yüzyıla tarihlemektedir[117]. Bergama no:300 örneği ise X.-XII. yy arasında tarihlenir. Nufaru'da bulunan 1989/25 numaralı örnek de kimyasal analizler sonucu X.-XII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir[118]. Bulgaristan'daki kazılarda ele geçen Bulgaristan:7 numaralı parçada da benzer bir bezemeyi görmekteyiz. Bulgaristan:7 numaralı parça da IX.-XI. yüzyıllar arasına tarihlendirilir[119]. Genel olarak parçalar en erken IX. yüzyıl en geç XIII. yüzyıllar arasında tarihlendirilirler[120].

ACBK: 965 Katalog numaralı parça üzerindeki yoğun aşınmaya rağmen seçilebilen şekiller ile X harfi benzeri bezemeli bileziklerin bir varyasyonu olarak kabul edebiliriz. Amorium'da daha önceki sezonlarda yapılan kazılarda da ACBK benzeri bilezikler bulunmuştur. Bu bilezik parçaları: 525, 716 numaralı olanlardır[121].

---

[117] G.R. Davidson, (1952). **a.g.k.**, s. 262, Plate: 113.
[118] R Bugoi vd., (2013). **a.g.k.**, s. 2883.
[119] Atilla ve Gürler, (2008). **a.g.k.**, s. 197.
[120] Anastasios Antonaras, (2006). **a.g.k.**, s. 430.
[121] Gill, (2002). **a.g.k.**, 110, 232.

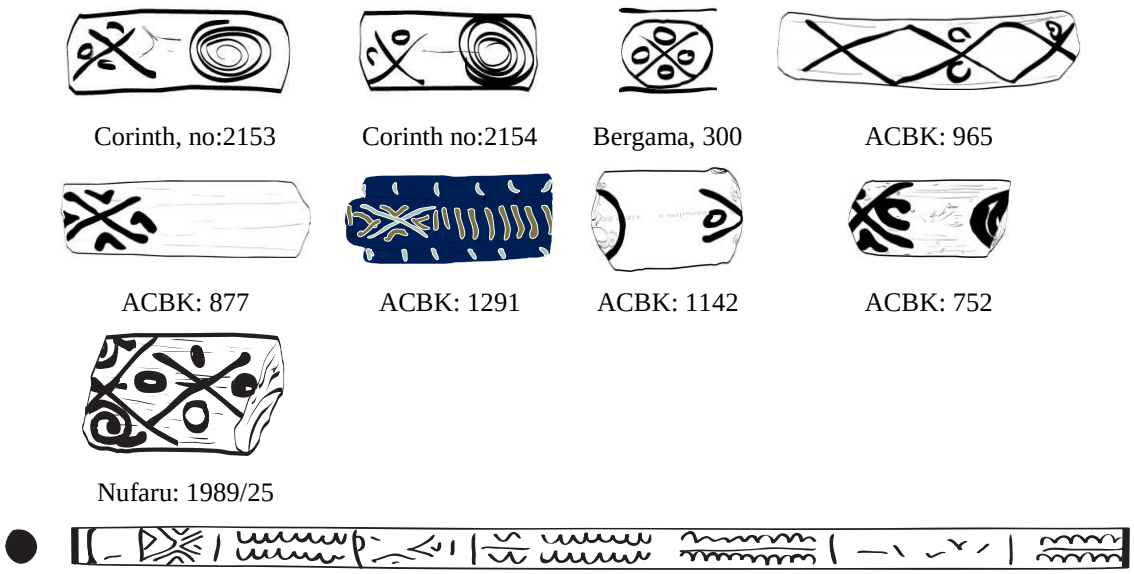

Şekil 4.6. *X bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.6 Malta Haçı

ACBK: 731 ve 936 numaralı parçalarda madalyonlar içinde Malta haçı görülür. Yumuktepe 2 ve 3 numaralı parçalar ile büyük benzerlik gsterirler. Parçalar tam olmadığı için haç motifinin yanındaki madalyonda ızgara şekli olduğu gibi ACBK: 936 numaralı parçadaki gibi stilize çiçek motifi de bulunabilir. Kemerhisar'da çıkarılan parçalarda da haç motifine rastlamaktayız. Kemerhisar:22 numaralı parça küçük olmasına rağmen eşkenar dörtgen şekli içindeki haç Malta haçına benzemektedir. Stratigrafik olarak da X. ve XI. yüzyıllara tarihlendirilmektedir[122]. Bu bileziklerden bir tanesi hariç diğerleri Bizans boya bezemeli bilezikleri için verilen genel tarih aralığı ile uyuşmaktadır. Yunanistan'ın Naupaktos şehrinde yapılan kazılarda Hıristiyan bir kadının mezarından çıkarılan 2 numaralı bilezik de muhtemelen X.-XIII. yüzyıl aralığında üretilmiştir ve üzerindeki madalyon içinde haç motifi ve motifin etrafındaki nokta bezemeler daha önceki sezonlara ait Amorium kazılarında çıkarılan 741 numaralı parça ile çok benzerdir. .[123]

Amorium'da daha önceki kazı sezonlarında bulunan Amorium:740 numaralı parçadaki haç motifi Ayasofya müzesindeki cam bilezik üzerindeki haç motifi ile benzerdir[124].

---

[122] Zanon, (2013). **a.g.k.**, s.188.

[123] Naupaktos'ta yapılan kazılarda bir kadın mezarından bulunmuştur. Konteks tarihlendirmeye göre 5 ve 6 yüzyıl aralığı verilse de eldeki boyalı bilezik örneklerinin hiç biri bu kadar erkene tarihlendirilmemektedir. Kuş desenli bir bilezik ile birlikte bulunmuştur. Tarih önerisine dair tartışma bu çalışmanın **Kuş Desenli** Bilezikler başlığı altında yapılmıştır. Demetra Papanikola-Bakırtzı (2002). Everyday Life in Byzantium. Athens, s. 583.

[124] URL: ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/kolikona-kilise-e%C5%9Fyalar%C4%B1-ve-ta%C5%9F-eserler

Amorium: 507, 509, 741 numaralı parçalar ise ACBK: 731 ve 936 numaralı parçalar ile oldukça benzerdirler. Ayrıca 740 numaralı parça ile Ayasofya 1 örneğindeki haç motifleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

ACBK: 731 | Naupaktos: 2 | Amorium: 740 | Yumuktepe: 3 | Kemerhisar: 22 | ACBK: 936 | Ayasofya: 1

Şekil 4.7. *Malta haçı bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.7 Hayvan Figürlü Bezeme

Kuş motifi Bizans cam bilezikleri üzerinde çokça rastlanılan figürlerden biridir. Üsluplaştırılarak çizilen kuşlar özellikle uçuyormuş ya da bir yere konmuş gibi gösterilerek çizilmemişlerdir. Güvercin mi karga mı ya da ördek mi olduklarını ayırmak neredeyse imkansızdır. Bazen kuş olduklarını anlamak bile zordur. Kuşların tamamı yandan çizilmiş olmalarının ana nedeni üsluplaştırılmış anlatımın yandan gösterilmesinin cepheden gösterilmesine göre daha kolay olması olabilir. Amorium Cam Bilezik Kataloğu:937'deki örnekte ördek olması muhtemel kuş arkaya bakarken betimlenmiştir. Bazılarında ayrıca çizilmiş kanatlar açıkça görülürken bazılarında kanat hiç görülmez ya da Amorium ACBK: 821'de olduğu gibi bir çizgi halini alır. Üsluplaştırılmış kuş bezemeli tam örneklerden biri Metropolitan müzesinde sergilenmektedir. İznik'te bulunmuş olan bilezik XI.-XIV. yüzyıl

aralığına tarihlenmektedir.[125]. Fakat bilezikteki kuş motifinin kendisi, özellikle kanat kısmındaki üsluplaştırma şekli onun Amorium'dan çıkan bileziklere benzerliğini açıkça göstermektedir. Diğer bir kuş desenli tam bilezik örneği ise Nafpaktos'taki kazılarda Hıristiyan bir kadın mezarından bulunmuştur. Bu mezardan bulunan iki bilezikten biridir. Kontekse göre tarihlendirildiğinde 5 ve 6. yüzyıl aralığı verilmektedir[126]. Fakat her ne kadar bilezik erken bir döneme tarihlense de Orta Bizans dönemine tarihlemek için de elde bazı kanıtlar bulunmaktadır. Kazı yapılan bölge Nafpaktos'un en eski mezarlığıdır. Şehir Roma için olduğu kadar Bizans ve Osmanlı içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu nedenle Osmanlı dönemi mezarlarına rastlamak da mümkündür. Bölge X.-XII. yüzyıllarda önemli bir cam üretim bölgesi olan Korint'e çok da uzak bir yerde değildir. Denizden rahatça ulaşılabilecek bir konumu vardır ve Nafpaktos[127] önemli bir liman kentidir. Elimizdeki benzer örneklerin tamamı X.-XIV. yüzyıllar arasında tarihlenmektedir. Nafpaktos'daki buluntunun dışında erken bir döneme tarihlenebileceğine ihtimal verilen bir tek örnek bile yoktur. Makalede, Tabakanın hangi buluntuya göre tarihlendirildiği de belli değildir. Bölgedeki mezar tekrar, tekrar kullanılmış, ya da tarihlendirme yaparken yanlışlık yapılmış da olabilir. Haluk Perk müzesindeki kuş bezemeli tek oluklu bilezik diğerlerine göre oldukça farklı bir üsluplaştırma örneği sergilemesine rağmen X.-XIII. yüzyıllar arasında tarihlenmektedir[128]. Djadovo'da bulunan bir başka kuş bezemeli cam bilezik örneği ise X.-XII. yüzyıllar arasında tarihlenir[129]. Yine Bulgaristan menşeli olduğu bilinen kuş desenli örnekler ise IX.-XII. yüzyıllar arasına tarihlenir[130]. Makedonya'da bulunan Makedonya:1 numaralı kuş motifli örnekte gerek kuş motifi gerekse kuş motifinin yanındaki zikzak motifi İznik'te bulunan Metropolitan örneğine oldukça benzerdir[131]. Bu benzerliği Selanik müzesinde bulunan Selanik:1 numaralı parçada da görürüz Selanik müzesinde bulunan parça X. yüzyıla tarihlenmektedir.[132]. Selanik, Metropolitan, Makedonya ve Nafpaktos örnekleri

---

[125]Kayıtlara göre bilezik Amsterdam'da satın alınmıştır. URL: http://metmuseum.org/art/collection/search/468722?img=4 Metropolitan kayıtlarına göre bilezik 1967'de Amsterdam'da satın alınmıştır. Metropolitan müzesi internet sitesinde bileziğin menşei kısmında başka bir şey belirtilmemekle birlikte David Whitehouse, Lisa Pilosi ve Mark T Wypyski. Byzantine Silver Stain. Journal of Glass Studies. Vol.: 42, s.93, makalesinde bileziğin müze kayıtlarında İznik'te bulunduğu belirtilmiştir.

[126] Bakırtzı (2002). **a.g.k.**, s. 583.; Δ. Κωνσταντιοσ(1981). Ανασκαφικεσ Εργασιεσ, Νομοσ Αιτωλοακαρνανιασ. ΑΔ, s.293.,

[127] Kasabanın limanı korunaklı ve sakindir, adı gemi tamir edilen ya da yenilenen yer anlamına gelmektedir.

[128] Köroğlu, (2011). **a.g.k.**, s.

[129] Borisov, (2001). **a.g.k.**, s. 192.

[130] Anastasios Antonaras, (2006). Gyalina Mesovyzantina Vrachiolia Symvoli se Themata Diadosis, Paragogis, Typolopas kai Chrisis. Athena, s. 429.

[131] Antonaras, (2006). **a.g.k.**, s. 430.

[132] A. Antonaras, (2014). The Production and Uses of Glass in Byzantine Thessaloniki. (Ed.: Chris Entwistle, Liz James), The Production and Uses of Glass in Byzantine Thessaloniki, s. 194. 189-198.

aynı dönemin ve aynı modanın ürünü olmalılar. Ayrıca bu bileziklerin tümü mavi renkli, bezemeleri de sarıdır.

Djadovo:3 ve Bulgaristan 2, 3 ve 4 numaralı bileziklerin üzerindeki kuş motifleri ACBK, Amorium, Yumuktepe, Naupaktos, Makedonya ve Korint örneklerinden daha farklı anlatım şekli ile tasvir edildikleri açıkça görülür. Bunu bir üslup farklılaşması ve yerel üretimlerin varlığına kanıt olarak da kabul edebiliriz. Yani Bulgaristan örneklerini Balkan üslubu, diğerlerini ise Anadolu üslubu olarak adlandırabiliriz. Metropolitan ve Perk müzesindeki örneklerin ise buluntu yerleri belli değildir. Metropolitan örneği Anadolu üslubuna benzerdir. Perk müzesindeki örnek ise Balkan üslubuna daha yakındır. Çünkü kuş motifinin gagası Bulgaristan:2 örneğindeki kuşun gagası ile benzerdir. Bulgaristan:6 örneğindeki kuşların ağızlarındaki dal parçası olması muhtemel bezemelerin de benzerlerini yine Perk:1 örneğinde görmekteyiz. Bulgaristan meşeli kuş motifli bilezikler ile Amorium'da bulunan kuş motifli bilezikler arasındaki yakınlığa M. Gill dikkat çekmiştir[133]. Ayrıca bir başka makalesinde ACBK:126 numaralı parça üzerindeki dalga ve noktalar ile oluşturulmuş bezemeler ile, bu parçaya çok benzer bir başka parçanın aynı ustanın elinden çıkmış olabileceğini dile getirir[134].

Makedonya Morodvis'teki örnek ise oldukça yoğun bezemeye sahiptir. Eşkenar dörtgen, çember, haç ve kuş motifleri açıkça görülmektedir. Gevale Kalesi kazılarında ele geçen bir cam bileziğin üzerindeki kuş motifi de Amorium örnekleri ile benzerlik gösterir[135].

ACBK:853 numaralı parçada birbirinden farkı motifler seçilebilmektedir. Bunlardan ilki geometrik bir bezemenin kalıntıları olabileceği gibi üsluplaştırılmış bir kuş motifi olması da mümkündür. Altında bulunan şekilde ise bir keçinin ya da benzer bir hayvanın tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Üçüncü şeklin ise diğerlerine göre çok daha belirsizdir. Belki bir balık belki de bir kuş motifinin kalıntıları olması mümkündür. ACBK'da görülen bir diğer hayvan bezemesi ise keçidir. ACBK: 853'te görülen bu keçi motifinin bir benzerini Haluk Perk müzesinde bulunan 5 numaralı örnekte görürüz. Ayrıca Gevale Kale kazılarında bulunan bir parça üzerinde tavşan bezemesi görmekteyiz[136]. Gevale'de bulunan örnek de XII.-XIII. yüzyıla tarihlenmektedir.

---

[133] Lightfoot – E. A. Ivısıon (1996). Amorium Excavations 1995: The Eighth Preliminary Report. Vol.: 46, Anatolian Studies, s.107

[134] Lightfoot – E.A. Ivision (2001). **a.g.k.** s.

[135] Ahmet Yavuzyılmaz. Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015). XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 2-5 Kasım, 2016. Gevale Kalesi günümüzde Konya Selçuklu ilçesi Saray Mahallesinde bulunur.

[136] Yavuzyılmaz, **a.g.k.**,

Ördeğe benzeyen Amorium 937 numaralı örnek ise Tokat müzesinde sergilenen örneğe benzemektedir. Tokat müzesinde sergilenen örneği her ne kadar Roma dönemi olarak tarihlense de Amorium örneklerinin genel olarak Orta Bizans dönemine tarihlenmesi, farklı kazılarda ele geçen diğer kuş desenli cam bilezik örneklerinin de Orta Bizans dönemine tarihlenmesi ve Roma dönemine ait benzer örneklerin bulunamaması nedeniyle Tokat müzesinde sergilenen örneğin de Orta Bizans dönemine ait olduğu söyleyebiliriz.

ACBK: 126

ACBK: 746

ACBK: 821

ACBK: 853

ACBK: 937

Yumuktepe: 1

Yumuktep: 5

Kemerhisar: 24

Yumuktepe: 6

Amorium: 745

Amorium: 744

Amorium: 746

Bulgaristan:

Bulgaristan5

Korint: 2148

Yumuktepe

Yumuktepe

Selanik:1

1 4 :7

Gevale:8 Gevale:9 Tokat:3

Nafpaktos:1	Perk:1	Metropolitan:1	Makedonya:1

Yumuktepe:8

Djadovo:3

Bulgaristan:2

Bulgaristan:3

Bulgaristan:4

Bulgaristan:6

Morodvis:1

Şekil 4.8. *Hayvan bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.8 Eşkenar Dörtgen

ACBK: 820 numaralı parça üzerinde bir çok motifi barındırmaktadır. Hem iç içe geçmiş daireler hem geometrik motifler hem de eşkenar dörtgen deseni vardır. ACBK: 1017 katalog numaralı parçanın üzerindeki bezeme kalıntısının bir eşkenar dörtgen deseni olması mümkündür. Eşkenar dörtgen deseni genel olarak iç içe çizilmiş eşkenar dörtgen motiflerinden oluşur. Aradaki boşluk ise nokta bezemelerle doldurulur. Asıl şekil olan eşkenar dörtgen farklı bezemeler ile yan yana bulunmaktadır. Bulgaristan:1, 15 ve 16 numaralı bilezik bezemelerinde de çok açık görülmektedir.

Eşkenar dörtgen desenli bilezikler arasında üzerinde en çok bezemeyi barındıran örnek, ACBK: 820 katalog numaralı parçadır. Eşkenar dörtgen motifinin yanında iç içe geçmiş halkalar ve geometrik şekiller ile ACBK'da başka bir örneği yoktur. Gevale Kalesi'nde bulunan Gevale:5 numaralı örnek[137] ile diğer örneklere göre daha fazla benzerlik gösterir. Hem iç içe eşkenar dörtgen desenlerinin içindeki noktalar hem de eşkenar dörtgen şeklinin dışındaki geometrik şekil kalıntısı bakımından diğer örneklere göre daha fazla benzerlik barındırırlar. Bulgaristan örnekleri ise çok daha sadedirler. Fakat hepsindeki ortak

[137] Yavuzyılmaz, **a.g.k.**,

özellik bir eşkenar dörtgen şeklidir. Çoğunluğunda ise nokta bezeme eşkenar dörtgen ile birlikte görülür. Eğer parçaları kendi içlerinde gruplamaya çalışırsak Anadolu kökenli parçalar ile Balkan kökenli parçalar kendi içlerinden birbirlerine daha çok benzerler.

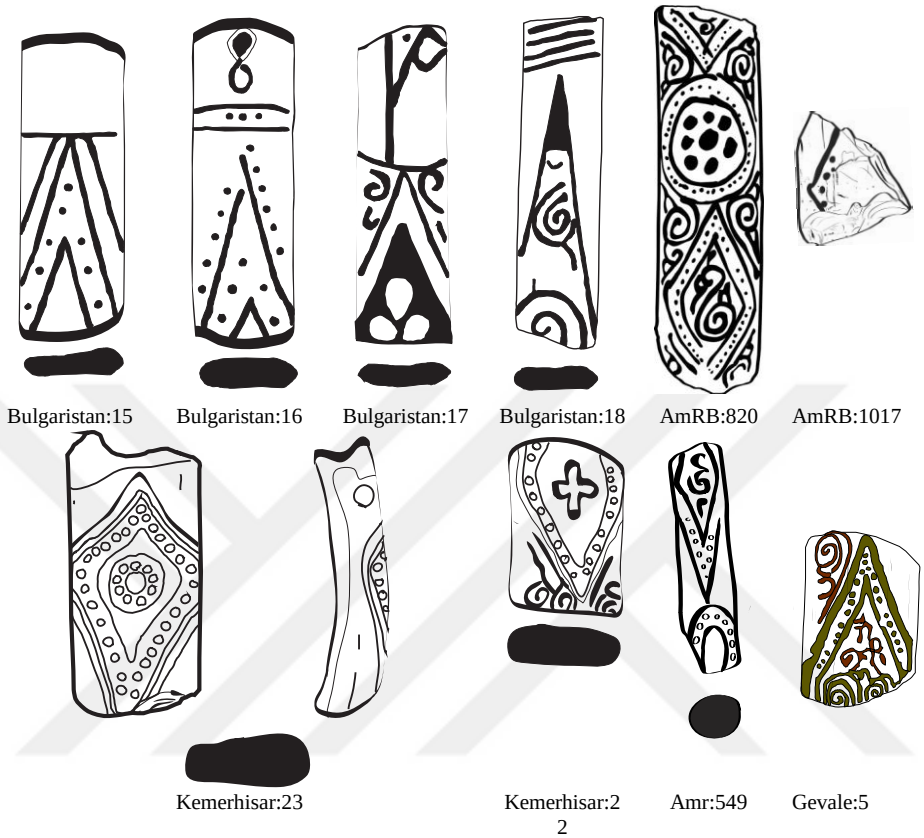

Şekil 4.9. *Eşkenar dörtgen bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.9 Halka

Bazı bilezikler üzerinde halka ya da halkaya benzer motifler görülmektedirler. Fakat "halka" ile kastedilen belli bir şeklin ya da motifin tamamlayıcısı ya da ana motif konumunda olanlar ve yarım daire benzeri ve bazen de yamuk ve tam bir halkayı oluşturmayacak şekilde uçları birleşmemiş şekillerdir. ACBK:1336 numaralı bileziğin halka bezeme başlığı altında değerlendirilmesinin nedeni çok benzer ama daha büyük bir parça bileziğin daha önceki kazılarda bulunması (Amorium:685) ve devam eden halkaların rahatlıkla görülmesidir. Amorium: 675'de yine benzer bir örnektir. Sagalassos[138] kazılarında bulunan halka motifli bir bilezik 10-13. yüzyıllar arasında tarihlendirilmektedir. ACBK: 229'a çok benzer bir bilezik

[138] Veerle Lauwers vd. (2010). Middle Byzantine (10-13. Century a.d.) Glass Bracelets at Sagalassos. (sw Turkey), s. 148.

Kilise Tepe[139] ve Nufaru[140] kazılarında bulunmuştur. Kilise Tepe örneği X.-XIV. yüzyıllar Nufaru (Nufaru:1983/3) örneği kimyasal analizler sonucu ise X.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Özellikle kare kesitli bilezikler üzerinde halka motifi görülür. Halkaya benzeyen şekiller bazen tam bazen de tam bir çember oluşturmayacak şekilde uçları birbirinden ayrı durabilmektedir. Küçük halkalar ile süslenmiş ACBK:1355 numaralı kare kesitli örnek dışında katalogdaki örneklerin tamamında süsleme tek tiptir. 2160 ve 2161 numaralı parçalar Amorium katalog 1346, 1350, 1351, 1353, 1354, 1361, 1362, 1365, 1367, 1370 numaralı parçalara oldukça benzerdir. Korint örneğinde, bileziklerin iç tarafında bezeme bulunmazken 1353 numaralı kare kesitli parçanın 4 tarafının da aynı bezeme ile süslendiğini söyleyebiliriz. Çünkü parçanın sadece iç kısmında açıkça bezeme görülmekte fakat diğer yüzlerinde bezeme yoktur. Fakat bunun asıl nedeni aşırı aşınmadır.

Kureyşler Barajı kurtarma kazısında bulunan Kureyşler:1 numaralı parça Amorium örneklerine oldukça benzemektedir. 4 tarafı da bezemeli ve kareye yakın kesiti olan parça X. yüzyıl ile XII. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir[141]. Davidson'a göre parçalar Bizans ya da daha sonraki bir döneme tarihlenirler[142]. Davidson'un daha sonraki bir dönem demek ile neyi kastettiğini açıklamamıştır. Amorium kazılarında daha önceki sezonlarda da dairesel motifli bilezikleri bulunmuştur. Bu bilezik parçaları: 512, 513, 678, 683, numaralı bilezik parçalarıdır[143]. Halka bezemeli parçalar dikkate alındığında genel olarak X. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arasına tarihlendirildiklerini görürüz. Bu tarih aralığı ACBK parçaları için önerilen tarihlendirme ile uyumludur.

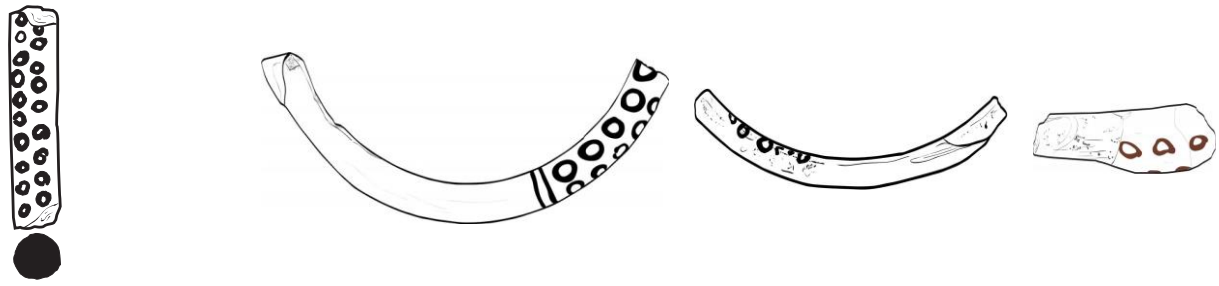

Kemerhisar:19 ACBK: 229 ACBK:541 ACBK:650

[139] Dominique Collon (2007). Glass",Excavations at Kilise Tepe 1994-98. C.I, BIAA No:30, s. 508.
[140] R Bugoi vd., (2013), **a.g.k.**, s. 2883.
[141] H. Bilgiç, (2015), **a.g.k.**, s. 675
[142] G.R. Davidson, (1952), **a.g.k.**, s. 256.
[143] Gill, (2002), **a.g.k.**, s. 109., 232.

ACBK: 868

ACBK: 1355

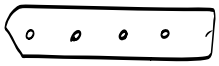

Amorium:675

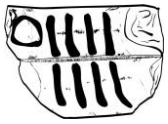

ACBK:1336

Sagalassos:1

ACBK: 1362

ACBK:1354

Kureyşler: 1

Şekil 4.10. *Halka bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.10 Zikzak

Zikzaklar genellikle sert hatlara sahip değildir. Tek başlarına bir motif olmaktan ziyade farklı motiflerle beraber ya da boşlukları doldurmak amacıyla işlenmiş olmalılar. ACBK'da birbirinden farklı birçok zikzak örneğine rastlanmıştır. Nufaru: 1981/58 örneği de zikzak bezeme açıkça görülmektedir. Yapılan kimyasal analizler neticesinde Nufaru 19891/58 numaralı parça X.-XIII. yüzyıllar arasında tarihlendirilmiştir. Bergama'daki kazılarda bulunan 71TR numaralı parça da benzer bezeme özellikleri ile bu grupta yer almaktadır. Bu parça da X.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir[144]. Djadovo kazılarında benzer bir örnek de yine X.-XII. yüzyıllar arasında tarihlendirilmektedir[145]. Orizari'de bulunan ve hem G harfine benzer hem de zik zak desenleri barındıran tam bilezik örneği de IX.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Veza'da bulunan örnek de IX.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlenir[146]. ACBK: 126 numaralı parça ile Gevale:8[147] numaralı parçalarda kuş ve tavşan motifleri rahatlıkla seçildiği gibi zig zag bezemeleri arasındaki benzerlik de açıkça görülmektedir. Oldukça tahrip olmasına rağmen Kureyş:3 numaralı parça üzerindeki zikzak motif rahat bir şekilde görülmektedir. Kurtarma kazısında ele geçen bu parça da X. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında tarihlendirilmektedir[148].

---

[144] H. Schwarzer, (2009). **a.g.k.**, s. 97.
[145] Borisov, (1980), **a.g.k.**, s. Tablo:6.
[146] Ristovska, **a.g.k.**, s. 212.
[147] Yavuzcan, **a.g.k.**,
[148] H. Bilgiç, (2015), **a.g.k.**, s. 675.

ACBK'de bulunan ve benzer örneklerin tümü en erken IX. yüzyıla en geç XIII. yüzyıla tarihlendirilmektedirler.

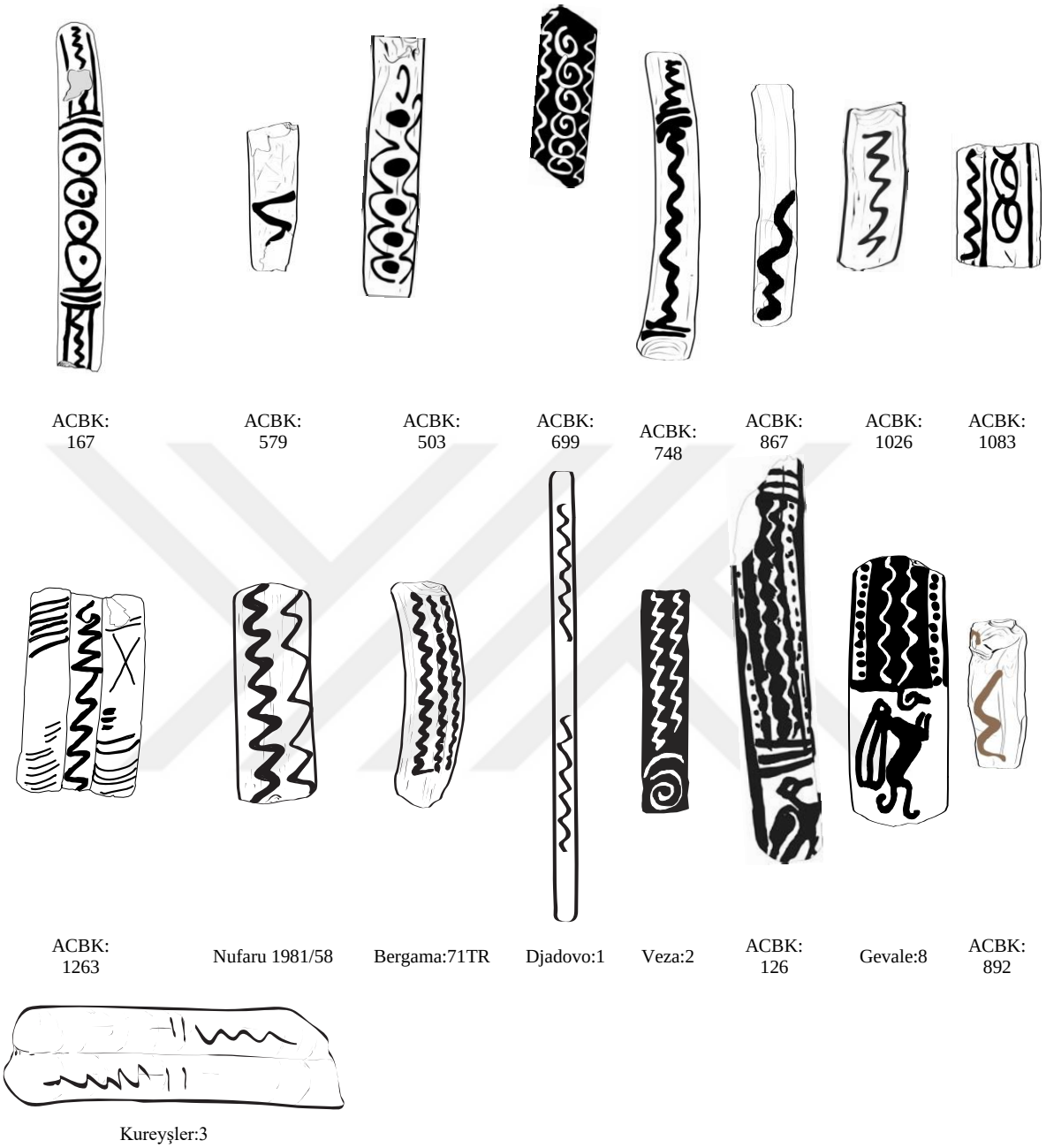

Şekil 4.11.: Zikzak bezemeli bilezikler

4.3.2.1.11 Dörtgen Şerit

Dörtgen şeklindeki şeritler tek başlarına bir bezeme olarak bilezikler üzerinde görüldükleri gibi boşlukları doldurmak amacıyla da kullanıldıkları görülmektedir. ACBK:746'da kuş bezemelerinin aralarını doldurmaktadır. ACBK: 977, 980, 991,1057, 1309 numaralı parçalar ile 856 ve 884 ile oldukça benzerdir. Yumuktepe kazılarında da ACBK

örneklerine benzer bezemelere sahip bilezikler bulunmuştur[149]. Nufaru kazılarında da dörtgen şeritli bilezik bulunmuştur. Nufaru:1982/2 numaralı bilezik diğerlerine göre daha özenli bir işlemeye sahiptir. Fakat ortasındaki eşkenar dörtgen şerit ACBK:198 ile oldukça benzerlik gösterir. Nufaru örneği üzerinde yapılan kimyasal analiz sonucu bilezik X.-XIII. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir[150]. Bulgaristan örneklerindeki şeritler de Amorium Cam Bilezik Kataloğu: 856 ve 884 örneklerine çok benzerler[151]. Bulgaristan:13 örneğinin kenarlarındaki kemer bezemeler Amorium örneklerinde görülmez. Ama Aigai'de[152] bulunan bir örnek Bulgaristan:13'e kemer bezeme ile benzerlik gösterir. Ayrıca ACBK:864 numaralı parça ile de benzerlik gösterir. Arkeolojik kanıtlardan Aigai'nin XII.-XIII. yüzyıllarda küçük bir Bizans kalesi olarak iskân edildiğini öğrenmekteyiz[153].

Kemerhisar:18 numaralı parça da dörtgen şerit motifi ile Amorium örneklerine oldukça benzerdir. Şeritin yanındaki dikine çizgilerin ise benzerine rastlanmamıştır[154]. Gevale kalesinde yapılan kazılarda ele geçen cam bileziklerden Gevale:1 numaralı parça ACBK: 844 ve 856 örnekleri ile benzerdir. Gevale:2 numaralı parça ise daha işlemeli ve iki farklı renkten oluşmaktadır[155]. Bizans ve Hıristiyanlık Müzesinde bulunan parça da dörtgen şerit bezemeleri ve bezemelerin kenarındaki geometrik şerit ile Bulgaristan:13 ve Aigai:1 parçalarına benzerlik göstermektedir.

Tokat müzesinde bulunan parçalardan biri ise özellikle Amorium 883 numaralı parça ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Komana'da Orta Bizans döneminde XI. yüzyıldan önce kent etrafında yoğun köy yerleşimleri olduğu, ticaret yollarının gelişkin ve eklesiastik idarenin gelişmiş olduğu bilinmektedir. Kent refahı oldukça yüksektir. 1101'de Danişmedliler tarafından ele geçirilmiştir[156]. Bilezik parçasını genel olarak Amorium örneği ile benzerliklerinden yola çıkarak IX ile XI. yüzyıllar arasına tarihlemek mümkündür. iki bileziğin üzerindeki dörtgen şerit ve özellikle şeritlerin iki yanındaki geometrik motifler neredeyse tıpa tıp benzerlik göstermektedir. Bu örnekler de bileziklerin belli bölgelerde üretilip, boyanıp çubuklar halinde İmparatorluğun ticaret ağı ile yayıldıklarının bir kanıtıdır.

---

[149] Köroğlu, (2002), **a.g.k.**, s. 366.
[150] R. Bugoi vd., (2013), **a.g.k.**, s. 2883.
[151] Antonaras, (2006), **a.g.k.**, s. 429.
[152] Lale Doğer – M. Eda Armağan. Aigai (Aiolis) Kazısı 2004-2014 Yıllar Bizans Dönemi Buluntuları. XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 2-5 Kasım 2016, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ss. (Belirtilmemiş)
[153] Ersin Doğer vd. (2012). Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıları, Ege Üniversitesi. İzmir, s. 187.
[154] Zanon, (2013), **a.g.k.**, s.189.
[155] Yavuzcan, **a.g.k.**, s.
[156] Burcu Erciyas (2013). Komana /SisiyyeDe Bir Ortaçağ İşliği: Bizans'dan Danişmendliler'e Tokat'ın Değişen Çehresi. Sümer Atasoy'a Armağan, Hel Yayınlar, s.134.

Bileziklerin cam çubukların halinde üretilip satıldığına bir diğer kanıt da Tokat: 1 numaralı parçanın birleşim yerindeki şekillerin üst üste bindiğinin açıkça görülmesidir.

ACBK: 198

ACBK: 856

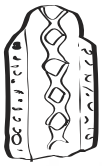

ACBK: 884

Yumuktepe: 26

Yumuktepe: 45

Nufaru:1989/ 2

ACBK: 864

ACBK: 883

ACBK: 746

ACBK: 977

ACBK: 980

ACBK: 991

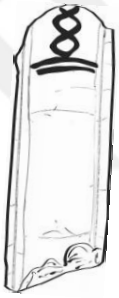

ACBK: 1057

ACBK: 1309

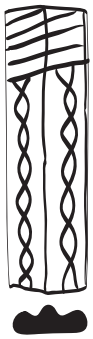

Bulgaristan: 13

Bulgaristan:14

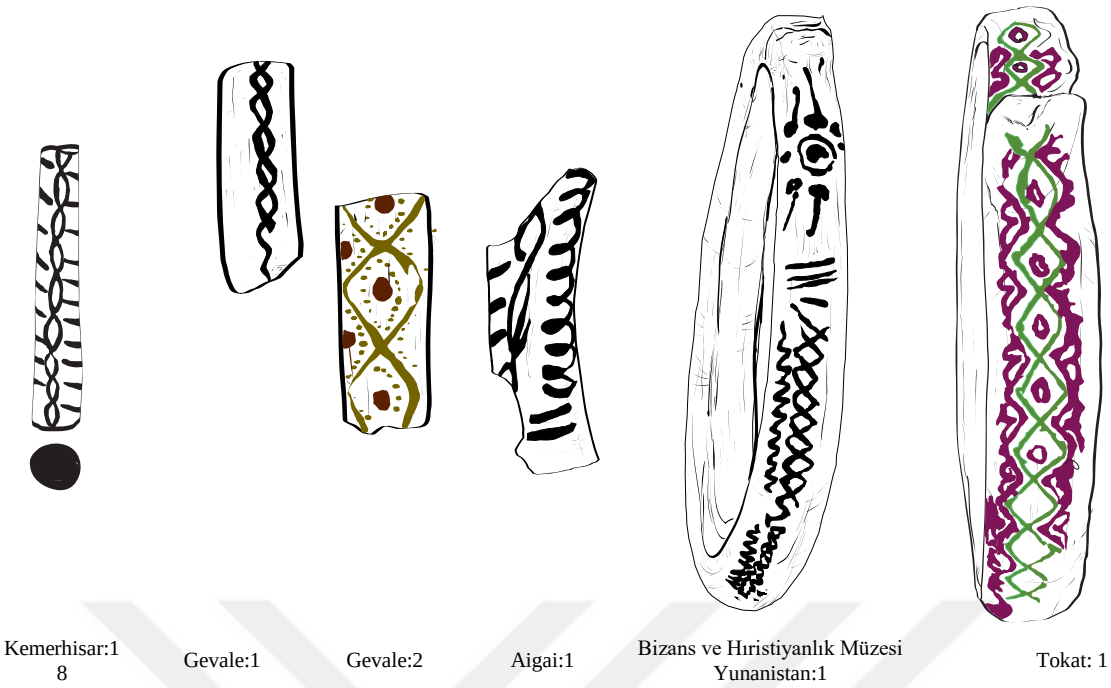

Şekil 4.12. *Dörtgen şerit bezemeli bilezikler*

4.3.2.1.12 Bitkisel Motifler

ACBK:277, 286, 321, 936 (Haç Desenliler kısmında) Nufaru:1983/6 benzer, Nufaru:1989/16[157] parça oldukça kırık olmasına rağmen ACBK:1089 numaralı parça gibi üzerinde bir çiçek motifli olması muhtemeldir. Tuna ili Karadeniz kıyısında bulunan ve Bizans döneminde (X.-XIII. yy) Paristrion adıyla önemli bir yerleşim yeri olan günümüzdeki ismiyle İsaccea'da yapılan kazılarda ele geçen[158] parçadaki (Isaccea:1) süslemelerin üslubu Amorium buluntularına benzemektedir. Rusya'da Volga nehri kıyısındaki Veza'da[159] bulunan bitki motifli parça İsaccea:1, ACBK: 277, 1287 katalog numaralı parçalar ile benzerlikleri kolayca fark edilir. Parça IX.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Gevale:6 numaralı[160] parça ise geometrik bezeme kalıntıları ACBK:1287 ile benzer olduğunu söyleyebiliriz.

ACBK:1343 numaralı parça hem kesit özellikleri hem de bezemeleri ile diğer parçalara göre farklılık gösterir. Olukların ve aralarındaki boşluğun düzenli oluşundan bileziğin daha özenli ve kaliteli bir üretim olduğunu söyleyebiliriz. Bilezik üzerindeki bezeme

---

[157] R. Bugoi vd., (2013), **a.g.k.**, s. 2883.
[158] Ilk araştırmalar 1953'te başlamıştır. 1995'te başlayan düzenli kazılar ile kentin Bizans döneminde Aşağı Tuna bölgesinde 1o. yüzyıldan 13. Yüzyıla kadar önemli rol oynadığını göstermiştir. R.Bugoi, (2015). PIXE-PIGE Analyses of Byzantine Glass Bracelets (10.-13. Centuries AD) from Isaccea. Romania, s. 1022.
[159] Ristovska, **a.g.k.**,s. 212.
[160] Yavuzyılmaz, **a.g.k.**,

Haluk Perk Müzesinde bulunan Perk:5 numaralı parçaya oldukça benzerdir. Üzerindeki motifler üsluplaştırılmış bitki motifleri ya da Arapçaya benzetilmeye çalışılmış bezemeler de olabilir.

Şekil 4.13 Bitkisel Motifli Bilezikler

4.3.2.1.13. Yay: Bileziklerin üzerindeki şekil gerdirilmiş bir yaya benzediği için bezemeye bu ad verilmiştir. Bezemeye baktığımızda çok hızlı bir şekilde yapıldığı dairesel hareketlerin düzensizliğinden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Çubuk halinde oluşturulan camın hızlı bir şekilde sıcak camın üzerine işlendiğini varsayabiliriz. Özellikle ACBK:751 katalog numaralı parçadan bezemelerin bilezik yapılmadan önce işlendiğini söyleyebiliriz. Bu durum bir çok bezemeli bilezik için geçerlidir. Çünkü bileziklerin birleşme yerlerinde üst üste geçmiş camların arasında bezeme örneklerine rastlamaktayız.

Bu gurup içinde özellikle ACBK:563, 744, 751, 863, 889, kendi içinde bir grup oluşturacak kadar karakteristik özelliklere sahiptirler. Yeşil renkli bu bilezikler ortalarından geçen kırmızı bir cam ipliği vardır. Cam ipliğinin her iki tarafında da sarı renkli yay bezemeler bulunur. Korinth kazılarında da aynı özelliklere sahip bir bilezik parçası (No:2152) bulunmuştur. Davidson Korint kazılarında çıkan bu parçayı 11-12. yüzyıl aralığına

tarihlemektedir[161]. Özellikle Kuzey doğu agorasında yapılan kazılardan elde edilen bilgilere göre Korint'te cam bilezik imal edildiğini biliyoruz. Özellikle nümizmatik buluntulardan yola çıkılarak bölge 10-12. yüzyıl aralığına tarihlenmektedir[162].

Gevale:10[163] numaralı parça ise yay bezemesi ile ACBK'da oldukça benzer fakat Amorium Cam Bilezik Kataloğu örneklerinde bulunan cam iplik bezemesi Gevale örneğinde bulunmaz ve ayrıca Gevale örneği diğerlerinden farklı olarak tek oluklu bir kesite sahiptir. 814 numaralı parça üzerinde ise tek bir yay motifi görülür. ACBK'da başka bir örneği yoktur.

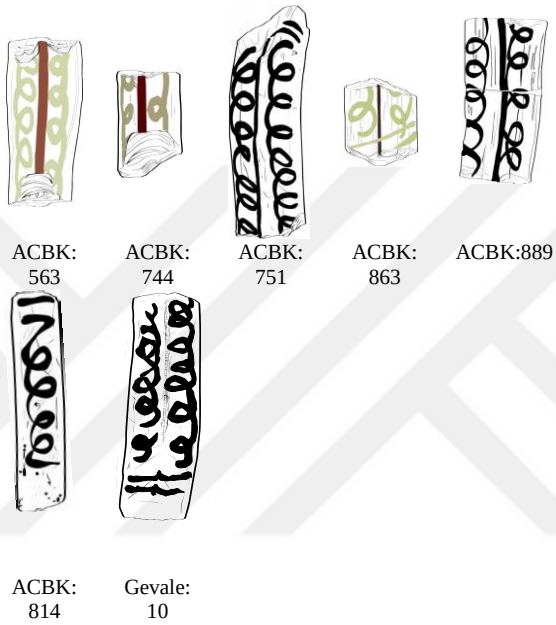

Şekil 4.14. Yay bezemeli bilezikler

4.3.2.2 *Burgulu bilezikler*

4.3.2.2.1 Sık ve seyrek burgulu tek renkli bilezikler

ACBK'da birbirinden farklı 118 parça burgulu bilezik vardır. Bunların 108 tanesi yuvarlak 10 tanesi de kare kesitlidir. Kare kesitli burgulu bileziklerin bir tanesi hariç tümünün rengi mavidir. Biri ise su yeşilidir. Hiçbir kare kesitli burgulu bilezik cam ipliği ya da boya bezemeli değildir. Daire kesitliler arasında da boya bezemeli bilezik görülmez fakat cam ipliği bezeme görülmektedir. Bu bilezikler burgularının görünüşüne göre ACBK da iki ayrı grup

[161] G.R. Davidson, (1952), a.g.e., s. 264, ş.2152.
[162] Natalia Ristovska, "*Distribution Patterns of Middle Byzantine Painted Glass*", **Byzantine Trade 4.-12. Centuries**, (Ed. Marlie Mundell Mango), Society for the Promotion of Byzantine Studies Publication 14., s. 204.
[163] Yavuzcan, "*a.g.m.*",

içinde değerlendirilmişlerdir: sık ve seyrek burgulu bilezikler. Bu ayrım hemen ilk bakışta dikkati çekmektedir. Hem sık hem de seyrek burgulu cam bilezikler neredeyse cam bilezik buluntusu veren her yerde karşımıza çıkmaktadırlar. Burgularının şekline göre herhangi bir tarihlendirme yapmak mümkün görünmemektedir. 37 bilezik ise cam ipliği bezemelidir. Sık burgulu bileziklerin hiçbiri cam ipliği bezemesine sahip değildir. Bu bilezikler içinde ustaca yapılmış mavi renkli sık burgulu bilezikler dikkat çekicidir. ACBK numaraları: 4, 5, 11, 16, 20, 21, 31, 102'dir. Yumuktepe: 48, 49, 50, 57, 58, 59 numaralı parçalar ile benzerlik gösterirler[164]. Harput İç Kale[165] ve Kilis Oylum[166], kazılarında da Orta Bizans dönemine tarihlenen ACBK parçalarına benzer örnekler ele geçmiştir. Kemerhisar kazılarında ele geçen sık ve seyrek burgulu benzer örnekler XI.-XII. yüzyıl aralığına tarihlenirler[167]. Dara[168] ve Kars Ani[169] kazılarında ele geçen ve XII. ve XIII. yüzyıllara tarihlenen örnekler ACBK örnekleri ile benzerdir. Novgorad kazılarıdan bulunan Novgorad:2 numaralı benzer parça da yapılan kimyasal analizler sonucu XIII. yüzyıla tarihlenmektedir. Bileziğin üretim yeri olarak da Bizans ve Orta Doğu gösterilmektedir[170]. Kinet Höyük'te bulunan ve yapılan kimyasal analizler sonucu X.-XII. yüzyıllar arasında tarihlenen bir parça ise diğer ACBK ve Novgorad kazılarında ele geçen bileziklerle oldukça benzerdir. Bu benzerliğin yanında bilezik hamurunun barındırdığı yüksek orandaki bor mineralinden yola çıkılarak bileziğin Batı Anadolu ve özellikle Bizans üretimi olabileceği savunulmaktadır[171]. Ayrıca Bulgaristan Djadovo (Dedeköy)[172]'daki kazılarda 808 adet cam bilezik parçası bulunmuş, bunlardan 4'ü üzerinde yapılan kimyasal analiz sonucunda bileziklerin ikisinde yüksek bor tespit edilmiştir. Hem üslup olarak hem de içerik olarak bu bilezikler yine bir Bizans yerleşimi olan Kinet Höyükteki bileziklere benzetilmektedir[173]. Djadovo'yu içine alan Kuzeydoğu Trakya bölgesi

---

164 Köroğlu, (2002). **a.g.k.**,s. 368.

165 Taştemür, (2017). **a.g.k.**, s. 74. Harput MÖ. 8. yüzyıldan itibaren Geç Osmanlı dönemine kadar aralıksız yerleşim görmüştür. Harput İç Kalesi ve Harput Osmanlı Mahalle kazılarında bir çok cam bilezik parçası bulunmuştur. Harput Osmanlı Mahalle kazılarında bulunan bileziklerin bir kısmı Osmanlı Dönemi Avrupa yapımı diğer kısmı ise Osmanlı dönemi Osmanlı üretimi olarak tanımlanmıştır. Yayınlanmış bilezikler içinde Amorium Cam Bilezik Kataloğundaki parçalara benzer bilezik bulunmaktadır. İsmail Aytaç (2017). Harput İç Kalesi Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları. C III, 38. KST, s. 565. ; Necla Arslan Sevin – Veli Sevin – Haydar Kalsen, (2011). Harput Osmanlı Mahalle Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları. C I, 32. KST, s. 243.

166 Engin Özgen vd. (2018), **a.g.k.**, C III, 29. KST, s.417.

167 Zanon, (2013). **a.g.k.**, ss.187.

168 Gül Geyik Karpuz. (2017) **a.g.k.**, s. 150.

169 Y. Çoruhlu-J Özlem Oktay. **a.g.k.**, s. 157.

170 O.M. Oleynikov, (2015). **a.g.k.**, s. 207.

171 Swan, (2016). **a.g.k.**, s. 13.

172 Günümüzde Bulgaristan'da Nova Zagora kentinin çevresinde bulunan bir Ortaçağ yerleşim yeridir. Djadovo (Dedeköy) höyüğü 600'lerde terk edilmiş surlarla çevrili bir kentin kalıntıları vardır. Surun üst kısmında ise yaklaşık 30 hanelik bir köyün kalıntılarına rastlanır. Bu köy XI ve XII yüzyıllarda iskan edilmiş ama 1190 yılındaki Haçlı Seferi'nde yıkılmıştır. Michael Kiel, Yenice-i Zağra, İslam Ansiklopedisi, C.43, s. 449.

173 Carolyn Swan (2017). High-Boron and High-Alumina Middle Byzantine (10th–12th Century) Glass Bracelets: A Western Anatolian Glass Industry, s.20.

XI.-XII. yüzyıllarda hem Hıristiyanlaşmış hem de Bizans İmparatorluğunun bir parçası haline gelmişlerdir. Başkent Konstantinapolis'e yakın bir coğrafyada bulundukları için dönenim başkent modasından etkilenmeleri de normaldir[174].

Kubadabad kazılarında ele geçen yeşil renkli burgulu bilezik (Kubadabad 8) XIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bizans mı yoksa Selçuklu üretimi mi olduğu konusunda açık bir bilgi yoktur. Fakat ACBK da benzer örnekleri mevcuttur[175]. Demre'de ele geçen ACBK benzeri sık burgulu bilezikler VII.-XI. yüzyıl aralığına tarihlenirler. İznik Roma tiyatrosu kazısında bir çok cam bilezik parçası bulunmuştur. Bulunan bileziklerdeki hakim renk kobalt mavisidir. Bir kısmız burgulu olan bileziklerin çapları ise 3,5 ile 6,5 arasıdadır ve Orta Bizans dönemine tarihlenirler.

Balıkesir, Burhaniye'nin Ören (Adramytteion) Mahallesi'nde yapılan kazılarda bol miktarda cam bilezik bulunmuştur. Bilezikler koyu mavi, siyah, kırmızı, sarı, kahverengi opak renklere sahiplerdir. Çapları 5-8 cm, kesit çapları ise 0,6 ile 1,4 cm arasında değişmektedir. Yivler ve cam ipi sarma burgular bulunan buluntular Orta ve Geç Bizans dönemine tarihlendirilmişlerdir[176].

Edirne:1

Kubadabad 8

ACBK:31

Kinet Höyük:1

Novgorad:2

ACBK: 11

Harput: 9

Oylum: 3

Demre 2

[174] Boris Borisov (2001). Features of Mediaeval Culture during the 11-12. Centuries on Northeast Thrace. Maritsa-Iztok Archaeological Research Vol.:5, Radnevo, s. 175.
[175] Zekiye Uysal (2010). **a.g.k.**, Sanat Tarihi Dergisi, Sayı XIX/2, s. 43.
[176] Tülin Çoruhlu (2007). Ören (Adramytteion Antik Kenti) 2005 Yılı Kazı Çalışması. C I, 28. KST, s. 491.; Tülin Çoruhlu (2006). 2004 Yılı Ören (Adramytteion Antik Kenti) Kazı Çalışmaları. C I, 27. KST, s. 234; Engin Beksaç, (2004). Adramytteion/Ören 2002 Yılı Kazısı. C II, 25. KST, s.333.

Mardin 20

Mardin 5

Görsel 4.1: Sık burgulu tek renkli bilezikler

Seyrek burgulu bileziklerin iki tanesi (ACBK: 76, 87) içten cam ipliği bezemelidir. ACBK:76 katalog numaralı örnekte, şeffaf cam ortasından sarı cam ipliği geçmekte, ACBK: 87 katalog numaralı parçada ise yine şeffaf cam ortasından mavi renkli cam ipliği geçmektedir. Bir bilezikte ise (ACBK:35) cam ipliği bileziğin kendi rengi ile aynıdır. Nif Dağı kazılarında ele geçirilen Nif 1 numaralı bilezik Orta Bizans dönemine tarihlenir. Pedesa Kenti kazılarında ele geçen Pedesa 2 numaralı bilezik ise XII. ve XIV. yüzyıllar arasında tarihlendirilmiştir. Demre de ele geçen Demre 1 numaralı bilezik parçası ise VII.-XI. yüzyıllar arasında tarihlendirilir. Kemerhisar kazılarında da XI.-XII. yüzyıla tarihlenen seyrek burgulu bilezikler ele geçmiştir[177].

Nif:1

Pedesa 2

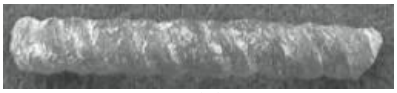

Divriği 3

Demre 1

Görsel 4.2: Seyrek burgulu tek renkli bilezikler

4.3.2.2.2 Cam ipliği bezemeli bilezikler

ACBK renkleri belirlenebilen bilezik parçaları arasında 35 adeti cam ipliği bezemeli burgulu bileziktir. Farklı kazılarda ele geçirilen bilezikler içinde de Bizans dönemine tarihlenen benzer bilezik parçaları bulunmuştur. Nif Dağı kazılarından yayınlanmış parçalar

[177] Zanon (2013). **a.g.k.**, s.187.

içinde aşağıdaki örnekler ACBK ile benzerdir[178]. Mezraa Höyük kazılarında Güneydoğu yamacı tepe açmalarında Ortaçağ'a tarihlenen çöp çukuru içinde Ortaçağa ait sikke ile cam bilezik parçaları bulunmuştur [179]. 2000-2001 yılı kurtarma kazılarında ise bir çok cam bilezik parçası bulunmuştur. Beyaz, yeşil ve siyah renkte olan bileziklerin, burgulu, cam iplik bezemeli formlarda üretilmiş oldukları belirtilmiş ve ele geçen bileziklerin tabakası hakkında bir bilgi verilmemiş fakat benzerlerinin Ortaçağ tabakalarından ele gerilirdiği belirtilmiştir[180].

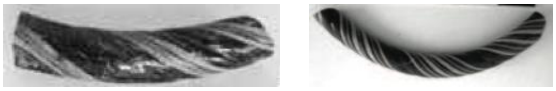

Nif:2 Nif:3

Görsel 4.3. *Nif Dağı kazısından örnekler*

Gevale Kale kazılarında ele geçen parçalardan aşağıdaki burgulu bileziğin Amorium Cam Bilezik Kataloğunda 34, 62, 66 katalog numaralı örnekler ile oldukça benzerdir[181].

Gevale 10 ACBK 34

4.4. *Gevale ve Amorium kazılarından çıkan parçalar*

Divriğikale ve Kilis Oylum Höyük kazılarında ele geçen parçalar ile ACBK: 14, 15, 17 numaralı paçalar arasında benzerlik görülmektedir.

Divriği:1 ACBK: 14 ACBK: 15

Oylum:2

Görsel 4.5. *Divriği, Oylum ve Amorium kazılarından çıkan parçalar*

[178] Elif Tül Tolunay (2016). **a.g.k.**, s. 390.
[179] Derya Yalçıklı (2009). Mezraa Höyük 2007 Yılı Kazısı. C II, 30. KST, s. 130.
[180]Derya Yalçıklı – V. Macit Tekinalp (2004). Mezraa Höyük 2000-2001 Yılı Kurtarma Kazıları. C I, 24. KST, s.173.
[181] Yavuzyılmaz,. **a.g.k.**, foto: 4

Bileziklerde kullanılan cam ipliği bezemeleri şu şekildedir. Mavi üzerine kırmızı ve beyaz cam ipliği kullanımı (ACBK: 6, 12, 48, 72) numaralı parçalarda görülür. ACBK: 12'de görüldüğü gibi bileziğin asıl rengi olan mavi neredeyse hiç görülmemektedir. Ya da ACBK: 48'de olduğu gibi kırmızı bir şeritin beyaz cam ipliğinin içinden geçtiğini de görebilmekteyiz. ACBK:72 numaralı örnek 48 ile oldukça benzerdir. ACBK:6'da ise kırmızı ve beyaz şeritler ayrı ayrı sıra ile mavi zemin üzerine sarıldıklarını görürüz.

ACBK:12 ACBK:48 ACBK:6

Şekil 4.15. *Cam ipliği bezemeli bilezikler*

Siyah kırmızı üzerine beyaz cam ipliği kullanımı ACBK:7, 23, 58, 62 katalog numaralı parçalarda görülmektedir. Konya Arkeoloji Müzesinde tam örnekleri sergilenmektedir. Rusya Novgorad kazısında yapılan Kimyasal analizler sonucu XIII. yüzyıla tarihlenen cam bileziklerde benzer örnekler vardır[182].

Konya:2 Novgorad:1

Şekil 4.16. *Siyah kırmızı üzerine beyaz cam ipliği kullanılmış bilezikler*

[182] O.M. Oleynikov (2015). **a.g.k.**, s. 202 vd.

ACBK'daki bir başka burgulu grubu ise yeşil üstüne kırmızı cam ipliği sarılı ACBK: 27, 29, 38, 41, 99 katalog numaralı bileziklerdir. Bu bileziklerin benzer bir örneği Corint XII. Ciltte 2145 numaralı yeşil burgulu, üzerinde kırmızı cam ipliği bulunan parçadır. Davidson parçayı XI. yüzyıldan XII. yüzyıl ortalarına tarihlemektedir[183]. Nedeni ise parçanın bulunduğu yer olan Kuzeydoğu Agorası cam imalathanesinin bu yüzyıllar içinde verimli bir şekilde çalışması olarak göstermektedir. XA02 açmasından ele geçen parçaları genel olarak Orta Bizans dönemine tarihlendirmemiz olası görünmektedir. Bu bilgiler ışığıda bilezik parçalarının yine Orta Bizans dönemi içinde daha dar bir tarih aralığına tarihlendirilmeleri uygun görülmektedir. Diğer bir yeşil üzerine kırmızı cam ipliği sarılı ACBK parçası ise daha yumuşak bir burguya sahip ve daha ince ve düzensiz aralıklarla ilerleyen kırmızı cam iplikli parçalardır.

ACBK:38

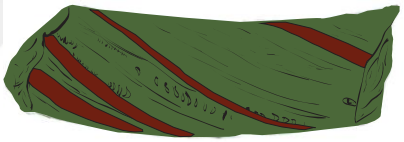

ACBK:29

Şekil 4.17. *Yeşil üzerine kırmızı cam ipliği kullanılmış bilezikler*

Mavi üzerine beyaz cam ipliği kullanımı ACBK: 17, 33, 70, 80 katalog numaralı parçalar aynı özelliği göstermektedirler. Selanik Bizans Kültür Müzesi'nde bulunan benzer bir örnek X.-XII. yüzyıl arasında tarihlenir[184].

[183] Davidson (1952) **a.g.k.**, s. 264, no: 2145.
[184] Antonaras (2014). **a.g.k.**, s.194.

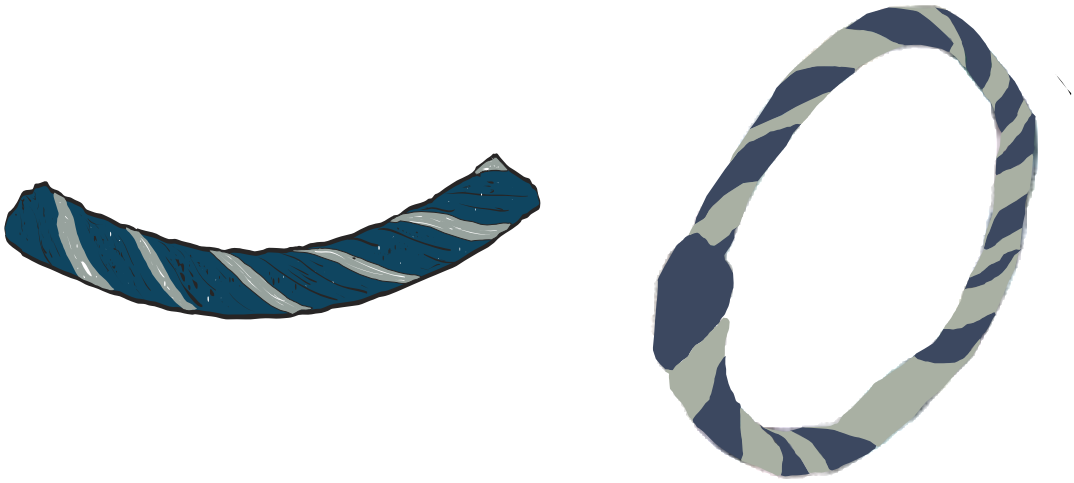

ACBK:80 Selanik 12

Şekil 4.18. *Mavi üzerine beyaz cam ipliği kullanılmış bilezikler*

Mavi üzerine kırmızı cam ipliği bezemeliler ACBK:2, 32, 50; 79 katalog numaralı bileziklerdir.

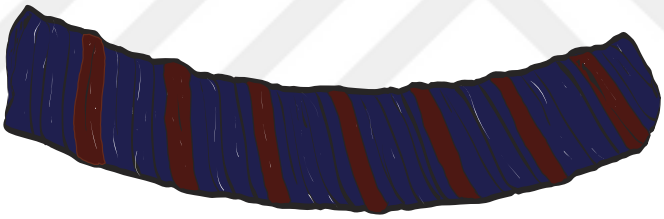

ACBK:32

Şekil 4.19. *Mavi üzerine kırmızı cam ipliği kullanılmış bilezikler*

Siyah kırmızı üzerine sarı cam ipliği ACBK:57, 60, 63. Üç parça da daire kesitlidir. Parçalarda görülen sarı cam ipliği düzenli bir şekilde bileziğin etrafında sarılı değildir. Aksine çok ince ve düzensiz çizgiler halinde bileziklerin birçok yerinde ise belli belirsiz fark edilmektedir. Oldukça benzer bir örnek Rusya Novgorad kazılarında bulunmuştur. Yapılan kimyasal analizler sonucunda bilezik hem XIII. yüzyıla tarihlenmiş hem Bizans ya da Orto Doğu'dan gelme olasılığının çok yüksek olduğu belirtilmiştir[185].

[185] Oleynikov (2015). **a.g.k.**, s. 202 vd.

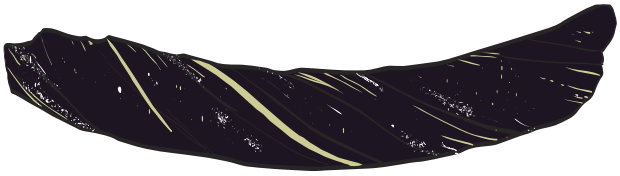

ACBK:57 Novgorad:3

Şekil 4.20. *Siyah kırmızı üzerine sarı cam ipliği kullanılmış bilezikler*

ACBK:51 ve 92 numaralı parçalarda sarılı cam ipliğinin bileziğin üzerinden döküldüğünü görürüz.

ACBK:51

Şekil 4.21. *Cam ipliği dökülmüş bilezik örneği*

Çeşitli renklerden cam iplikli bir çok bilezik parçası mevcuttur. Yeşil renkli kırmızı cam iplikli bilezikler, yarım daire, yassı ve üçgen kesitlere sahip örnekleri mevcuttur. Bazı örneklerde cam ipliği bileziğin ortasından geçmez, bazen de bir değil birbirine paralel iki cam ipliği vardır. ACBK: 739, 790, 846, 992, 1076 (paralel çift cam iplikli), 1120, 1136, 1139, 1188, 1191, 1196, 1203, 1222,1233, 1235,1255. Kırmızı cam iplikli mavi tonlarındaki bilezikler ise ACBK: 668, 895, 907, 1043, 1183, 1214 katalog numaralıdırlar. Kuşadası Kadıkalesi[186], Romanya: Pacuiul lui Soare'de[187], Metropolis[188], Gevale Kale[189], Aigai[190] kazılarında yeşil üzerinde tek yada çift kırmızı cam iplikli çok benzer örneklere rastlanmıştır.

[186] T.H. Coşkun(2012) **a.g.k.**, Katalog No:230, 231, 233
[187] Bugoi (2017). **a.g.k.**, s. 6.
[188] Emine Akkuş, (2011). Metropolis Hamam ve Latrinasında Bulunmuş Camlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilimdalı KlasiK Arkeoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir: 2011, Lev.: XXXV-XXXVI.
[189] Yavuzcan, **a.g.k.**,
[190] Doğer, **a.g.k.**, foto:13.

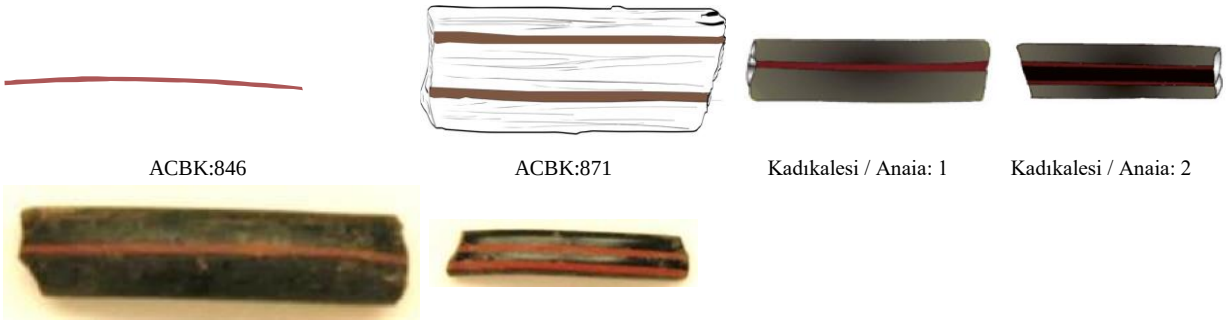

Şekil 4.22. *Yeşil üzerine kırmızı tek-çift cam iplikli bilezik örnekleri (*Kadıkalesi / Anaia: 1; Kadıkalesi / Anaia: 2 numaralı parçaların çizimleri Emine Akkuş'un tezinden alınmıştır)

4.3.2.3 *Kalıplanmış/aletle şekillendirilmiş*

Aletle bezemeli bilezikler ile kalıp bezemeli bilezikler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Alet bezemeli bilezikler, bilezik imal edilirken yani hala sıcakken bir kalıp ya da bir alet yardımı ile üzerinde motifler oluşturulduğu düşünülen bileziklerdir. Bu parçaların kesitleri ACBK'da genellikle oluklu olarak nitelendirilmelerine rağmen küçük bir kısmı da yassı kesitlidir. ACBK'da aletle şekillendirilmiş bileziklerden yassı kesitli olanlar ACBK: 1014, 1066, 1067 ve 1094 numaralı bileziklerdir. ACBK:1014 numaralı bilezik üzerinde eşkenar dörtgen şerit bezemesi vardır. Diğerlerinde ise haç motifi görmekteyiz.

4.3.2.3.1 Haç bezemeli bilezikler

ACBK'da sadece iki örneği vardır. ikisi de mavi renkli ve yassı kesitlidir. haç bezemenin en iyi seçildiği örnek ise ACBK:1066 katalog numaralı bileziktir. Daha önceki sezonlarda Amorium'da (Amorium:766, 767) yapılan kazılarda da alet bezemeli bileziklere rastlanmıştır.

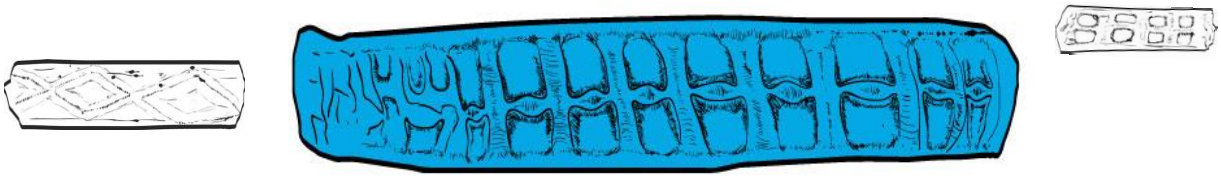

Şekil 4.23. *Haç bezemeli bilezikler*

4.3.2.3.2 Oluklu bilezikler

Eşkenar dörtgen ve haç desenliler dışında yine bir alet kullanılarak şekillendirildiği belli olan ve ACBK'da oluklu olarak tabir edilen ve yine kendi içinde de alt başlıklara ayrılan bir grup bilezik bulunur.

Bu alt başlıkların ilki tek oluklu olarak tabir edilen bileziklerdir. Ortalarında bileziği genellikle iki eşit parçaya ayıran bir oluk bulunur. Bu olukların genişlikleri ise farklıdır. ACBK:1261, 1262, 1263, 1270, 1271, 1272, 1284, 1285, 1286, 1287, 1296, 1297, 1298, 1302, 1301, 1305, 1306, 1307, 1308, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1320, 1328, 1329, 1330, 1331, 1335, 1336, 1337, 1341 katalog numaralıdırlar. ACBK:1263 numaralı bilezik içlerinde en geniş oluğa sahip bileziktir. Üzerindeki aşınmaya rağmen geometrik bezemelerin genel yapısı anlaşılmaktadır. Hem bezemeli hem de bezemesiz olanları vardır. Kuşadası-Kadıkalesi kazılarında çok benzer örnekleri vardır[191]. Haluk Perk Müzesinde[192] Bergama kazısı[193], Yumuktepe[194], Gevale Kale[195], Harput İç Kale[196], Novgorad[197] buluntuları arasında da XI.-XIII. yüzyıllar arasında tarihlenen benzer örneklere rastlamaktayız.

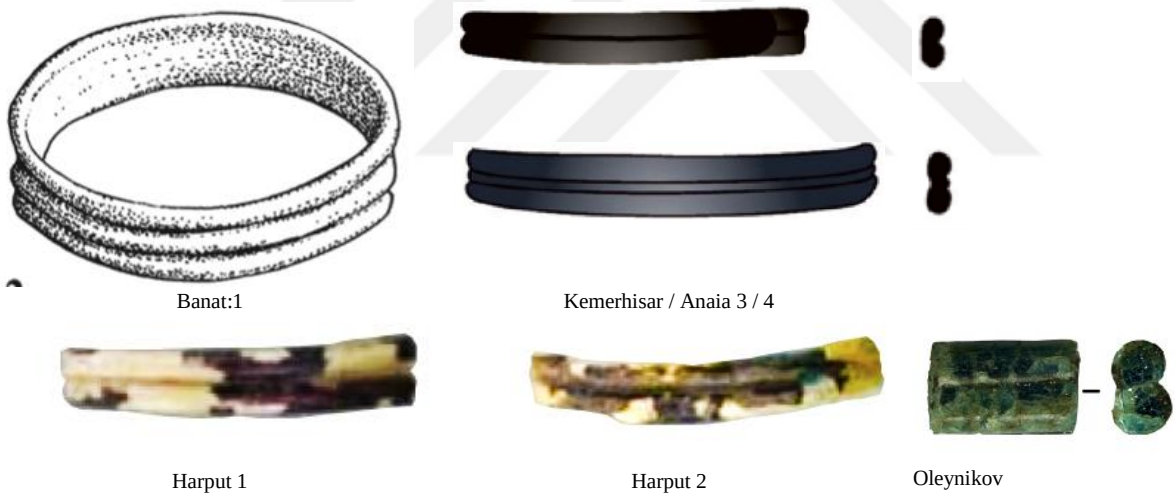

Şekil 4.24. *Oluklu bilezikler*

Çift oluklu bilezikler ise ACBK:1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277,1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295,

---

[191] Çakmakçı (2011). **a.g.k.**, s. 127; T.H. Coşkun (2012). **a.g.k.**, Katalog No:266, 267, 268, 269, 270, 271, 277, 278.
[192] Köroğlu (2011). **a.g.k.**, s.
[193] H. Schwarzer (2009). **a.g.k.**, s.97.
[194] Köroğlu (2002). **a.g.k.**, s.368.
[195] Yavuzyılmaz. **a.g.k.**,
[196] Temürlü, (2017). **a.g.k.**, s. 75.
[197] O.M. Oleynikov. (2015), **a.g.k.**, s. 202 vd.

1299, 1300, 1303, 1304, 1309, 1310, 1311, 1312, 1323, 1324, 1325, 1332, 1333, 1334, 1338, 1339, 1340, katalog numaralı bileziklerdir. Amorium'da daha önceki sezonlarda yapılan kazılarda da oldukça fazla örnekleri bulunmuştur[198]. Yumuktepe, Kemerhisar[199], kazılarında X.-XIII. yüzyıl aralığına tarihlenen benzer örnekleri bulunmuştur. Çift oluklu bilezikleri kendi içlerinde de gruplandırabiliriz. İlk grubun kesitleri Kesit:1'deki gibidir. Bu parçalar ACBK: 1264, 1265, 1266, 1267, 1269, 1276, 1277, 1280, 1281, 1282, 1288, 1291, 1292, 1294, 1309, 1312, 1321, 1322, 1332, 1338, 1339, katalog numaralı parçalardır. Diğer bir grup Kesit:2'deki gibi kesite sahip olan parçalardır. İçlerinde bezemeli ve bezemesiz örnekler mevcuttur. Bunlar ACBK: 1268, 1273, 1274, 1275, 1278, 1279, 1289, 1290, 1293, 1295, 1300, 1303, 1310, 1311, 1323, 1324, 1325 katalog numaralı parçalardır. Günümüzde Banat'ın Sırbistan sınırları içinde kalan kısmında Dupljaja köyünde bir ortaçağ yerleşimi mezarlığında yapılan kazılarda bulunan cam bilezikler de XI-XII. yüzyıllar arasında tarihlenmekte ve formları da Amorium Cam Bilezik Kataloğu bilezikleri ile benzerlik göstermektedir[200] ve Kemerhisar[201] kazısında benzer kesitli parçalar ele geçmiştir.

Çok oluk, ACBK'da sadece bir örnek Kesit:3'teki gibidir. Amorium'da daha önceki sezonlarda yapılan kazılarda Amorium:392 numaralı bilezik parçası ile benzerlik gösterir. Dara kazılarında ele geçen XII ve XIII. yüzyıl aralığına tarihlenen ve Mardin Müzesi'nde sergilenen iki bilezik[202] oluk sayısı olarak olmasa da çok oluklu bilezikler başlığı altında değerlendirilen ACBK parçalarından 1283 ve 1243 numaralı bilezik parçalarına benzerdir.

Oylum kazılarında ele geçen çok oluklu aşağıdaki parça için tarih önerisi verilmese de Bizans üretimi olduğu belirtilmiştir. Bu parça da özellikle 1343 katalog numaralı boya bezemeli parça ile kesit ve oluk sayısı bakımından benzerlik gösterir[203]. Aleksandria Troas kazılarında ele geçen benzer iki parça yazar tarafından Erken Bizans dönemine tarihlense de tarihlendirme herhangi bir tabaka ya da konteks bilgisine dayanmaz (Aleksandria Troas 55) yalnızca bileziklerin tek renk olması tarihlendirmede önemli bir faktördür. Fakat bileziklerin

---

[198] Gill, (2002). **a.g.k.**, s. 107.
[199] M. Zanon, (2013). **a.g.k.**, s.93.
[200] Radičević (2009) **a.g.k.**, s. 387.
[201] M. Zanon (2013) **a.g.k.**, s.191: Fig.7, no:33.
[202] Dara kenti ise M.S. 6. yüzyılın başında Roma İmparatoru Anastasius tarafından Sasanilere karşı bir garnizon kenti olarak kurulmuştur. Daha sonra Sasani ve Bizans arasında el değiştirmiş 13. yüzyıl ortalarına kadar dini bir merkez olarak varlığını korumuştur, Gül Geyik Karpuz, (2017). Mardin Müzesi'nde Bulunan Bezemesiz Cam Bilezikler Üzerine Bir Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.59, s. 150
[203] Engin Özgen vd. (2018). a.g.m.ı", C III, 29. KST, s.417.

Bizans üretimi olduğu belirtilmiştir[204]. Rentina Selanik kazılarından ele geçen Rentina Selanik 1 nolu parça Bizans üretimidir ve X-XII. yüzyıllar arasında tarihlenir[205].

Dara 3

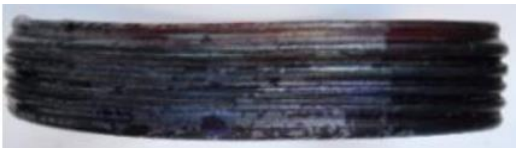

Dara 30

Oylum 4

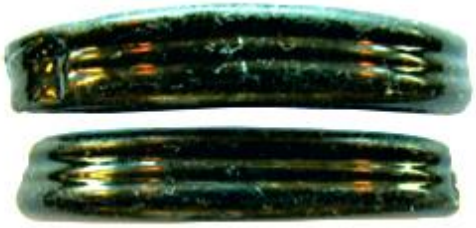

Aleksandria Troas 55

Rentina Selanik 1

Görsel 4.6. *Oluklu bilezikler*

ACBK:1304, 1327 ve 1334 numaralı parçaların kesitleri birbirlerine çok benzerdir. geometrik motifli bilezikler başlığı altında değerlendirilen Amorium Cam Bilezik Kataloğu:1343 numaralı parça da kesit özellikleri ile bu grupta yer alır.

Şekil 4.25. *Oluklu bilezik kesitleri*

[204] H. Schwarzer. Spätantike und byzantinische Glasfunde aus Alexandreia Troas. Late Antique /Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean, Tubitak, İzmir: s. 74

[205] Αντωνάρας (2006) Γυάλινα μεσοβυζαντινά βραχιόλια. Συμβολή σε θέματα διάδοσης, παραγωγής, τυπολογίας και χρήσης", Τόμος ΚΖ, Αθηνα, s.427.

4.3.2.4 *Üçgen kesitli bilezikler*

Bu gruba giren bilezikler de cam çubuğu daha yapım aşamasında herhangi bir alet yardımı ile bileziğin dış yüzeyinin üçgen bir kesit verecek şekilde iki taraftan düzeltilmesi ile meydana getirilmiştir. Renkleri tespit edilebilen parçaların içinde çoğunluk mavi renklidir. 1142 numaralı parça dışında hiçbiri üzerinde bezeme tespit edilememiştir. Bazı örneklerin üzerinde cam ipliği bezeme görülür. 1372 parçanın toplam 152 parçası üçgen kesitlidir. Parçaların tek başına tarihlendirilmeleri mümkün görünmemektedir. Erken Bizans döneminden Geç Bizans dönemine kadar geniş bir aralıkta tarihlenen parçalar mevcuttur. Paralel cam ipliği bezemeli olanlar: 1111, 1120, 1133, 1136, 1139, 1173, 1181, 1183, 1188, 1191, 1196, 1203, 1214, 1222, 1229, 1233, 1235, 1255 katalog numaralı parçalardır. Bir yada paralel iki sıra yan yana paralel cam ipliği görülür. Sadece bir tanesi boya bezemelidir (no: 1142). Bileziklerin çoğunluğu mavi renklidir. Üçgen cam bilezikler Anadolu'da ve Balkanlar'da birçok cam bilezik buluntusu veren kazıda ele geçmiştir. Nif Dağı kazılarında siyah, lila, mavi veya yeşilimsi renkte, yuvarlak, dikdörtgen veya üçgen kesitli çapları 5-8 cm arasında değişen ve Orta Bizans dönemine tarihlenen bilezik parçaları [206]. Kars Ani[207], Kemerhisar[208], Bergama[209] kazılarında da birçok üçgen kesitli bilezik bulunmuştur.

Hem açma tabaka hem de karşılaştırmalı değerlendirme hem da kimyasal analiz sonuçlarına göre Sık ve Seyrek Burgulu bilezikler Demre'de bulunan ACBK benzeri sık burgulu bilezikler hariç genel olarak Orta Bizans dönemine tarihlemek mümkündür. Cam ipliği bezemeli burgulu bileziklerdeki tarih önerileri de düz burgulu bileziklerle ve ACBK örnekleri ile örtüşmektedir. Orta Bizans dönemine tarihlenen bileziklerin de çoğunluğunun Orta Bizans'ın daha geç dönemlerine yani XI., XII. ve XIII. yüzyıllara tarihlendirildiklerini görmekteyiz.

Kalıplanmış ve aletle şekillendirilmiş olan bileziklerde açma tabaka ya da benzer örneklerine göre tarihlendirme yapılamamıştır. Oluklu bileziklerin genel olarak X., XI., XII. ve XIII. yüzyıllara, yani Orta Bizans dönemine tarihlendirildiklerini görürüz. Üçgen kesitli bileziklere eldeki bilgiler ışığında tarih önerisi vermek pek mümkün görünmemektedir. Bu durumun nedenlerinden ilki üçgen kesitli bileziklerin Erken Bizans döneminden Geç Bizans dönemine kadar her dönemde üretilmeleri nedeniyle belli bir döneme atfedilerek tarih önerisi

[206] Elif Tül Tulunay (2015). Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2013 Yılı Kazısı. C III, 36. KST, s. 707.; Elif Tül Tulunay (2014). Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2012 Yılı Kazısı. C II 35. KST, s. 350.
[207] Çoruhlu (2011) **a.g.k.**, s.166.
[208] Zanon (2013) **a.g.k.**, s.185.
[209] Schwarzer (2009) **a.g.k.**, s.96.

yapılamaması, ikincisi tarih önerileri olan ACBK benzeri yeterince örneğin bulunamaması, üçüncüsü ise tabakalara göre tarih önerisi yapılabilecek örnekler ile bir arada bulunmamalarıdır.

Genel olarak bakıldığında ACBK'da bulunan örneklerin büyük çoğunluğu Orta Bizans dönemine tarihlendirmek mümkündür. Orta Bizans dönemi içinde de Orta Bizans'ın geç dönemlerine ait bilezik parçaları erken dönemlerine göre daha fazla olduğu görülür.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç ve Tartışma

Amorium cam bilezik buluntuları stratigrafik veriler ve benzer örnekler ile karşılaştırılmış ve bilezik parçaları en erken IX. yüzyıl en geç ise XIII. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir. Orta Bizans döneminde cam bileziğin muhtemelen kasaba ve şehirlerde yaşayan geniş kitlelerce kullanıldığı ve bunun bir moda oluşturduğu sonuca varıldığı için döneme Bizans cam bilezik modası adı verilmiştir. Cam bileziklerin en yoğun kullanıldığı yüzyıl net bir şekilde belirlenemese de özellikle XI., XII. ve XIII. yüzyıllara tarihlenen bileziklerin IX. ve X. yüzyıllara tarihlenenlere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

İncelenen 1372 bilezik parçasından hiçbirinin tam olmamasının ana nedeni, camın geri dönüşümlü bir madde olması ve bu nedenle, cam parçalarının ticari değere sahip olmasıdır. Cam fırınlarında erime sıcaklığını ve bu sayede de maliyeti düşürdüğü için kırık parçaların da cam fırınlarında kullanıldığı ve kırık cam parçalarının ticareti ile ilgili anlaşmaların yapıldığını bilmekteyiz. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Amorium'daki cam bileziklerin neden küçük parçalar halinde bulunduğu çok daha anlaşılır bir hale gelmektedir. Aslında araştırmamızın konusunu üretildikleri dönemde çeşitli nedenlerle kırıldıktan sonra toplanıp satılan bilezik parçalarından geriye kalanlar oluşturmaktadır. Amorium'da bulunan 1372 parça cam bileziğin çok daha fazlasının üretildiğini ve kullanıldığını varsaymaktayız. Bu durum Orta Bizans dönemindeki cam bilezik kullanımının neden moda olarak adlandırılması gerektiğinin bir başka destekleyicisidir.

Tarihlendirilmesi en zor parçalar tek renkli düz bilezik parçalarıdır. Roma döneminden itibaren görüldükleri için eğer var ise stratigrafik veri yoluyla bir tarihlendirme önerisi yapılabilmiştir. Bezemeli parçalar ise benzer örnekler ve stratigrafik veriler göz önünde bulundurularak tarihlendirilmiştir.

Bir diğer önemli sorun ise, üretim yerleridir. Günümüzde kanıtlarıyla ortaya konmuş olmasa da ve sayıları konusunda bir tahmin yapılamasa da son kullanıcının eline gelmeden önce toplu halde uzun ince çubuklar şeklinde üretilip bezemeleri yapılarak kullanıma hazır hale getirilmiş cam çubuğu üretim yerlerinin olduğu düşünülmektedir. Bilezik formlarının ve bezemelerinin birbirlerine benzemeleri bizi bu yönde düşünmeye itmektedir. Bu üretim yerlerinden birinin de Amorium olup olmadığı henüz açıklığa kavuşmuş bir konu değildir. Fakat buluntuların çokluğu, farklı bölgeler ile benzer parçaların bulunması, form ve bezemelerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda Amorium'da üretilen bileziklerin olduğunu kabul edilse de bileziklerin çoğunluğunun kente ticari amaçla dışardan getirilen

bilezikler olduğu düşünmekteyiz. Bilezik haline getirilmek üzere hazırlanmış cam çubukları ile birlikte seyahat eden gezici ustalar tarafından satışın yapılacağı yerde hazırlanan cam fırını ile cam çubuklarının yumuşatılıp bükülerek bilezik haline getirilip ticaretinin yapıldığını düşünmek, yapılan araştırma sonucunda oldukça mümkün görünmektedir.

Bezemeler arasındaki benzerlik ve tam bileziklerde, bileziklerin birleşim yerlerindeki bezemelerin üst üste binmesi ve bezemelerin bileziğin birleşim yerinde düzensiz bir şekilde son bulması gibi nedenlerden ötürü, bileziklerin henüz uzun cam çubukları halindeyken boyandığı ve bilezik haline getirilmeden pazarlandığı ya da gezici cam ustaları tarafından cam çubukları şeklinde taşındıklarına dair tezi güçlendirmektedir. Ayrıca bu çubukları taşımak cam bilezik taşımaktan daha güvenlidir. Özellikle 883 katalog numaralı parça ve Tokat müzesinde sergilenen Tokat:1 numaralı parçada, bezemeleri oluşturan renkler ve fırça darbelerindeki benzerlik, bu parçaların aynı merkezde üretilip dağıtımının yapıldığı ve imparatorluğun yol ağı sayesinde hem Amorium hem de Komana kentlerine kadar götürülmüş olabileceği tezini güçlendirmektedir. Tokat:1 numaralı parça tam olduğu için birleşim yerindeki şekillerin üst üste binmiş hali bu bileziği oluşturan camın çubuk halinde taşındığı tezini de güçlendirmektedir.

Bizans coğrafyasında yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen cam bilezik buluntuları genellikle IX-XIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Amorium'un XII. yüzyılda Selçuklu egemenliğine girmiş olması nedeniyle XII yüzyıldan sonra şehirde cam bilezik kullanımının devam edip etmediği tartışmalı bir konudur. Yaptığımız araştırmanın sonuçlarına göre XIII. yüzyıl üretimi olduğu bilenen ve ACBK ile benzer buluntulardan yola çıktığımızda Amorium'da XIII. yüzyıla tarihlenebilecek birçok bilezik bulunmuştur. XIII. yüzyıla tarihlendirilen ACBK örnekleri bize şehrin Selçuklu yönetimine geçmesine rağmen Bizans ya da Selçuklu kenti olması fark etmeksizin şehirler arası ticaretin devam ettiğini kanıtlar niteliktedir. Eldeki verilerden XIII. yüzyıl boyunca Amorium'da cam bilezik kullanımının devam ettiğini kanıtlar niteliktedir.

Ayrıca Bizans gibi geniş bir coğrafyada hüküm süren bir devlette yaşanan cam bilezik modasının bölgesel farklılıklar gösterdiğine dair bazı kanıtlar da değerlendirme bölümünde tartışılmıştır. Cam bilezikler üzerindeki kuş motiflerinden yola çıkarak bezemeler Balkan ve Anadolu bezeme üslubu olarak ikiye ayrılmıştır.

Arap akınları sonrasında genellikle Amorium kentinin küçüldüğü ve giderek bir askeri ordugaha dönüştüğü savunulsa da cam bilezik buluntularının çeşitliliği ve çokluğu bize kentin IX. ve XIII. yüzyıllar arasında canlılığını koruduğunu göstermektedir. Hatta İmparatorluk coğrafyasındaki benzer cam bilezik örneklerinden yola çıkarak Orta Bizans kentleri

arasındaki yol ağlarının bu ticareti destekleyebilecek ve sürdürebilecek kadar güvenli olduğunu ve ticaretin devam ettiğini kanıtlar niteliktedir.

5.2 Öneriler

Bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılar ve gelecek akademik çalışmalar için yapılan öneriler ise şu şekildedir:

Cam bileziklere ait Türkçe yayın sayısı arttırılmalıdır. Cam bileziklerin, coğrafi dağılımını belirlemek, tarihlendirebilmek için kimyasal analize dayalı yeni araştırmalar yapılabilir. Kazılarda ele geçen cam bilezik buluntuları daha detaylı olarak incelenebilir. Bu sayede, eldeki veriler arttıkça sadece cam bilezikler konusunda değil, aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun başta estetik beğenileri olmak üzere, ticari yol bağlantıları ve iş yapış biçimlerine kadar bütün süreçlerini daha detaylı olarak ortaya koymak mümkün olabilecektir.

Ayrıca tezin sonuç bölümünde bahsedilen kataloglama yöntemi özellikle sanat tarihi ve arkeoloji alanında küçük buluntuları kataloglamak ve üzerinde araştırma yapmak için oldukça etkili bir sistemdir. Excel programında yapılan kataloglama sayesinde parçalar hakkında girilen parametreler ile ilgili verilere ulaşmak ve tüm veriler arasında karşılaştırma yapmak oldukça basittir.

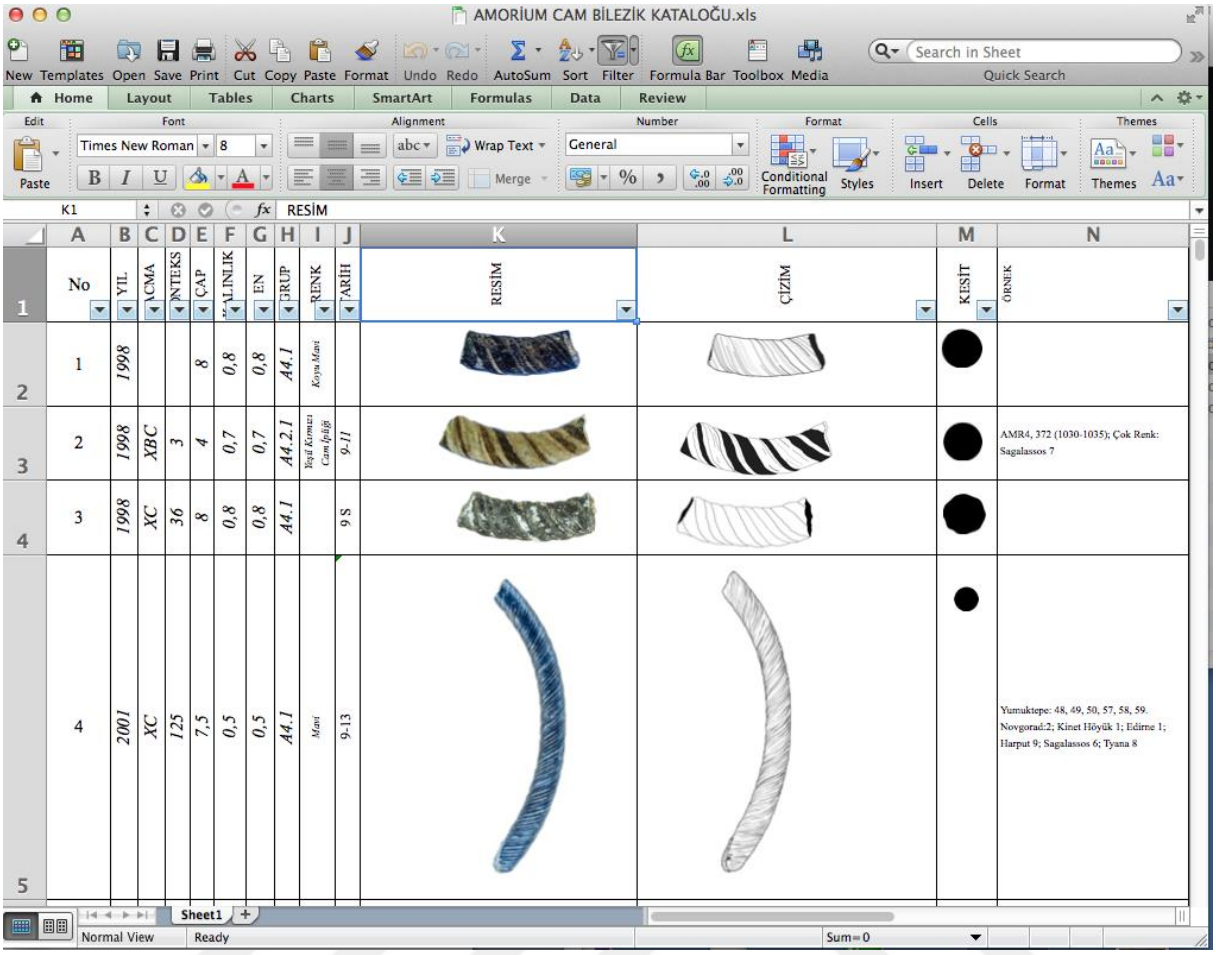

Görsel 4.7: Kataloglama yönetiminden örnek bir Excel sayfası

KAYNAKÇA

ABAY, Eşref – Fulya Dedeoğlu, (2013), "Beycesultan 2011 Yılı Kazı Çalışması Raporu", C I, 38. **KST**, ss. 217-228.

ABAY, Eşref – Fulya Dedeoğlu, "*Beycesultan 2007-2010 yılları Kazı Çalışmaları Raporu*", C IV, 33. **KST**, s. 303-330.

AKKUŞ, Emine, (2011), Metropolis Hamam ve Latrinasında Bulunmuş Camlar, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilimdalı KlasiK Arkeoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ANTONARAS, Anastasios, (2006), Gyalina Mesovyzantina Vrachiolia Symvoli se Themata Diadosis, Paragogis, Typolopas kai Chrisis, **Deltion tes Chistianikes Arkhaiologikes Etaireias**, Athena, s. 423-434.

ANTONARAS, A., (2012), "*Middle and Late Byzantine Jewellery from Thessaloniki and its Region*", (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan – Alessandra Ricci), **Byzas 15, Byzantine Small Finds in Archeologial Contexts**, Ege Yayınları.

ANTONARAS, A., (2014), "The Production and Uses of Glass in Byzantine Thessaloniki", (Ed.: Chris Entwistle, Liz James), **The Production and Uses of Glass in Byzantine Thessaloniki**, ss.189-198.

ARSLAN, Melih, C. Lightfood, (1992), **Anadolu Antik Camlar: Yüksel Erimtan Koleksiyonu**, Ankara.

ARSLAN, Melih, (1989), "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan Phrygia ve Galatia Bölgesi Şehir Sikkeleri", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı,** s. 144-175.

ASLAN, Ebru Harman – Cengiz Can (2017), "*Arkeolojik ve Kırsal Mimari Miras Birlikteliğinin Korunabilirliği: Oğuz:Dara Antik Kenti Örneği*", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:16, S.62, ss.1063-1080.

ATİLLA, Cenker – Binnur Gürler, (2008), Bergama Müzesi Cam Eserleri, **BERKSAV** Yayınları.

AYTAÇ, İsmail, "*Harput İç Kelesi Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları*", C III, 38. **KST**, ss. 563-579.

HEAD, Barclay V., (1906), **Catalogue of the Greek Coins of Phrygia**, BMC, London.

BAKIRER, Ö., "*Komana Glass Bracelets, Preliminary Report*", (Ed.: D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), Komana Small Finds, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 265-345.

BARAN, Abdülkadir, (2014) "*Kerkenes (Sorgun-Yozgat) Kazı Çalışmaları*", C I, 35. **KST**, ss.76-92.

BARAN Abdülkadir, (2016), "*Kerkenes Kazısı 2012-2013 Yılları Çalışmaları ve Yerleşimin Tanımlanması Üzerine Değerlendirmeler*", **MHJ**, ss.49-87.

BAŞARAN, Sait vd. (2010), "*Enez (Ainos) 2008 Yılı Kazısı, Onarım-Koruma Çalışmaları*", C II, 31. **KST**, 117-144.

BEKSAÇ, Engin, (2004) "*Adramytteion/Ören 2002 Yılı Kazısı*", C II, 25. **KST**, ss. 327-338.

BELKE, Klaus, **Tabula İmperii Byzantini: Galatien und Lykaonien, Vol. 4**, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1984.

BİLGİÇ, Hakan, (2015), "*Höyüktepe ve Attepe Yerleşimi 2014 Yılı Cam Bilezikleri*", (Ed.: Metin Türktüzün – Serdar Ünan) **Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014**, Ankara, s. 665-695.

BORISOV, Boris, (1980), "*Excavations on the Medieval Settlement on the Village Mound on Dyadovo*", **Expeditio Thracica**, Sofya, ss. 95-122.

BORISOV, Boris, (1991), "*Ikonomikata na Srednovekovnoto Selishte Vŭrkhu Selishtnata Mogila Do S. Dyadovo, Burgasko*", **Izvestiya Na Muzeite ot Yugoiztochna Bŭlgariya**, T. XIV, 66-82.

BORISOV, Boris, (2001), "*Features of Mediaeval Culture during the 11-12. Centuries on Northeast Thrace*", Maritsa-Iztok Archaeological Research Vol.:5, **Radnevo**, s. 169-192.

BUGOİ, R., İ Poll, Gh. Manucu-Adameştaeanu, T. Calligaro, L, Pichon, C. Neelmeijer, F. Eder, (2011), *İon Beam Analysis Studies of Ancient Glass Bracelets Discovered in Bucharest*, **Romanian Reports in Physics**, Vol. 63, No. 4, 912–922.

BUGOİ, R., I. Poll, Gh. Manucu-Adameşteanu, T. Calligaro, L. Pichon, (2012), *Byzantine glass Bracelets (10-13. Century A.D.) found on Romanian Territory İnvestigated Using external IBA Methods*, **Proceedings of the 39. International Symposium for Archaeometry**, Leuven, 164-170.

BUGOİ, R., I. Poll, Gh. Gh. Manucu-Adameşteanu,C. Neelmijer, F. Eder, (2013), "*Investigations of Byzantine glass bracelets from Nufaru, Romania using external PIXEePIGE methods*", **Journal of Archaeological Science**, ss. 2881-2891.

BUGOİ, R., I. Poll, Gh. Mănucu-Adameşteanu, C. Pacheco, P. Lehuédé, (2017), "*Compositional study of Byzantine glass bracelets discovered at the Lower Danube*", **Microchemical Journal**, ss.1-27.

CANAV, Üzlifat, (1985), **Türkiye Şişe Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu**,

İstanbul.

ÇINAROĞLU, Aykut – Duygu Çelik, (2015), "*2013 Yılı Alaca Höyük Kazı Çalışmaları*", C I, 36. **KST**, ss. 175-.190.

COHEN, Getzel (1996), **The Hellenistik Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor**, California.

COŞKUN, Aytaç, (2016), "*2015 Yılı Zerzevan Kalesi Kazı Çalışmaları (2.Sezon)*", 38. **KST**, ss.125-150.

COLLON, Dominique, (2007), "*Glass*", **Excavations at Kilise Tepe 1994-98**, C.I, BIAA No:30, ss. 505-510.

COŞKUN, Tümay Hazinedar, (2012), Kuşadası, Kadıkalesi Kazısı 2007-2010 Sezonu Cam Buluntuları, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

COŞKUN Tümay Hazinedar, (2017) "*Kuşadası, Kadıkalesi / Anaisa Bizans Cam Bilezikleri: Anaia Üretimi Bileziklerin Yapımına İlişkin Gözlemler*", **TÜBA-KED**, S.16, ss.145-162.

ÇAYCI, Ahmet - Zekeriye Şimşir, "Gevale Kalesi 2015 Yılı Arkeolojik Kazı Çalışmaları", **XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu**, 2-5 Kasım 2016, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ss. (Belirtilmemiş)

ÇORUHLU Tülin (2006), "*2004 Yılı Ören (Adramytteion Antik Kenti) Kazı Çalışmaları*", C I, 27. **KST**, s. 229-240.

ÇORUHLU Tülin, (2007), "*Ören (Adramytteion Antik Kenti) 2005 Yılı Kazı Çalışması*", C I, 28. **KST**, s. 479-500.

ÇORUHLU, Yaşar – J. Özlem OKTAY, "*2006-2009 Kars-Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine*", **XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Ekim 2010**, ss. 155-171.

ÇAKMAKÇI, Zeynep, (2011), "*Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarından Süs Amaçlı Objeler: Boncuklar ve Bilezikler"*, **II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı**, 6-8 Ekim 2011, Ankara, ss. 114-135.

-------, (2012), *Kültürlerarası İletişim ve Etkileşim Açısından Ortaçağ Bizasn Camcılığına Bakış*, **Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**.

DAVIDSON, Gladys, **Corinth**, **The Minor Objects**, Vol.XII, 1952.

DİLER Adnan vd. (2009), "*Pedasa, 2007*", C III, 30 **KST**, ss. 267-284.

DİLER , Adnan, (2011), "*Pedasa – 2008/2009*", C IV, 32. **KST**, ss. 324-341.

DİLER, Adnan vd., (2016), "*Pedesa 2014*", C III, 37. **KST**, ss.559-580.

DİLER, Adnan vd., (2015), "Pedesa 2013", C III, 36. **KST**, ss. 339-360.

DOĞER, Lale – M. Eda Armağan, "Aigai (Aiolis) Kazısı 2004-2014 Yıllar Bizans Dönemi Buluntuları", **XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu**, 2-5 Kasım 2016, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ss. (Belirtilmemiş)

DOĞER, Ersin, Yusuf Sezgin, Lale Doğer, Mehmet Gürbüzer, Hamdi Kan, (2012), **Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıla**rı, Ege Üniversitesi, İzmir.

DIDWLEE, C., (1961), **Theophilus The Various Arts: De Diversis Aritbus**, Oxford, Clarendon Press.

DÖNMEZ, Şevket, (2012), "*Oluz Höyük Kazısı Dördüncü Dönem (2010) Çalışmaları: Değerlendirme ve Sonuçlar*", C IV, 33. **KST**, s.135-154.

ERCİYAS, Burcu D – Mustafa N. Tatbul, (2016), "*Anadolu'da Ortaçağ Kazıları ve Komana*", CII, 37. **KST**, s. 613.

ERCİYAS, Burcu D. – Mustafa N. Tatbul – Emine Sökmen vd. (2015), "*Komana'da 2009-2014 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Ön Değerlendirmesi*", **Ege Yayınları**, ss. 21-61.

ERCİYAS Burcu, (2013) "*Komana/Sisiyye'de Bir Ortaçağ İşliği: Bizans'dan Danişmendliler'e Tokat'ın Değişen Çehresi*", **Sümer Atasoy'a Armağan**, Hel Yayınlar, ss. 133-150.

ERKANAL ÖTKÜ Armağan – Nazlı Çınardalı Karaaslan, "*Panaztepe 2007 Yılı Çalışmaları*", C I, 30.**KST**, ss .471-496.

ERKANAL ÖTKÜ Armağan – Nazlı Çınardalı Karaaslan, "*Panaztepe Kazıları 2006 Yılı Çalışmaları*", C II, 29. **KST**, ss.19-38.

EGER, A., (2010), "*Hisn al-Tinat on the Islamic-Byzantine Frontier: Synthesis and the 2005-2008 Survey and Excavation on the Cilician Plain (Turkey)."* **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** 357: ss. 49-76.

ESER E. – A. Başak Akay, (2013), "Divriği Kalesi 2011", C III, 38. **KST**, s.415-426.

GEORGIEVA, Ralitsa, Albena Detcheva, Yanko Dimitriev, Elena Kashchieva, (2010), "*Microstructure and stability of medieval glass bracelets from Drastar Castle, Bulgaria , (11th–13th cent. AD): Four case studies"*, **Journal of Non-Crystalline Solids,** 356, 1526–1529.

GİLL, M.A.V., (2002), **Amorium Reports, Finds I: The Glass (1987-1997)**, BAR

GÖKALP, Z. Demirel, (2015), “2013 Yılı Amorium Kazısı”, C II, 36. KST, ss. 651-668.

GÖKALP, Z. Demirel – Ceren Erel – Nikos Tsivikis – Hasan Yılmaz Yaşar (2016), “*2014 Yılı Amorium Kazısı*”, C3, **KST** No: 37, ss.199-214.

GÖKALP, Z. Demirel – Ceren Erel – Nikos Tsivikis – Selda Uygun Yazıcı (2017), “*2015 Yılı Amorium Kazısı*” C1, **KST** No:38, ss., 451-460.

GÜRLER, Binnur (2000), **Tire Müzesi Cam Kataloğu**, Ankara.

HAMİLTON, William J., (1842), **Researches in Asia Minor**, Pontus and Armenia, London.

HARİSSON, R. M. (1988), “*Amorium 1987: A Preliminary Survey*”, **Anatolian Studies**, Vol.:38, ss. 175-184.

------- (1989), “Amorium1988: *The First Preliminary Exavation*”, **Anatolian Studies**, Vol.: 39, ss. 167-174.

-------, (1992), “*Amorium Excavations 1991: The Fourth Preliminary Report*”, **Anatolian Studies**, Vol.:42, ss. 207-222.

-------, (2001), **Mountaion and Plain: From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantie Period**, Michigan.

HİRSCHFELD (1998), “Amorion”, **Realencyclopadie Der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol.:1, Germany, s.

HITTI, Philip Khuri(1916), **The Origins of the Islamic State: Kitab Futuh Al-Buldan**, Vol. I, New York.

HURDAZBİH (2008), İbn Hurdazbih, **Yollar ve Ülkeler Kitabı**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

İREN, Kaan – Özgür Kasar, (2015), “Daskyleion 2014 Yılı Kazı Çalışmaları”, C II, 37. **KST**, ss. 63-80.

IVISON, Eric A., (2007), “*Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries)*”, **Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium Vol.2**, (Ed. Joachim Henning), Walter de Gruyter, ss. 25-60.

JOHN, Anderson G.C., “*Exploration in Galatia cis Halym II*”, **The Journal of Hellenic Studies**, Vol.19, ss. 230-318.

JONES, A.H.M., (1971), **Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford.

KARPUZ, Gül GeyiK, (2017) “*Mardin Müzesi’nde Bulunan Bezemesiz Cam Bilezikler Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.59, ss.145-156.

-------, “*Cam Bilezik Araştırmaları Üzerine Bir Deneme*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 6, S:25, ss. 249-255.

KAZHDAN, Alexander P. (Ed.), (1991), **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Oxford.

KİEL, Michael, "*Yenice-i Zağra*", **İA**, C.43, ss. 449.

KODER, Johannes – Sabine Ladstatter, " *Ephesos 2008*", C III, 31. **KST**, s.321-336.

KONSTANTIOS, D., (1981), "*Anaskephikes Ergasies, Nomos*", **ΑΔ.**

KONYAR, Erkan – Can Avcı, (2015), "*Eski Van Şehri Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2013 Çalışmaları*", C II, 36. **KST**, s. 265-286.

-------, (2012), "*Van-Tuşpa Aşağı Yerleşmesi Van Kalesi Höyüğü Kazıları*", C III, 33. **KST**, s. 409-428.

KÖROĞLU, Gülgün – Filiz İnanlar – Eda Güngör Alper, (2015) "*Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 2012 ve 2013 Yılı Çalışmaları*", C I, 36. **KST**, s. 511-534.

KÖROĞLU, Gülgün, (2003), "*Yumuktepe Höyüğünden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri"*, **Ortaçağ'da Anadolu, Aynur Durukan'a Armağan**, Ankara, ss. 355-372.

-------, "*Bizans Dönemi Camlarında Emay Tekniği ve Haluk Perk Müzesindeki Örnekleri"*, **Tuliya** II, ss.

-------, (2015), "*2014 Yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazıları*", 37. CII, **KST**, ss. 463-476.

LAUWERS, Veerle, Patrick Degryse – Marc Waelkens (2010), "*Middle Byzantine (10th-13th Century A.D.) Glass Bracelets At Sagalassos (Sw Turkey)"*, **RGZM**, Band: 8, ss.145-152.

LIGHTFOOT C. – Nikos Tsivikis – Jane Foley (2011), "*Amorium Kazıları, 2009*", C1, **KST** No:32, ss. 47-68.

LIGHTFOOT C. – Oğuz Koçyiğit – Hüseyin Yaman, (2004), "*Amorium Kazıları, 2003*", C1, **KST** No: 25, s. 249 – 264.

LIGHTFOOT C. – Oğuz Koçyiğit – Hüseyin Yaman, "*Amorium Kazısı, 2006*", C1, **KST** No:29[1] ss.443-466.

LIGHTFOOT C., – Y. ARBEL (2003), "*Amorium Kazısı 2001*", C1, **KST** No:24, Ankara, ss. 521-532.

LIGHTFOOT C., – Y. ARBEL (2004), "*Amorium Kazısı 2002*", C1, **KST**, No: 25, s. 1- 12.

LIGHTFOOT C., - Eric Ivıson, Murat Şen, Hüseyin Yaman, (2009), "*Amorium Kazısı, 2007*", C1, **KST** No:30, ss. 201-226.

LIGHTFOOT, C., Mücahide Lightfoot (2007), **Amorium**, Homer Yayınlar, İstanbul.

LIGHTFOOT, C., E. A. Ivısıon (1996), "*Amorium Excavations 1995: The Eighth Preliminary Report*", Vol.: 46, **Anatolian Studies**, ss. 91-110.

LIGHTFOOT, C., Eric A. Ivısıon (1997), " *The Amorium Project: The 1995 Excavation*

Season", **DOP**, Vol.: 51, ss. 291-300.

LIGHTFOOT, (2007), "*Trade and Industry in Byzantine Anatolia: The Evidence from Amorium*",
DOP, Vol.: 61, ss. 269-286

-------, (1998), "*The Survival of Cities in Byzantine Anatolia the Case of Amorium*", **Byzantion**, s.56-71.

-------, (1994), "*Amorium Excavations 1993: The Sixty Preliminary Report*", **Anatolian Studies**, Vol.:44, ss.105-128.

-------, (1999), "*The Amorium Profject: The 1997 Study Season: (M. Gill, 'Glass Finds')*", **DOP**, Vol.:53, ss. 333-349.

-------, (1994), Orta **Anadolu'da Bulunan Bir Geç Roma ve Bizans Kenti Amorium**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

-------, (2005), "*Glass Find at Amorium*", **DOP**, Vol.: 59, 173-181.

MACK, R.E., **Doğu Malı Batı Sanatı İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600**, İstanbul.

MAGIE, David, (1950), **Roman Rule in Asia Minor**, Vol. I, London.

MERCANGOZ, Zeynep – Emine Tok – Tümay Hazinedar Coşkun, (2011)"*Kuşadası, Kadıkalesi Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları*", C II, 34. **KST**, ss. 275-288.

MERİÇ, Recep, (2003), **Metropolis, Ana Tanrıça Kenti**, Mesender Yayınları, İstanbul.

MERMERCİ, Doğu, (1976) "Afyon Bölgesi ve Hinterlandında M.Ö. II. Bin Yerleşme Birimleri", **VII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)**, C.I, Ankara, 153-163.

NAZA-DÖNMEZ, E. Emine, (2016) "*Amasya-Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2015 Dönemi Çalışmaları*", C III, 38. **KST**, ss. 553-562.

NOVAK, Mirko –Ekin Kozal, (2014), "*Sirkeli Höyük 2012 Yılı Çalışmaları*", C II, 35. **KST**, ss. 428-442.

OLCAY, B. Yelda, *"Cam Sanatı Tarihi İçinde Bizans Döneminin Yeri*", **Anadolu Sanat**, Eskişehir, S.8, ss. 145-166.

OLCAY UÇKAN, B. Yelda, Vera Bulgurlu, Özgü Çömezoğlu, (2007), "*Lüks Tüketimde Günlük Kullanımda Cam Sanatı*", **Kalanlar, 12 ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans**, İstanbul , ss.42-47.

OLEYNIKOV, O.M., (2002), *Steklyannie Breaslety Velikogo Novgoroda*, **Rossiyskoy Akademii Nauk**, s.73.

OLEYNIKOV, O.M., (2015), "*O Vremeni Postupleniya Brasletov iz Svintsovogo Stekla na*

Rynok Srednevekovogo Novgoroda", Institut arkheologii, **Rossiyskoy Akademii Nauk**, S.30(60), s. 201-208.

OSTROGORSKY, Georg (2011), **Bizans Devleti Tarihi**, Çev.: Fikret Işıltan, **TTK** Yayınları, Ankara.

ÖKDEM, Filiz, (Haz.) (2016), **Yar ile Gezdiğim Dağlar Amasya**, YKY.

ÖKSE, A. Tuba, (2004) "*Ilısu Barajı – Salat Tepe 2000-2002 Yılı Kazıları*", C I, 25. **KST**, ss. 331-338.

ÖKSE, A. Tuba – Eyyüp Bucak, (2001), "*Karkamış Barajı – Gre Virike 1999 Kazısı*", C I, 22. **KST**, ss. 191-202.

ÖTÜKEN S. Yıldız, (2006) "*2004 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Belgeleme, Koruma-Onarım Çalışmaları*", C I, 27. **KST**, ss. 297-312.

ÖTÜKEN, Semiha Yıldız, (2008) "*2006 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıs ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım Çalışmaları*", C II, 29. **KST**, ss. 137-156.

ÖTÜKEN S. Yıldız, (2009), "*2007 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım-Belgeleme Çalışmaları*", C IV, 30. KST, s. 167.

ÖTÜKEN, Semiha Yıldız, (2010), "*2008 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım-Belgeleme Çalışmaları*", C IV, 31. **KST**, ss.417-435.

ÖZET, Aynur (1996), **Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserler**, Ankara.

ÖZGEN, Engin vd. (2018), "*Oylum 2006: Mozaikli Bazilika Kazısı*", C III, 29. **KST**, ss.411-426.

ÖZGÜMÜŞ, Üzlifat, (2008), "*Byzantine Glass Finds in the Roman Theater at İznik (Nicaea)*", **BYZS** no:2, ss. 727-735.

ÖZTÜRK Nurettin – Berna Kavaz, (2010), "*Zeytinliada Kazısı 2008 Yılı Çalışmaları*", C I, 31. **KST**, s. 493-510.

ÖZTÜRK, Nurettin – Berna Kavaz, (2011), "*Zeytinliada Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları*", C I, 32. **KST**, s.33-46.

ÖZTÜRK Nurettin, (2012) **Erzurum Müzesi Cam Eserleri**, (Yayınevi Belirtilmemiş)

ÖZKAYA, Vecihi – Aytaç Coşkun, (2011), "*Körtik Tepe 2009 Yılı Kazısı*", C I, 32. **KST**, ss.81-100.

ÖZTAN, Aliye vd., (2007) "*2005 Yılı Köşk Höyük Kazıları Raporu*", C II, 28. **KST**, s. 529-548.

ÖZTAN, Aliye – Fazlı Açıkgöz, (2011) "2009 Yılı Köşk Höyük Kazıları", C III, 32. **KST**, s.135-147.

PAPANİCOLA-BAKIRTZI, (Ed.), (2002), Demetra, **Everyday Life in Byzantium**, Athens.

PARANI, M. G., (2005), "*Representations of Glass Objects as a Source on Byzantine Glass: How Useful Are They?*" , **DOP**, V.59, ss. 147-171.

PHİLİPPE, J., (1999), "*Reflections on Byzantine Glass",* **I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu**, İstanbul.

RAECK, Wulf – Frank Rumscheid, (2011), "Priene Antik Kenti'nde 2009 Yılı Çalışmaları", C III, 32. **KST**, ss. 58-79.

RAMSAY, W. M. (1890), **The Historical Geography of Asia Minor**, London.

RAMSAY, W. M.(1897) , **The Cities and Bishoprics of Phrygia**, Oxford.

RADIČEVIĆ, Dejan (2009)*, "Medieval Glass Bracelets from Banat Territory"*, **Annales, du 18e Congrèsde L'association Internationale pour L'histoire du Verre**, Thessaloniki, s.385-388.

RİSTOVSKA, Natalia, "*Distribution Patterns of Middle Byzantine Painted Glass*", **Byzantine Trade 4.-12. Centuries**, (Ed. Marlie Mundell Mango), Society for the Promotion of Byzantine Studies Publication 14., s. 199-220.

ROSADA, Guido, (2007), "Tyana/Kemerhisar: Gli Scavi 2005", C II, 28. **KST**, ss. 479-500.

ROSADA, Guido – Maria Terasa Lachin, (2015), "*Tyana-Kemerhisar (Bor-Niğde) 2013 Yılı Kazısı Raporu*", C II, 36. **KST**, s. 359-372.

SEVİN, Veli – Ersin Kavakl – Aynur Özfırat, (1998) "*Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1995-1996 Yılı Kurtarma Kazıları*", C I, 19. **KST**, s.571-589.

SEVİN, Necla Arslan – Veli Sevin – Haydar Kalsen, (2011), "Harput Osmanlı Mahalle Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", C I, 32. **KST**, ss. 242-255.

SPAER, M., (1988) "*The Pre-İslamic Glass Bracelets of Palestine*", **JGS**, Vol.: 30, ss.51-65.

SCHWARZER, Holger, (2009), "*Spätantike und byzantinische Glasfunde aus Alexandreia Troas"*, **Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,** ss. 67-84.

STRABON, Strabon (2000), **Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographika: Kitap XII – XIII – XIV)**, Çev.: Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

SWAN, Carolyn, (2016), "*AHG Grant report: High-Boron Glass Bracelets from a Middle Byzantine settlement in Southern Turkey"*, **Glass News**,40, July, ss. 12-14.

SWAN, Carolyn, Th. Rehren, L. Dussubieux, A. A. Eger, (2017), "*High-Boron and High-Alumina Middle Byzantine (10th–12th Century) Glass Bracelets: A Western Anatolian Glass Industry*" **Archeometry**, ss. 1-26.

ŞAHİN, Nuran – Onur Zunal – Gülşah Günata vd., (2016), "Klaros 2015", 38. **KST**, ss. 425-438.

TAŞTEMÜRLÜ, Emre – İsmail Aytaç (2017), "*Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlarına Ait İlk Gözlemler*", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 41, ss. 69-89.

TABARI (1989), **The History of al-Tabari**, Vol.: 1-40, Trans.: Franz Rosental, New York.

THOMAS, Thelma K. (2004), **Art of Christian Communities in the Medieval Middle East** in Byzantium: Faith and Power, 1261-1557, (ed. C. Evans), Metropolitna Museum of Art and Yale University Press, 415-426.

TULUNAY, Elif Tül, (2014), "*Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2012 Yılı Kazısı*", C II 35. **KST**, s. 343-357.

-------, (2015), "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2013 Yılı Kazısı, C III, 36. **KST**, ss. 695-717.

TULUNAY Elif Tül vd.(2015), "*Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2014 Yılı Kazısı*", 37. **KST**, CII ss. 383-406.

TULUNAY, Elif Tül vd, (2016)"*Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2015 Yılı Kazısı*", 38. CII, **KST**, ss. 331-358.

UYSAL, Zekiye, (2009), "*Kubad Abad Sarayı Kazılarıda (1981-2004) Bulunan Cam Bilezikler*", **Türk Dünyası Araştırmaları, Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı, Sayı**, 183, İstanbul, ss. 493-504.

UYSAL, Zekiye , (2010), "*Kubad Abad Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler (2005-2010)*", **Sanat Tarihi Dergisi**, S. XIX/2, Ekim, 2010, ss.43-54.

WHITEHOUS, David, Lisa Pilosi ve Mark T Wypyski, "*Byzantine Silver Stain*", **Journal of Glass Studies**, Vol.: 42, ss. 85-96.

WRİGHT, T., (1848), **Early Travels in Palastine**, London.

VASILIEV, Alexander Alexandrovich (1943), **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev.: Arif Müfid Mansel, Ankara.

YALÇIKLI Derya – V. Macit Tekinalp, (2004) "*Mezraa Höyük 2000-2001 Yılı Kurtarma Kazıları*", C I, 24. **KST**, s.171-184.

YALÇIKLI, Derya, (2009), "*Mezraa Höyük 2007 Yılı Kazısı*", C II, 30. **KST**, s. 129-138.

YARAŞ, Ahmet, (2003) "2001 Allianoi Kazısı", C II, 38. **KST**, ss.373-384.

YAVUZYILMAZ, Ahmet (2016), "*Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)*", **XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu**, 2-5 Kasım 2016, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ss. (Belirtilmemiş)

YILDIRIM, Şahin, (2017), "*Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Bir Şeyi Olmayan Kent*",

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.7, Sayı:14, ss. 206-242.

YILDIRIM Şahin, (2015), "Tios-Tieion 2014 Yılı Çalışmaları", C II, 37. **KST**, ss. 13-32.

ZANON, Michela, (2013),Tyana/Kemerhisar (Niğde): *Glass Bracelets of the Byzantine and Islamic Period*, **Anatolia Antiqua**, ss.181-197.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Atilla Tekin

Yabancı Dil : İngilizce

Doğrum Yeri ve Yılı: Eskişehir / 1979

E-Posta : tekin.atilla@gmail.com

Eğitim ve Mesleki Geçmişi

- 2001, Arkeoloji Yüksek Lisans Programı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- 2008, Tarih Lisans Programı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- 2009-…, Öğretim Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir.